

T.C.

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

İSLAM İKTİSADI VE FİNANSİ DİSPLİNLERARASI ANABİLİM DALI

IRAK'TA KATILIM BANKACILIĞI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

AHMED MOHAMMED DAWOOD AL-DULAİMİ

DANIŞMAN

DOÇ. DR. FATMA ZİŞAN KARA

AKSARAY-2025

T.C.
AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM İKTİSADI VE FİNANSİ DİSPLİNLERARASI ANABİLİM
DALI

IRAK'TA KATILIM BANKACILIĞI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

AHMED MOHAMMED DAWOOD AL-DULAİMİ

DANIŞMAN : DOÇ. DR. FATMA ZİŞAN KARA

JÜRİ ÜYESİ : DOÇ.DR. SEVİLAY KÜÇÜKSAKARYA

JÜRİ ÜYESİ : DOÇ.DR. HAŞİM BAĞCI

AKSARAY-2025

TELİF HAKLARI VE TEZ FOTOKOPİ İZİN FORMU

Bu tezin tüm hakları saklıdır. Kaynak göstermek koşuluyla tezin teslim tarihinden itibaren (....) ay sonra tezden fotokopi çekilebilir.

YAZARIN

Adı : Ahmed Mohammed Dawood

Soyadı : AL-DULAİMİ

Bölümü : İslam İktisadı ve Finansı

İmza :

Teslim Tarihi :

TEZİN

Türkçe Adı : Irak'ta Katılım Bankacılığı

İngilizce Adı : Participation Banking in Iraq

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Tez yazma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyduğumu, yararlandığım tüm kaynakları kaynak gösterme ilkelerine uygun olarak kaynakçada belirttiğimi ve bu bölümler dışındaki tüm ifadelerin şahsıma ait olduğunu beyan ederim.

Ahmed Mohammed Dawood AL-DULAİMİ

İmza

T.C.
AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
JÜRİ ONAY SAYFASI

Ahmed Mohammed Dawood AL-DULAİMİ tarafından hazırlanan “Irak’ta Ve Türkiye’de Katılım Bankacılığı Uygulamalarının Karşılaştırılması” başlıklı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Finansı Ve Ekonomisi Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

	<u>Kabul</u>	<u>Ret</u>	<u>İmza</u>
Danışman: (Doç.Dr. Fatma Zişan KARA) (Anabilim Dalı, Üniversite Adı)	☐	☐	
Üye: (Unvanı Adı Soyadı) (Anabilim Dalı, Üniversite Adı)	☐	☐	
Üye: (Unvanı Adı Soyadı) (Anabilim Dalı, Üniversite Adı)	☐	☐	

Tez Savunma Tarihi:/...../.....

Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu’nun tarih ve sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü
Prof. Dr. Aybala ÇAYIR
İmza

TEŞEKKÜR

Öncelikle, akademik yolculuğumda bana yol gösteren ve başarıya ulaşmamı sağlayan yüce Allah’a şükürlerimi sunuyorum. Allah’ın yardımı ve inayeti olmadan bu başarıyı elde etmem mümkün olmazdı. O’nun rehberliği ve takdiri, bana her adımda güç ve ilham verdi.

Ayrıca, bana her koşulda destek olan ve akademik yolculukta yanımda olan değerli aileme sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum. Onların samimi sevgisi, sabrı ve sürekli teşvikleri, bu çalışmayı başarıyla tamamlamamda en büyük etken olmuştur. Sürekli destekleri olmasaydı bu noktaya ulaşmam mümkün olmazdı.

Sayın Fatma Zişan Kara hocama, değerli danışmanım, tez sürecinde verdiği derinlemesine rehberlik ve ilgisi için en içten teşekkürlerimi sunarım. Kendisi, her zaman özverili ve yaratıcı bir şekilde beni yönlendirdi. Onun değerli önerileri, bu çalışmanın şekillenmesinde çok önemli bir rol oynamıştır. Sürekli desteği, bana bu süreç boyunca ilham kaynağı olmuştur.

Son olarak, bu araştırmayı tamamlamam için gerekli tüm imkanları sağlayan ve akademik açıdan destek veren Aksaray Üniversitesi’ne teşekkürlerimi iletmek istiyorum. Üniversitemin sağladığı ilham verici akademik ortam ve sunduğu kaynaklar, bu çalışmanın kolaylıkla ilerlemesine ve başarıyla sonuçlanmasına büyük katkı sağlamıştır. Üniversite yönetimi ve tüm akademik kadroya sundukları değerli katkılar için minnettarım.

ÖZET

Coğrafi, tarihi, siyasi ve ekonomik pek çok özelliği paylaşan Irak ve Türkiye, bölgeyi etkileyen benzer istikrarsızlık koşulları ve krizlerin yanı sıra askeri darbeler ve iç sorunlar yaşamıştır. Elbette İslam ekonomisinin bu iki ülkelere girişinin diğer İslam ülkelerine göre daha gecikmesinde yukarıda saydığımız nedenler rol oynamıştır.

Bu çalışmada Irak'ta katılım bankacılığının gelişimi ve halihazırdaki işleyişi ele alınmıştır. Araştırmada, Irak'ta Türk katılım bankalarının sayısını beş kat aşan İslami banka sayısına ve Irak toplumunun İslami işlemleri teşvik eden yapısına rağmen, Türkiye'nin İslami finans alanında Irak'tan birkaç adım önde olduğu sonucuna varılmıştır. Bunun nedeni, Türkiye'nin doksanlı yıllardan itibaren aşarak imar ve gelişme aşamasına girdiği Irak'ta halen mevcut olan siyasi istikrarsızlık durumunun yanı sıra, hükümetin bu sektöre verdiği destek ve geliştirmeye yönelik çabalarından kaynaklanmaktadır.

Anahtar Kelimeler : Katılım bankacılığı, İslami iktisat, İslami bankacılık, Irak

Bilim Kodu : 118313

Sayfa Adedi : 89

Yazar : Ahmed Mohammed Dawood AL-DULAİMİ

Danışman : Doç. Dr. Fatma Zişan KARA

ABSTRACT

Iraq and Turkey, which share many geographical, historical, political and economic characteristics, have experienced similar instability conditions and crises affecting the region, as well as military coups and internal problems. Of course, the reasons listed above have played a role in the delay in the entry of the Islamic economy into these two countries compared to other Islamic countries.

This study examines the development and current functioning of participation banking in Iraq. The study concludes that despite the number of Islamic banks in Iraq exceeding five times the number of Turkish participation banks and the structure of the Iraqi society that encourages Islamic transactions, Türkiye is several steps ahead of Iraq in the field of Islamic finance. The reason for this is the ongoing political instability in Iraq, which Türkiye has overcome since the nineties and entered the development and development phase, as well as the government's support and development efforts for this sector.

Keywords : Participation banking, Islamic economics, Islamic banking, Iraq

Science Code : 118313

Number of Pages : 89

Author : Ahmed Mohammed Dawood AL-DULAİMÎ

Supervisor : Assoc. Prof. Dr. Fatma Zişan KARA

İÇİNDEKİLER

TELİF HAKLARI VE TEZ FOTOKOPİ İZİN FORMU.....	i
ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI.....	ii
JÜRİ ONAY SAYFASI.....	iii
TEŞEKKÜR.....	iv
ÖZET	v
ABSTRACT.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
BİRİNCİ BÖLÜM	4
İSLAMİ BANKACILIK ve İSLAMİ BANKACILIKTA KULLANILAN YÖNTEMLER	4
1.1. Bankacılık Ve İslami Bankacılığın Tarihi	4
1.2. Bankacılık Türleri.....	6
1.2.1. Merkez Bankacılığı	6
1.2.2. Ticari Bankacılık	7
1.2.3. Kalkınma ve Yatırım Bankacılığı.....	7
1.2.4. İslami Bankacılık.....	8
1.3. İslami Bankacılığın Ana Çatısı: İslam İktisadı ve Unsurları	8
1.3.1. İslami Bankalar.....	10
1.3.2. Tekaful (Takaful) Sigorta Şirketleri	11
1.3.3. İslami Sermaye Piyasaları	12
1.4. İslami Bankacılığın Gelişimi	13
1.5. İslami Bankalar Ve Geleneksel Bankalar Arasındaki Farklar	15
1.6. İslami Bankacılıkta Kullanılan Yöntemler	17
1.6.1. Fon Toplama Yöntemleri.....	17
1.6.1.1. Cari Hesaplar.....	17
1.6.1.2. Katılma Hesapları.....	18
1.6.2. Fon Kullandırma Yöntemleri.....	18
1.6.2.1. Murabaha Yöntemi.....	18
1.6.2.2. Mudârebe Yöntemi.....	19
1.6.2.3. İcâre Yöntemi	20
1.6.2.4. Selem.....	21
1.6.2.5. İstisna'a.....	22
1.6.2.6. Muşareke	22
İKİNCİ BÖLÜM.....	24
İRAK'TA İSLAMİ BANKACILIK	24

2.1. Irak Ekonomisi	24
2.1.1. Irak'ın Coğrafi ve İktisadi Yapısı	24
2.1.2. Irak Ekonomisinin Tarihsel Siyasi Dönüşümler Bağlamında Gelişimi.....	28
2.1.2.1. Erken Kapitalist Dönem;	28
2.1.2.2. Sosyalist Dönem (Baas Partisi dönemi);	29
2.1.2.3. 2003'ten Günümüze;	30
2.2. Irak'ta İslam Ekonomisi	32
2.3. Irak'ta İslami Bankacılık	35
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	39
IRAKTA İSLAMİ BANKACILIK UYGULAMALARI ve TÜRKİYE KARŞILAŞTIRMASI	39
3.1. Irak'ta Bankacılık ve İslami Bankacılık Uygulamaları	39
3.1.1. Bankaların Bankacılık Sektöründe Etkinlikleri	48
3.1.2. Bankaların İslami Finans Yöntemlerini Kullanmaları.....	62
3.2. Türkiye'de Bankacılık Ve Katılım Bankacılığı.....	64
3.2.1. Osmanlı İmparatorluğu Dönemi (1847-1923)	64
3.2.2. Ulusal Bankacılık Dönemi (1923-1933).....	65
3.2.3. Kamu Bankacılığı Dönemi (1933-1945)	65
3.2.4. Özel Bankacılık Dönemi (1945-1960)	66
3.2.5. Planlı Dönem (1960-1980).....	66
3.2.6. Serbestleşme ve Açıklık Dönemi (1980-2004).....	67
3.3. Türkiye'de Katılım Bankacılığı.....	68
3.3.1. Türkiye'de Katılım Bankacılığı Sektörünün 2023 Yılı Performansı	73
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	78
KAYNAKÇA.....	81
AKSARAY ÜNİVERSİTESİ TEZ DEĞERLENDİRME FORMU	89

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. İslami Sertifikalar ve Ticari Tahvillerin Karşılaştırılması	13
Tablo 2. İslami Bankacılık ve Geleneksel Bankacılık Arasındaki Temel Farklar	16
Tablo 3. 2022-2023 Yıllarında Genel Devlet Bütçesi İçin Yatırım Harcamaları (Milyar IQD ve USD)	27
Tablo 4. 2023 Yılına İlişkin Irak'ın Makro Ekonomik Verileri.....	32
Tablo 5. Irakta İslami Bankaların Durumu	46
Tablo 6. Irak'taki İslami Bankalar: İsimler, Şube Sayıları, Çalışan Sayıları ve Kuruluş Yılları	47
Tablo 7. İslami Finansman Yöntemleri ve Kullanan Banka Sayıları.....	63
Tablo 8. Irak'taki İslami Bankalar ve Uyguladıkları Finansman Yöntemleri.....	63
Tablo 9. Türkiye'deki Bankaların Türlerine Göre Sınıflandırılması ve Sektör Payları.....	73
Tablo 10. Türkiye'deki İslami Bankalar: İsimler, Şube Sayıları, Çalışan Sayıları ve Kuruluş Yılları	73
Tablo 11. Türkiye'de Katılım Bankacılığı Toplanan Fonların Gelişimi(Milyon TL)	74

ŞEKİLLER LİSTESİ

Sekil 1. İslami Bankacılık Sisteminin İşleyişi	17
Sekil 2. Irak ve komşuları haritası	25
Sekil 3. Irak İslami Bankalarının Yapısal Sınıflandırması	42

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 1. Irak Bankacılık Sektöründe Bankaların Kuruluş Sermayesine Göre Görünümü.	41
Grafik 2. Türkiye’de kullanılan İslami bankacılık ürünlerinin dağılımı(2023).....	76

KISALTMALAR

ABD:	Amerika Birleşik Devletleri
EAIC:	Arap İslami Sigorta Şirketi
KIB:	Kürdistan İslami Yatırım ve Kalkınma Bankası
IQD:	Irak Dinarı
LCR:	Likidite Karşılama Oranı
RIB:	Al Rajeh İslami Yatırım ve Finans Bankası
FINTECH:	Finansal Teknoloji Projeler
AFİ:	Küresel Finansal Erişim İttifakı
IFC:	Uluslararası Finans Kurumu
OECD:	Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
AAOIFI:	İslami Finansal Kurumlar Örgütü
IFSB:	İslami Finansal Hizmetler Konseyi
İBAN:	Uluslararası Banka Hesap Numarası
NSFR:	Net İstikrarlı Fonlama Oranı
RTGS:	Gerçek Zamanlı Brüt Mutabakat
GSYİH:	Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
POS:	Satış Noktası
ATM:	Otomatik Para Çekme Makinesi
BDDK:	Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu
TKBB:	Türkiye Katılım Bankaları Birliği
SWOT:	Güçlü Yönler, Zayıf Yönler, Fırsatlar Ve Tehditler
TOPSIS:	İdeal Çözüme Benzerliğe Göre Tercih Sıralaması Tekniği
BAE:	Birleşik Arap Emirlikleri

ARDL:	Otoregresif Dağıtılmış Gecikme
İAİC:	Arap İslami Takaful Sigorta Şirketi
KOBİ:	Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler
EBSO:	Ege Bölgesi Sanayi Odası
ROA:	Varlık Getirisi
ROE:	Özkaynak Getirisi
CAR:	Sermaye Yeterlilik Oranı
TMSF:	Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu
TGA:	Toplam Gayri Safi Aktif

GİRİŞ

İslam, insanın Rabbiyle ve toplumla ilişkisini tanımladığı gibi ahlaki, sosyal, siyasi ve ekonomik hayatın her yönünü düzenleyen kapsamlı bir dindir. Bu açıdan İslam, bireyin ve toplumun çıkarlarını birleştiren bütünleşik bir ekonomik sistem kurmaya uygundur. Bireysel mülkiyet haklarını tanımış ancak tefeciliği, adaletsizliği, sahtekarlığı ve aldatmayı yasaklayarak topluma zarar verecek eylemleri önlemek amacıyla sıkı kontroller ortaya koymuştur. Zaman içinde bu kontroller, “İslam Ekonomisi” kavramı ile anılacak bir çerçeve altında düzenlenmiş ve geliştirilmiştir.

İslam ekonomisi, devletin ekonomik faaliyetlerini düzenleyen, İslami değerlerden türetilen bir dizi ilke ve mevzuat olarak tanımlanmaktadır. Bu sistem, İslam inancına bağlılığı ve uygulanmasında istekliliği, geniş bir destekçi tabanının varlığını garanti etmesiyle diğer ekonomik sistemlerden ayrılmaktadır.

Özellikle son yıllarda İslam ekonomisi kayda değer bir gelişme göstererek araştırmacıların ve politika yapıcıların dikkatini çeken küresel bir ekonomik sistem olma yolunda ilerlemektedir. Bu sistem, tefeciliği yasaklayan ve ortaklığı teşvik eden İslami değerlerden türetilen ekonomik alternatifler sunmasıyla karakterize edilir ve bu niteliği onu hem İslami hem de İslami olmayan ülkeler için cazip bir seçenek haline getirmektedir.

İslam ekonomisinin modern çağın ürünü olduğu söylenemez; aksine kökleri, İslam hukukunun kendine özgü ekonomik temeller ve mevzuatlar oluşturduğu İslam'ın başlangıcına kadar uzanır. Ancak bu ilkelerin kurumsal ve sistematik olarak uygulanması ancak yirminci yüzyılın ikinci yarısında başlamıştır. Bu sistemi uygulamaya yönelik en önemli pratik girişimlerden biri, tefecilikle uğraşmayı yasaklayan mevzuata dayanarak bankacılık faaliyetlerine başlayan Nasır Sosyal Bankası'nın 1971 yılında kurulması olmuştur. Bu deneyim, geniş çapta ilgi uyandırmış ve 1972 yılında Cidde'de İslam ülkeleri dışişleri bakanları toplantısında alınan kararda olduğu gibi, yerel ve uluslararası düzeyde İslami bankaların kurulmasına ilişkin tartışmalara katkıda bulunmuştur.

Entegre bir sistem olarak İslam ekonomisi, geleneksel ekonomik sistemlere göre daha geç ortaya çıkmasına rağmen, son elli yılda yıllık %15-20 arasında değişen bir büyüme yakalamıştır. Küresel ekonomideki rolü hâlâ sınırlı olsa da İslami bankacılık, konvansiyonel bankacılığa göre daha hızlı büyüyen bir sektöre dönüşmüştür. İslami iktisadi yaklaşımın şu

anda toplam küresel finansın yaklaşık %20'sine katkıda bulunduğu tahmin edilmektedir (Alsayyed, 2023).

Bu çalışma ile Irak'ın İslami ekonomisini uygulama ve İslami bankacılığı yürütme biçimi ele alınmaktadır. Siyasi, ekonomik ve sosyal benzerlikleri paylaşan iki komşu ülke olan Irak ve Türkiye'deki İslam ekonomisi arasında bir yakınlık olup olmadığından yola çıkılarak başlayan çalışma boyunca siyasi istikrarsızlık dönemleri ve askeri darbeler gibi farklı tarihi ve siyasi koşulların her iki ülkede de finans sektörünün gelişimini farklı biçimlerde etkilemiş olduğu görülmüştür. Buna rağmen Türkiye, İslam ekonomisini geliştirme konusunda, ilerlemesini engelleyen çeşitli zorluklarla karşı karşıya olan Irak'a kıyasla ileri adımlar atmayı başarmıştır. Çalışmada, İslam anlayışı çerçevesi içinde yasaklanan geleneksel iktisadi yöntemlere alternatif oluşturan İslami finansman yöntemlerine odaklanılarak, Irak ve Türkiye'de İslami ekonominin ortaya çıkışına ve özellikle İslami bankacılık alanında öne çıkan özelliklerine değinilmiştir. Pek çok engeli aşabilen Türkiye deneyiminin aksine, şu anda bu sistemin optimum verimliliğine ulaşmasını engelleyen çalkantılar yaşayan Irak ekonomisine özel önem verilmiştir.

Çalışmanın amacı Irak katılım bankacılığı uygulamalarını karşılaştırmalı bir yaklaşımla inceleyerek, katılım bankacılığının Iraktaki gelişim düzeyini ve bu gelişimi etkileyen faktörleri ortaya koymaktır. Çalışmada nitel araştırma yöntemi ile yürütülmüştür. Literatür taraması ve ikincil veri analizi, çalışmanın temel yöntemlerini oluşturmaktadır. Çalışmanın temel varsayımları Irak ve Türkiye'deki İslami bankaların faaliyetlerini, İslam şeriatı ilkelerine uygun olarak yürüttükleridir. Diğer yandan sağlanan veriler, bankalar ve ilgili kurumlar (Irak Merkez Bankası, BDDK, TKBB) tarafından sunulan resmi raporlara dayanmakta ve doğru kabul edilmektedir. Her iki ülkedeki ekonomik ve siyasi koşulların, İslami bankacılığın gelişimini doğrudan etkilediği ve Türkiye'nin katılım bankacılığı deneyiminin Irak için uygulanabilir bir model sunma potansiyeline sahip olduğu varsayılmaktadır. Çalışmanın 2023 yılı verilerinin kullanılarak yapılmış ve Irak'taki İslami finans sektörüne ilişkin kapsamlı ve birleşik veri tabanının eksikliği, analizlerin banka raporlarıyla sınırlı kalmasına neden olmuştur. Irak'taki siyasi istikrarsızlık ve güvenlik sorunları, veri toplama ve saha çalışması süreçlerini zorlaştırmıştır.

Çalışmanın ilk bölümünde bankacılık tarihinin bir incelemesi yapılmış, İslami bankacılık, kökenleri ve gelişimi vurgulanmış, ayrıca İslami bankalar ile konvansiyonel bankalar

arasındaki ilkeler ve çalışma mekanizmaları açısından temel farklılıklar ve İslami bankacılıkta kullanılan finansal yöntemler ele alınmıştır.

İkinci bölüm Irak'ta bankacılığın ve islami bankacılığın gelişimine ayrılmıştır. Üçüncü bölüm Irak'ta İslami bankacılık uygulamalarının ayrıntılı biçimde ele alınması ve Irak'ta katılım bankacılığına yönelik olarak karşılaşılan en belirgin zorluklar ve fırsatlar da dahil olmak üzere ülkedeki mevcut katılım bankacılığı uygulamalarının analizine odaklanılmıştır. Üçüncü bölümde ayrıca Irak ve Türkiye arasındaki İslami bankacılık uygulamalarındaki farklılıkların temel kaynakları ele alınmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

İSLAMİ BANKACILIK ve İSLAMİ BANKACILIKTA KULLANILAN YÖNTEMLER

1.1. Bankacılık ve İslami Bankacılığın Tarihi

Bankalar bugünkü halleriyle kurum olarak modern zamanlarda ortaya çıkmış olsa da fikir ve uygulamaları eski uygarlıklara kadar uzanmaktadır. Medeniyetin olduğu her yerde, insanlar arasında ticaret ve mal alışverişi var olmuş; bu da onları kayıp, hasar veya hırsızlıktan korumak için para ve malları saklamanın yollarını bulmaya itmiştir. Ayrıca tüccarların yolculuk sırasında mal veya büyük miktarlardaki paraları nakletmesinin yaratacağı hasar, kayıp gibi riskler veya taşımanın zorluğu nedeniyle, mal alışverişini ve ticareti kolaylaştıracak çözümler aranmıştır. Çözüm arama çabalarının sonucunda bankaların biçimleri yavaş yavaş gelişerek bugünkü haline gelmiştir. İlk bankacılık biçimi MÖ.3500 yıllarında Mezopotamya'da ortaya çıkmıştır. Hammurabi'nin MÖ.1675 yılında çıkardığı Kanunlar, ortaya koyduğu prensipler, mevduat ve kredi işlemleri, faiz ve bunlara bağlı garantilerin düzenlenmesini konu alan tarihin bilinen en eski metinleri arasındadır (Abdelbaqi, 2016).

“Banka” fikri eski çağlarda manevi gerekçelerle firavunların hazinelerini mezarlarında saklamaları nedeniyle ortaya çıkmış, Babil’de büyük servetler edinen “Ajibi” ailesi gibi ünlü aileler aracılığıyla zenginlik birikmiştir. George Red’in "Eski Irak" kitabına göre % 20-30 arasında değişen yüksek faiz oranıyla borç para vermekten elde edilen zenginlik ilk birikim olmuştur. Çinliler ise hazineleri koruyan ejderha efsanesini yaratırken, Araplar da aynı hikayeyi çölün ortasındaki “Ali Baba Mağarası”ndaki lambanın içinde saklanan cinin hikayesiyle anlatmışlardır (Al-Yateem, 2016). Modern haliyle ortaya çıkan ilk banka, MS. 1557'de Venedik şehrinde ortaya çıkmış, ardından 1587'de aynı şehirde Rialto Bank kurulmuştur. Bankalar Venedik'ten Avrupa'nın geri kalanına yayılmış ve 1609'da Hollanda'da Bank of Amsterdam, 1619'da Almanya'da Bank of Hamburg, 1694'te Bank of England ve 1800'de I. Napolyon tarafından kurulan Bank of France kurulmuştur (Abdelbaqi, 2016).

Ticari faaliyetin artması ve servetin prenslerin, soyluların ve tüccarların elinde birikmeye başlamasıyla birlikte resmi para birimi olarak altın kullanılmaya başlanması, olası savaş ve taşıma riski nedeniyle onu saklama gereği doğurmuştur. Parayı saklamak için acil olarak güvenli yerler arama ve bulma ihtiyacı, bu hizmeti küçük bir ücret karşılığında sağlayan sarrafların ortaya çıkmasına neden olmuştur (Mohsin, 2016). Sarrafların prensler, soylular ve büyük tüccarların da dahil olduğu mevduat sahiplerinin paralarını depolamak için yerler açma eğilimi sarraflar masa etrafında ayakta durarak bu faaliyeti gerçekleştirdikleri için "masa" anlamına gelen "banco" kelimesine atıfta bulunarak "banka" olarak adlandırılmıştır. Sarraflar kısa sürede ünlenerek, sakladıkları altın paraların serbest bırakılmasından endişelenme ve korkmaya başlamıştır. Bu nedenle, mevduat sahibinin bir mal satın almak veya bir borcunu ödemek için parayı kendisi çekmesi yerine, gerekli miktarı satıcıya ödemek için sarrafların doğrudan bankaya ödeme emri vermesini önermesi anlamına gelen "ödeme emri" fikri icat edilmiştir. Böylece tüccarlar para çekmek için sarraflara gitmek yerine ödeme emrini ciro etmeye, yani tedarikçinin adını kağıdın arkasına yazarak sarrafların tedarikçiye parayı kasadan ödeme hakkı vermeye başlamışlardır. Böylece ödeme emirleri piyasada hareket etmeye başlarken, altınlar da doğrudan hareket etmeden sarrafların çekmecelerinde saklı kalmıştır (Mohsin, 2016).

Zamanla mevduat sertifikalarının yalnızca küçük bir yüzdesinin nakde veya emtiaya çevrildiğinin, büyük miktardaki nakdin kullanılmadığının fark edilmesi, mevduat sahipleri ile aralarındaki güven ilkesini ihlal etmeden, belirli bir faiz karşılığında bu parayı belirli garantilerle başkalarına ödünç vermenin mümkün olduğu fark edilmiştir. Banka, mevduat sahiplerinin para çekme taleplerini karşılayabildiği sürece bu mümkün olmuştur. Bankanın müşterilerin mevduatlarını geri alma taleplerini karşılamak için tutmakla yükümlü olduğu mevduatın belirli bir yüzdesini ayırdıktan sonra bankalar güvenle mevduat kabul etmek ve borç vermek işini temel işlevleri olarak kabul etmişlerdir. Daha sonra bu faaliyetler gelişerek bankacılık sistemi çeşitli ülkelerin ve ulusal ekonomilerin bugün bildiğimiz gelişme süreçleri içinde diğer bankacılık türlerini ortaya çıkarmıştır (Abdelbaqi, 2016).

Bankacılık, daha fazla insanı altın paralarını yatırmaya teşvik edecek şekilde genişlemiştir. Yatırılacak miktarın artabilmesi için her banka, beş veya on altın pound gibi belirli değerlere sahip sertifikalar çıkarmış ve bu sertifikayı elinde bulunduran kişiye belirli bir meblağın ödenmesi için hizmet etmiştir. Bu sertifikalara "banknot" adı verilmiş ve bugün bildiğimiz şekliyle banknota dönüşmüştür. Banknotlarla uğraşmak altın tutmaktan çok daha kolay

olduğundan banknotların altına alternatif para birimi olarak yaygınlaşmasına neden olmuştur.

Zamanla bankacılık küresel ekonomiyi kontrol etmek amacıyla bireylere borç vermekten hükümetlere ve yüksek faizle ülkelere borç vermeye geçti. Bu süreç aşağıdaki aşamalardan geçerek gerçekleşmiştir;

-Bankalar, zenginlerin paralarının depolandığı yerlerden ticari faaliyetin her yönünü yöneten ticari merkezlere dönüşmeye hatta bankacılık sistemi içinde tüccarların kaçınması zor bir ağ haline gelmeye başlamıştır.

- Bankalar, mevduat sahiplerinin finansal işlemlerini kolaylaştırmak amacıyla “çek” ihraç etmeye başlamış ve bu kağıtlar banknotla birlikte mevduat sahiplerini altın ihtiyacını ortadan kaldıran kağıt sistemini oluşturmuştur.

-Bankaların belirli bir süre boyunca kendilerine para yatırımlara avantajlar sunacaklarını açıklaması, yeni bir müşteri kitlesinin ilgisini çekmiş ve bankaların karlarını artırmıştır. Banka kârları mevduat faizi ile kredi faizi arasındaki farktan kaynaklanmıştır (Mohsin, 2016). Bu tarihsel sürecin sonunda günümüzdeki haline ulaşan bankalar tasarrufların yatırıma dönüşmesinde fon aktarımını sağlayan kuruluşlardır. Dolayısıyla fon fazlası olanlarla fon ihtiyacı olanları bir araya getirme amacıyla olan bankacılık sisteminde fonlar bankalara yatırılan mevduatlarla toplanırken fon kullandırma işlemi kredi mekanizması aracılığı ile gerçekleştirilir. Bankacılık sistemi hem fon fazlası olanlar için hem de bankanın bizzatı için kar beklentisi ile çalışır. Kredi mekanizması işlerken hem bankaya fon sağlayan birey ya da işletmelerin kar sağlaması hem de bankanın işletme sıfatı ile kar sağlaması gerekir.

1.2. Bankacılık Türleri

Bankacılık sistemleri, takip edilen ekonomik sistem farklılıklarına göre ülkeden ülkeye değişmekte ve bankaların türleri de uzmanlıklarına göre farklılık göstermektedir. En çok öne çıkan banka türleri şunlardır (Abdelbaqi, 2016):

1.2.1. Merkez Bankacılığı

Bir ülkenin para politikasından sorumlu olan kurum olarak merkez bankaları ülkedeki kredi politikasını denetleyen ve ticari bankaların çalışmalarını izleyen en üst banka olarak görev yaparlar. Aynı zamanda devletin parasal danışmanı rolünü oynayarak hesaplarını tutma

görevini üstlenerek tüm bankacılık işlemlerini kolaylaştırır. Ekonomik politika yapma sürecinde anahtar kurum olma niteliği taşıyan merkez bankaları mikro ekonomik ve makro ekonomik fonksiyonlara sahiptirler. Mikro ekonomik fonksiyonu bankacılık sisteminde istikrar sağlamak iken, makro ekonomik fonksiyonu paranın değerini korumak bir başka deyişle fiyat istikrarını sağlamak ve sürdürmektir. Merkez bankalarının sorumlulukları hükümetlerin mali aracısı olarak son ödünç verici olma ve daha da önemlisi para politikası uygulama sürecinde bankaların bankası olmaktır (Kara, 2023, s. 83).

1.2.2. Ticari Bankacılık

Ticari bankacılık para piyasalarının temelini oluşturur, kaydi para yaratma işlevine sahip olan ticari bankacılık sistemi fon toplama ve kullandırma yöntemleri ile sürecin yürütülmesinde merkez bankalarının kontrolünde çalışır. Mevduat bankacılığı olarak da bilinen ticari bankacılık ülke genelinde faaliyet göstererek çoğunlukla topladıkları fonları kredi olarak kullandıran bankalardır. Mevduat kabul etme ve fonları genellikle bir yılı aşmayan kısa vadeli işlemlere yatırma konusunda uzmanlaşmıştır. En önemli çalışmaları arasında ticari senetlerin iskonto edilmesi, menkul kıymet veya mal karşılığında kredi sağlanması ve kredi açılması yer almaktadır.

1.2.3. Kalkınma ve Yatırım Bankacılığı

Gelişmekte olan ülkelerde sermaye yetersizliği sorununun çözümünde rol alan kalkınma sürecini hızlandırma görevi üstlenen bankacılık türüdür. Yetersiz sermayesi olan firmalara kaynak aktarımı sağlayarak ya da yeni yatırım yapacak büyük firmaların yatırımlarının hızlanmasında rol oynar. Sermaye piyasasının gelişmiş olduğu ülkelerde bireylerin kısa ve uzun sürede kullanmadığı tasarruflarını uzun sürelerle işletmelerin ve devletin ticari ve endüstriyel projelerine aktararak finansman ihtiyacının karşılanmasında aracı role sahip bankacılık ise yatırım bankacılığıdır. Devlet tahvillerinin ya da işletmelerin hisse senetlerinin bireylerce alınmasını sağlayarak sistemdeki atıl fonların sanayi ve ticari yatırımlara yönlendirilmesini sağlayarak uzun süreli finansman ihtiyacının karşılanmasında rol oynarlar. Menkul kıymetlerin taraflar arasında aktarımını sağlayarak aracılık vazifesi üstlenirler. Kalkınma bankalarına benzer şekilde mevduat bankacılığından farklı olarak mevduat kabul etmeyen ve kaydi para yaratmayan bir bankacılık türüdür. Kalkınma ve yatırım bankaları arasındaki temel fark kalkınma bankalarının sermaye piyasalarının

gelişmediği ülkelerde yatırım bankalarının ise sermaye piyasalarının gelişmiş olduğu ülkelerde ortaya çıkmasıdır.

1.2.4. İslami Bankacılık

Faizsiz bankacılık, İslami finans olarak da bilinen İslami bankacılık faizsiz bankacılık esaslarına göre faaliyet gösteren ve bu yönüyle fon toplama ve kullandırma yöntemlerinin mevduat bankacılığından farklılaştığı bankacılık türüdür. Temel amacı faiz hassasiyeti nedeniyle bankacılık sistemi dışında kalan fonları sisteme çekmek olarak belirlenmiştir (Pehlivan, 2016, s. 298). Ticari bankalar gibi vadesiz ve vadeli mevduatları kabul ederler, ancak fonların dağıtılma şekli farklılık gösterir. Ticari bankalar işlemlerinin temeli olarak faize güvenirken, İslami bankalar islami Mudarebe ilkesine güvenmektedir. İslami bankacılık İslami hukuk sistemine uygun olarak düzenlenen, oluşma biçimine ilişkin ilkeleri Kur'an ve sünnetten alan, faizsiz çalışması ve risk paylaşımındaki farklılıklarla diğer banka türlerinden ayrılan bir bankacılık türüdür.

Yıldırım (2020)'ye göre bankalar faaliyet, büyüklük, sermaye, organizasyon yapısı, hukuki yapı ve amaçları gibi diğer kriterlere göre de sınıflandırılabilir (Yıldırım, 2020, s. 67).

- Faaliyet alanlarına (fonksiyonlarına) göre bankalar: emisyon, ticaret, yatırım, kalkınma, tarım, kamu, katılım, gayrimenkul, madencilik.
- Büyüklüklerine göre bankalar: büyük, orta, küçük ve mikro.
- Sahiplik yapılarına (sermaye) göre bankalar: özel, kamu, karma, ulusal, uluslararası (yabancı).
- Organizasyon yapılarına göre: tek şube, çok şube, holding, grup, zincir.
- Yasal yapılarına göre: anonim şirket, diğer her türlü ticari kuruluş.
- Amaçlarına göre bankalar: tamamen ticari, ortak sosyal çıkar, kooperatif, dini değerler üzerine kurulu olan bankalar olarak da sınıflandırılabilirler.

1.3. İslami Bankacılığın Ana Çatısı: İslam İktisadı ve Unsurları

Günümüz dünyası, ekonomik sistemlerin sosyal eşitsizlik, yoksulluk, işsizlik ve çevresel bozulma gibi karmaşık sorunlarla mücadele ettiği bir dönemden geçmektedir. Küreselleşmenin etkisiyle ekonomik modeller, daha adil, sürdürülebilir ve kapsayıcı bir düzen arayışında çeşitlenmektedir. Bu bağlamda, İslam iktisadı, etik temellere dayalı bir yaklaşım sunarak ekonomik tartışmalarda önemli bir bileşen olarak yer alır. Kur'an-ı Kerim

ve Sünnet'ten beslenen bu sistem, adalet, dayanışma ve bireysel ile toplumsal çıkarlar arasında denge kurmayı hedefler. İslam iktisadı, yalnızca Müslüman toplumlarda değil, küresel ekonomik sistemlerde de alternatif bir bakış açısı sunmaktadır.

İslam iktisadı, ekonomik faaliyetleri İslam şeriatının ilkelerine uygun şekilde düzenleyen bir sistem olarak tanımlanabilir. Muhammed Abdulmunim Afar (2005), bu sistemi, *“kaynakların adil dağıtımını sağlayarak hem bireysel hem de toplumsal refahı artırmayı hedefleyen bir düzen”* olarak nitelendirir (Afar, 2005, s. 15). Faiz (riba), belirsizlik (garar) ve kumar (meysir) gibi işlemlerin yasaklanması, İslam iktisadını diğer ekonomik modellerden ayıran temel özelliklerdir. Bu sistem, bireylerin ekonomik özgürlüğünü teşvik ederken, zekât ve vakıf gibi araçlarla toplumsal dayanışmayı güçlendirir. Örneğin, mudaraba (kâr-zarar ortaklığı) ve murabaha (maliyet artı kâr satışı) gibi finansal araçlar, spekülasyon riskleri azaltarak yatırımları reel ekonomiye bağlamaktadır (Usmani, 2002, s. 45). İslam iktisadı, kapitalist sistemlerin kâr odaklı yapısına veya sosyalist sistemlerin bireysel teşvikleri sınırlama eğilimine alternatif olarak, ahlaki değerlerle ekonomik verimliliği birleştiren bir model sunmaktadır (Najjar, 2006, s. 32). Bu özellik İslam iktisadını, daha geniş ekonomik sistemlerin bir parçası olarak değerli kılmaktadır.

İslam iktisadının teorik çerçevesi, birbiriyle uyumlu birkaç temel ilkeye dayanır. Tevhid ilkesi, tüm kaynakların Allah'a ait olduğunu ve insanın bu kaynakları sorumlu bir şekilde kullanması gerektiğini vurgular. Adalet ilkesi, servetin hakkaniyetli dağıtımını ve tekelleşmenin önlenmesini sağlar. Ekonomik özgürlük, şariat sınırları içinde bireysel girişimi teşvik ederken, dayanışma ilkesi, zekât ve vakıf aracılığıyla yoksulların desteklenmesini öngörür. Bu ilkeler, İslam iktisadının yalnızca ekonomik büyümeyi değil, aynı zamanda sosyal adaleti de hedeflediğini gösterir (IRTI, 2018, s. 12). Örneğin, zekât, Malezya ve Suudi Arabistan gibi ülkelerde yoksulluğu azaltmada etkili bir araç olmuş; vakıf ise eğitim, sağlık ve altyapı projelerini finanse ederek uzun vadeli toplumsal fayda sağlamıştır (Hassan, 2015, s. 67; Ahmed, 2017, s. 89). İslam İktisadı Araştırma ve Eğitim Enstitüsü'nün çalışmaları, bu ilkelerin İslami finans uygulamalarında sürdürülebilirliği artırdığını ortaya koymaktadır (IRTI, 2018, s. 25).

Küresel ekonomik sistemlerde İslam iktisadının önemi, modern sorunlara sunduğu pratik çözümlerle giderek artmaktadır. 2008 küresel mali krizinde, faizsiz finansman ve reel varlıklara dayalı işlemler benimseyen İslam bankaları, geleneksel bankalara kıyasla daha az zarar görmüş ve ekonomik istikrarı desteklemiştir (IRTI, 2018, s. 25). İslami finansal

varlıkların küresel piyasalarda 2020 yılında 2,5 trilyon doları aşması, bu sistemin uluslararası alanda kabul gördüğünü göstermektedir (IFSB, 2020). İslam iktisadı, küçük ve orta ölçekli işletmelere finansman sağlayarak işsizliği azaltabilir, çevre dostu projeleri destekleyerek sürdürülebilir kalkınma hedeflerine katkıda bulunabilir ve ahlaki değerleri ekonomik faaliyetlere entegre ederek daha kapsayıcı bir ekonomik düzen oluşturabilir (Najjar, 2006, s. 78; Ahmed, 2017, s. 92). Örneğin, ortaklık (muşareke) modeli, girişimcileri destekleyerek yerel ekonomileri canlandırırken, vakıf sistemi, eğitim ve sağlık gibi alanlarda kalıcı yatırımları mümkün kılar. Bu özellikler, İslam iktisadını, küresel ekonomik sistemlerin çeşitliliğini zenginleştiren bir unsur haline getirir. İslam iktisadının sunduğu bu çözümler, onu daha geniş ekonomik tartışmalarda önemli bir bileşen yapmaktadır. Modern ekonomik sistemler, genellikle kâr maksimizasyonuna odaklanırken, İslam iktisadı, ahlaki ve sosyal boyutları ön planda tutmaktadır. Bu sistem, ekonomik eşitsizlikleri azaltmak, çevresel sürdürülebilirliği desteklemek ve toplumsal dayanışmayı güçlendirmeye odaklanmaktadır. Örneğin, zekât, gelir dağılımını iyileştirirken, İslami finans, spekülasyon balonlarının oluşumunu engelleyerek ekonomik istikrarı destekler. İslam iktisadının adalet ve dayanışma odaklı yaklaşımı, modern ekonomik zorluklara yanıt arayan daha kapsayıcı bir ekonomik düzenin oluşumuna katkı sağlamaktadır.

Bugünkü İslami ekonomi aşağıdaki unsurlardan oluşmaktadır (CBİ):

- 1-İslami bankalar.
- 2-Takaful sigorta şirketleri.
- 3-İslami sermaye piyasaları.

1.3.1. İslami Bankalar

İslami bankalar, İslami şariat ilkelerine ve hukuk kurallarına göre bankacılık işlemlerini yürüten kurumlardır (Al-Tayyar, 2018). Irak Merkez Bankası, islami bankaları bireylerden mali kaynakları çeken ve İslami şariat hükümlerine göre bunları istihdam eden ve toplumda ekonomik kalkınmayı gerçekleştirmeyi amaçlayan bankacılık kurumları olarak tanımlamıştır. İslami finansal işlemler, reel ekonomiyle bağlantılı olmalarıyla dikkat çekmekte ve İslami bankalar faizle borç verme ve borç alma işleminden kaçınarak iki temel yöntemle işlem yapmaktadır:

-Yeni servetler yaratmak için yatırım işlemleri -ki bunlar muşareke, mudarebe gibi ortaklık sözleşmeleri kullanarak gerçekleştirilmektedir-

-Mevcut servetlerin transferini kolaylaştırmak için finansman işlemleri (satışlar). Bu işlemler ise murabaha, istisna, selem, icare gibi satışlar yoluyla gerçekleştirilmektedir (Irak Merkez Bankası, 2022).

1.3.2. Tekaful (Takaful) Sigorta Şirketleri

Tekaful (Takaful) sigorta şirketi, İslami bir denetim ve denetim organının gözetiminde, belirli bir ücret karşılığında veya gerçekleştirilen karlara katılarak, katılımcıların fonu lehine risk yönetimi ve yatırım işlemlerinden sorumlu bir kurumdur.

Takaful sigorta şirketleri, kooperatif sigorta kavramını kapsayan bir yasal çerçevenin olmaması nedeniyle, ticari sigorta şirketlerine kıyasla daha geç kurulmuştur. İslami bankacılıkla birlikte 1970'lerde ortaya çıkmış; 1979 yılında, deniz yoluyla gönderilen malları sigortalamak amacıyla Sudan'daki İslami Faisal Bank tarafından ilk Takaful sigorta şirketi kurulmuştur. Aynı yıl, Arap İslam Sigorta Şirketi (IAIC) de bir Takaful sigorta şirketi olarak faaliyete başlamış ve bu uygulama zamanla diğer Arap ve İslam ülkelerine yayılmıştır. 2010 yılı istatistiklerine göre Takaful şirketi sayısı yaklaşık 190'a ulaşmıştır (Mesout, s. 150).

İslami sistemde sigortanın temel fikri, bir grup insanın, bir veya daha fazla kişiye zarar verme riskini üzerine alarak, zarar gören kişiye uygun bir tazminat ödemek için birbirleriyle dayanışma içinde olmalarından gelir. Bu işlem bağış taahhüdü temelinde iştirak ödemeleri yaparak gerçekleştirilir. Yatırımcıların, bireylerin ve kurumların kendilerini çevreleyen risklerden korunması ve İslami sigorta (Takaful sigorta) şirketleri aracılığıyla, bağış taahhüdü temelinde abonelik ödemeleri yaparak düzenlenir. Herhangi bir riskin meydana gelmesi sonucu bir katılımcı zarar gördüğünde tazminatın ödenmesi sağlanır. Takaful sigorta şirketi ve bireyler arasındaki ilişki, ücretli bir ajans temelinde kurulur, yani müşteri, sigorta işlemlerini onun yerine yönetmek için şirketi atar, ancak şirket tarafından iştirak fonlarının yatırımı, mudarebe temelinde gerçekleştirilir (Irak Merkez Bankası, 2022).

Katılımcılar ve katılımcılar fonu arasındaki ilişki, İslami hukukta zorunlu bir bağış sözleşmesi kapsamında işbirlikçi ve dayanışmacı bir ortaklıktır; katılımcı, diğer katılımcılardan zarar görenlere tazminat ödemek için kurumsal bir kişiliği olan fona abonelik ödemeleri yapar ve abonelik, katılımcının sorumluluğundan, tüm katılımcıların yararına olan

fonun mülkiyetine geçer, bu durumda mali ilişki, İslami hukukta zorunlu bir hibe sözleşmesi kapsamında düşünülür (Mesout, s. 155).

1.3.3. İslami Sermaye Piyasaları

İslami sermaye piyasası, İslami şeriatın izin verdiği şekilde hisse senetleri ve İslami sukukların işlem görebileceği bir piyasa olarak tanımlanabilir (Jewdet, 2017, s. 8). Irak Merkez Bankası, islami sermaye piyasalarını üretim projeleri ve diğer projelerde gerekli olan finansman kaynağını elde etmek için şeriatla uyumlu finansal araçların ihraç edildiği ve bu araçların işlem gördüğü bir alan olarak tanımlamıştır. Sermaye piyasasının temel amacı, fazla parasal kaynağa sahip olan ekonomik birimlerden nakit akışlarına ihtiyaç duyan ekonomik birimlere fon aktarımını düzenlemektir ve İslami yatırım sertifikaları, İslami sermaye piyasalarında kullanılan en önemli finansal araçlardan biridir (İslami bankacılık hizmetleri rehberi).

İslami sermaye piyasası araçları üç kategoriye ayrılır

1- Ortaklık Araçları: Sürekli ve azalan ortaklık bonoları, tüccarların, her bononun projenin sermayesinde bir pay veya hisse temsil ettiği bir ortaklık sözleşmesi imzalamaları anlamına gelir ve ortaklığı yönetmek için bir kurul atanır. İslami hukukun ortaklık sözleşmesi kuralları göz önünde bulundurularak, bonolar İslami sermaye piyasasında işlem görür ve ortaklığın sürekli veya azalan olup olmadığını belirlenerek projenin sonucuna göre kazanç ya da kayıplar gerçek getiri karşılığında gerçekleşir.

2- Alım Satım Araçları (Murabaha, Selem ve İstisna): Burada, sermaye piyasasındaki belirli bir kuruluş, mal ve malların finansmanı için, mevcut durumda murabaha ve ertelenmiş olarak selem ve istisna'da olduğu gibi, bir komisyon karşılığında alım satım bonoları ihraç eder ve kuruluş, tahakkuk eden tutarları takip ederek ve gerçek karları bono veya hisse sahiplerine dağıtır.

3- Menfaat Araçları: Menfaat araçları, İslami hukukta yer alan klasik icare sözleşmesi esas alınarak oluşturulan icare bonolarıdır. Bu yapıda belirli bir kuruluş, düzenli gelir getiren kiralık gayrimenkullere sahip olur ve bu mülkler üzerinde işlem gerçekleştirmek amacıyla icare bonoları ihraç eder. Her bir bono ilgili gayrimenkulün mülkiyetinde belirli bir hisseyi temsil eder ve bonoyu elinde bulunduran kişi sahip olduğu pay oranında elde edilen gelirin bir kısmına hak kazanır. Alternatif bir uygulamada ise, söz konusu kuruluş, ekipman, araç gibi sabit varlıklar satın alır ve bu varlıkların toplam sermayesini temsil eden bonoları ihraç eder. Bu varlıklar icare, bakım ve sigorta hizmetleri karşılığında bir komisyon bedeliyle

yönetilir. Dönem sonunda elde edilen net gelir, bono veya hisse sahiplerine payları oranında dağıtılır (Jewdet, 2017, s. 22).

Tablo 1. İslami Sertifikalar ve Ticari Tahvillerin Karşılaştırılması

	İslami Sertifikalar	Ticari Tahviller
Mülkiyet	Varlıklarda yaygın mülkiyet paylarını temsil eder.	Tahvil kaynağına taşıyıcısı tarafından sunulan krediler.
Getiri	Sertifikaların çıkarılması için projelere yapılan yatırımlar sonucunda getiri ortaya çıkar ve kar ve zarara maruz kalır.	Belge tarafından temsil edilen kredide garantili sabit faiz, artmaz veya azalmaz, (zarara maruz kalmaz)
Garanti kapsamı	Garanti sadece saldırı, ihmal veya şartların ihlali durumunda zararı üstlenir.	Garanti olarak zararı üstlenilir.
Sözleşme biçimi	İslami bir ürüne dayalı olarak inşa edilmiş bir sözleşme.	Faizli bir kredi sözleşmesi.

Kaynak: Irak merkez bankasından elde edilen verilerle tezin yazarı tarafından düzenlenmiştir.

1.4. İslami Bankacılığın Gelişimi

İslam bankaları, İslam Şeriatı'nın ilkelerine ve hukuki kurallarına uygun olarak faaliyet gösteren finansal kuruluşlardır. Toplumdaki bireylerden mali kaynakları toplayarak, bunları ekonomik kalkınmayı sürdürülebilir şekilde destekleyen yatırım ve finansman faaliyetlerinde kullanırlar (Al-Tayyar, 2018). Irak Merkez Bankası (2022), bu bankaları, mali kaynakları İslam Şeriatı'na uygun olarak çeken ve kullanan, finansal işlemleri gerçek ekonomiyle bağdaştıran kuruluşlar olarak tanımlamıştır. Bu bankalar, faizle borç verme veya borç alma işlemlerinden kaçınarak, bunun yerine iki ana yönteme dayanır:

Yatırım işlemleri: Ortaklık sözleşmeleri, örneğin muşareke ve mudarebe gibi, yeni zenginlikler yaratmak için kullanılır.

Finansman işlemleri: Mevcut zenginliklerin transferini kolaylaştırmak için murabaha, istisna, selem ve icare gibi yöntemler uygulanır (Irak Merkez Bankası, 2022).

Bu yollarla İslami bankalar, finansal Mudarabalarla bağlantılı sistemik riskleri azaltarak finansal istikrarı güçlendirme ve üretken projelere kaynak yönlendirerek ekonomik adaleti sağlama rolünü üstlenmektedir (Chapra, 2008).

İslam'a uygun finansal işlemlerin kökeni, erken İslam dönemlerinde, ticaret yollarında kullanılan mudarebe ve muşareke gibi sözleşmelere dayanır. Ancak, İslam bankacılığı, kurumsal bir yapı olarak ancak 20. yüzyılda şekillenmiştir. Bu dönemde, faizsiz finansal hizmetler sunma arzusuyla motive olmuş iş insanları ve aktivistler tarafından başlatılan, düzensiz ilk girişimler görülmüştür. Bu girişimlerin en dikkat çekicisi, 1963 yılında Mısır'ın Mit Ghamr bölgesinde Dr. Ahmed Al-Najjar ve yerel aktivistlerin öncülüğünde başlatılan İslam finansmanı deneyimidir. Bu girişim, resmi bir banka olmaktan ziyade, muşareke sözleşmeleriyle küçük ölçekli projeleri finanse etmeye odaklanan bir kooperatif modeli olarak ortaya çıkmıştır. Ancak, yasal düzenlemelerin eksikliği ve sınırlı sermaye gibi zorluklarla karşılaşarak birkaç yıl içinde sona ermiştir (Hassan ve Lewis, 2007). Bu girişimin sınırlı başarısına rağmen, dini nedenlerle geleneksel bankaları tercih etmeyen bireylerin birikimlerini çekerek finansal kapsayıcılığı genişletme konusunda önemli bir temel oluşturmuştur.

Bu düzensiz girişimlerin aksine, 1970'lerde, güçlü yasal ve mali çerçevelerle desteklenen organize İslam bankaları ortaya çıkmaya başlamıştır. 1974 yılında petrol fiyatlarındaki artış ve Körfez ülkelerindeki likidite artışı, bu gelişimi hızlandırmış ve 1975 yılında Dubai İslami Bankası'nın kurulmasıyla, tamamen İslami ilkelerle işleyen ilk ticari banka hayata geçmiştir. Bunu, 1977 yılında Mısır ve Sudan'da kurulan Faisal İslami Bankası izlemiştir. Bu bankalar, şer'i denetim kurulları tarafından yönetilmiş ve standartlaştırılmış finansman modelleri benimseyerek önceki düzensiz deneyimlerden ayrılmıştır (Iqbal ve Mirakhor, 2011). Etik değerlere bağlılık, bu bankaların toplumsal güveni kazanmasında önemli bir rol oynamış ve murabaha ile icare gibi ürünler aracılığıyla düşük gelirli bireylere destek sağlayarak ekonomik eşitsizlikleri azaltmaya katkıda bulunmuştur.

1980'ler ve 1990'lar boyunca, İslam bankacılığı Malezya ve Pakistan gibi pazarlara yayılmış ve geleneksel ile İslami hizmetleri birleştiren ikili bankacılık sistemleri ortaya çıkmıştır. 2000 yılına gelindiğinde, İslam bankacılığının varlıklarının 200 milyar doları aşması ve bu varlıklardaki büyüme, İslam Finansal Kurumları için Muhasebe ve Denetim Organizasyonu (AAOIFI) olarak bilinen düzenleyici kuruluşların oluşturulmasına neden olmuştur. Son yirmi yılda, Katar ve Malezya gibi ülkeler küresel merkezler haline gelmiştir. Malezya, özellikle yeşil projeleri finanse eden sukuk piyasasında öncü bir rol üstlenirken, Katar

yenilikçi finansman ürünleri geliştirmeye odaklanmıştır (Ernst ve Young, 2020). Finansal teknoloji, bu evrimi hızlandırarak Wahed Invest gibi dijital platformlar, şer'i uyumlu hizmetleri yüksek verimlilikle sunarak uluslararası pazarlara erişimi artırmış ve Malezya ile Birleşik Arap Emirlikleri gibi ülkelerde sürdürülebilir kalkınma hedeflerini desteklemiştir (Union of Arab Banks, 2021).

2023 yılında, İslam bankacılığının varlıkları yaklaşık 3.5 trilyon ABD dolarına ulaşmış ve bu, toplamda yaklaşık 4.86 trilyon dolarlık İslam finans sektörünün en büyük bileşenini oluşturmuştur (LSEG, 2023; SveP Global, 2024). Küresel bankacılık sisteminin toplam varlıklarının, Statista'nın tahminlerine göre 186.7 trilyon dolar olduğu düşünüldüğünde, İslam bankacılığı, dünya çapındaki bankacılık varlıklarının yaklaşık %1.9'unu temsil etmektedir. Bu oran, 2014 yılında %1 olan paya kıyasla önemli bir büyümeyi yansıtmakta ve şer'i uyumlu ürünlere olan artan talebi göstermektedir. Ancak, İran gibi bazı ülkelerin bazı istatistiklerde hariç tutulması nedeniyle tahminler arasında farklılıklar bulunmaktadır. Bu büyüme, İslam bankalarının ekonomik verimlilik ile etik bağlılığı birleştiren bir finansal alternatif olarak önemini vurgulamaktadır. Örneğin, Suudi Arabistan'daki Al-Rajhi Bankası gibi bankalar, varlık temelli finansmana odaklanarak ekonomik krizlerde piyasaların istikrarına katkıda bulunmuştur.

1.5. İslami Bankalar Ve Geleneksel Bankalar Arasındaki Farklar

İslami bankalar, geleneksel bankalardan bir dizi özellikle ayrılır ve belki de en belirgin özelliği, tüm bankacılık işlemlerinde ve yatırım faaliyetlerinde İslami şariat ilkelerine ve hükümlerine uymaktır. Ayrıca, bu hükümlere uyduklarından emin olmak için merkez bankası ve İslami denetim kuruluşları tarafından denetime tabidirler (IRQ, İslami bankacılık hizmetleri rehberi). Geleneksel bankacılık sistemi faiz esaslı üzerinden para ticareti yapmaktayken İslami bankacılık banka ve müşterinin kar zarar ortaklığı ile bir arada bulunduğu ve parayı ticari bir getiri kaynağı olarak görmeyen anlayış üzerine kuruludur. Diğer yandan geleneksel bankacılıkta müşteri ve banka arasında bir ortaklık oluşmamakta borç alacak ilişkisi doğmaktadır. İslami bankacılıkta kar zarar ortaklığı yoluyla taraflar için oluşabilecek risk önden kabul edilmekte bu nedenle sistem güvene dayalı olarak devam etmektedir. Kullanılan fonlar bakımından geleneksel bankacılıkta çoğunlukla kısa süreli ve ticari amaçlı fon kullanımı söz konusu iken, İslami bankacılıkta fonların uzun süreli ve yatırım amaçlı kullanımı söz konusudur (Kayadibi ve Şireci, 2023, s. 29-30). Tablo (2) bankalar arasındaki farklılıkları bankacılık sisteminin doğuşu, işlem temeli, gelir kaynakları, paraya atfedilen önem ve denetim biçimleri gibi belirli göstergeler üzerinden göstermektedir.

Tablo 2. İslami Bankacılık ve Geleneksel Bankacılık Arasındaki Temel Farklar

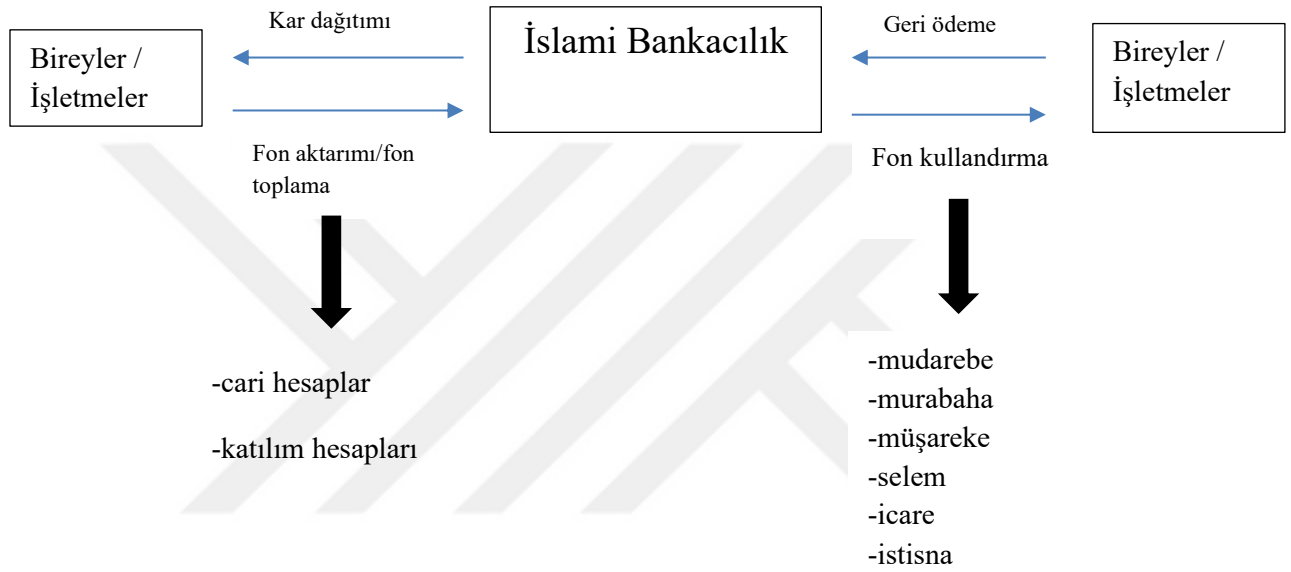
	İslami Bankaları	Ticari Bankalar
Doğuş	İslam ülkelerinde tarihi, politik, sosyal ve dini gelişmeler sonucu ortaya çıktı ve temel motivasyonu diniydi.	Geleneksel sistemlerin tarihsel gelişimi içinde ortaya çıktı.
İşlem Temeli	İslami şeriat hükümlerinin uygulanması ve işlemlerde banka faizinin dışlanması prensibine dayanır.	Banka faizi temelinde çalışır.
Gelir	Kâr ve zarar prensibine dayanır, kar ya da zararda ortaklık söz konusudur.	Gelir, önceden belirlenmiş banka faizi temelinde belirlenir.
Paranın Rolü	Değişim aracı olarak hizmet eder ve değer ölçüsüdür.	Bir mal olarak ticarete konu olur ve borç verilen faiz arasındaki farktan kar elde edilir (para kiralama).
Finansman Türleri	Satışlar, Müşareke, Selem, İstisna, İcare vb.	Faiz karşılığında borç verme temelinde çalışır.
Sosyal Dayanışma	Bağışlar, Karz-ı hasan, zekat şeklinde yapılır.	Bağış şeklinde yapılır.
Denetim Seviyeleri	İslami denetim kuruluşlarının denetimine tabidir, bu kuruluşlar bankanın işlemlerinin İslami şeriat hükümlerine ve prensiplerine uygunluğunu denetler, ayrıca merkez bankası tarafından da denetlenir.	Merkez bankası denetimine tabidir.

Kaynak: Irak merkez bankasından elde edilen verilerle yazar tarafından düzenlenmiştir.

1.6. İslami Bankacılıkta Kullanılan Yöntemler

İslami bankacılık geleneksel bankacılıkta olduğu gibi fon toplama ve toplanan fonların kullanımı/kullandırımı yoluyla çalışmaktadır. İslami bankacılık sistemi içinde fon toplama ve fon kullandırma yöntemlerinin işleyişi Şekil 1’de gösterilmiştir.

Sekil 1. İslami Bankacılık Sisteminin İşleyişi

1.6.1. Fon Toplama Yöntemleri

Fon toplama yöntemleri çoğunlukla cari hesap ve katılma yöntemi olarak işlemektedir.

1.6.1.1. Cari Hesaplar

Bireysel ya da ticari olarak açılabilen karşılığında bir getirisi olmayan ve istenildiğinde çekilebilen, ticari bankacılıkta vadesiz mevduatlar gibi işleyen hesaplar cari hesaplardır. Banka hesaptaki parayı mülkiyetine alır ve ticari faaliyetlerinde kullanabilir. Bankanın fonu kullanma sürecinde zararın ortaya çıkması halinde banka hesap sahibine zararı ödemekle yükümlüdür. Dolayısıyla fonun işletilmesinde ortaya çıkacak zarar veya karlar banka hesabına işlenerek banka hesabına işlenmektedir (Doğan vd., 2017; Alkış, 2018). Cari hesaplar vedia yaklaşımı, karz-ı hasen ve yeni bir akit yaklaşımı ile tutulabilir.

1.6.1.2. Katılma Hesapları

Katılma hesapları toplanan fonların kullandırılmasından kaynaklı olarak ortaya çıkabilecek kar ve zararlara katılma sonucu doğuran ve önceden belirlenmiş herhangi bir getiri garantisi verilmeyen hesaplardır (Alkış, 2018; Çürük, 2013). Bankaya fonun teslimi ile banka ve hesap sahibi arasında vadesi belirlenmiş olan ve kar ve zarara katılımı içeren bir anlaşma yapılır. Emek sermaye ortaklığı olarak karşılık bulan bu işlemde hesap sahibi bankaya sermayesini veren sermayedar, banka ise fonu faizsiz alanda işletme garantisi veren ancak karı garanti etmeyen(mudarip) olarak ortaklık kurulmuş olur. Ortaklık sonucu ortaya çıkan kar iki taraf arasında paylaşılırken, zarar fon sahibi olan sermayedara aittir.

1.6.2. Fon Kullandırma Yöntemleri

İslami Bankaları topladıkları fonları ticari amaçlı olarak fona ihtiyaç duyanlara ortaklık, kiralama ya da satış yoluyla aktarma görevi üstlenirler. Geleneksel ticari bankacılıktan farklı olarak fonun kullandırılması sürecinde banka fonun hangi biçimde kullanılacağına dair bilgi sahibi olabileceği gibi doğrudan fonun kullanılacağı ticari faaliyetin içinde yer alabilir. Bu çerçevede murabaha, mudarebe, müşareke, icare, selem ve istisna yöntemleri kullanılmaktadır.

1.6.2.1. Murabaha Yöntemi

Murabaha hali hazırda en yaygın kullanılan İslami finansman işlemidir. Murabaha, müşterinin talebi üzerine belirli bir varlığın banka tarafından satın alınmasını ve daha sonra müşteriye piyasa fiyatı ve kararlaştırılan karı içeren bir fiyattan satılmasını içerir. Murabaha finansmanı, fiziksel varlıkların finansmanını içerdiği için geleneksel finansman yöntemlerinden temelde farklıdır. Banka, müşteriye sadece finansman sağlamak yerine, müşterinin talebi üzerine malları üçüncü bir kişiden kendisi satın alır. Banka daha sonra bu malları, genellikle taksitler şeklinde vadeli bir ödeme programı aracılığıyla anlaşılan bir fiyattan müşteriye satar (*Iraqi Islamic Bank*).

İslami bankanın, alıcının (müşteri) talebi üzerine satıcıdan belirli bir malı satın alması, ardından bankanın bu malı alıcıya alış fiyatını aşan bir fiyattan satması en önemli ve yaygın formüllerden biri olarak kabul edilmektedir. Gerçek fiyat ve kar miktarı belirtilerek ve iki fiyat arasındaki fark bankanın karıdır ve alıcı aralarında akdedilen anlaşmaya göre işlemin

taksitlerini bankaya öder. İslami murabaha iki çeşittir. Satıcı (banka)nın malın sahibi olduğu durumda *basit murabaha*, mal kendisine ait değilse ancak bilgisiyle satın alacaksa *satın alma emri için murabahadır* olarak adlandırılır (Yas ve Jameel, 2022:s. 135).

Murabaha, prosedürlerini uygulama kolaylığı, düşük risk derecesi ve genellikle geleneksel bankalar tarafından kontrol edilen İslami bankaların faaliyet gösterdiği ortamın doğası nedeniyle İslami bankalarda en yaygın formül olarak kabul edilmektedir (Radi, 2022:s. 87). Murabaha ürünü 2007 yılında Irak'ta mikro finans sektöründe Irak Mikrofinans İlerleme Örgütü aracılığıyla Anbar'da piyasaya sürülmüştür. Halihazırda toplam 12 mikro finans kuruluşundan altısı bu ürün üzerinde çalışmakta olup, dördü 2009-2010 yılları arasında çalışmaya başlamıştır. Irak'ta Murabaha yöntemine yoksulluk sınırının altında yaşayan toplam 1.02 milyon Iraklı aileden 82.000'nin talebi olduğu tahmin edilmektedir (Al-Ani, 2013:s. 63). Progress, Support, Safety ve Trust kuruluşlarının raporlarına göre, murabahadan yararlanıcı sayısı 5.840 kişi ve mevcut portföy toplamda 8.669.283 ABD dolarıdır. 2010 yılında murabaha yöntemiyle kredi alan kadınların oranı %9'dur (Al-Ani, 2013:s. 64).

1.6.2.2. Mudârebe Yöntemi

Sermayesi bir kişiden, işin yapımının başka bir kişiden olduğu, birincisine sermaye sahibi (rabbü-l mal), ikincisine mudarib denen bir ortaklığı ifade eder. Ortaklık sonucunda elde edilen kar, taraflar arasında gerçekleştirilen sözleşme kapsamında belirlenen oranlarda pay edilirken, ortaya zarar çıkarsa bu zarar, sermaye sahibi tarafından üstlenilmektedir. Mudaraba sözleşmesinde biri İslami Bankası ile sermaye sahibi arasında diğeri ise İslami Bankası ile yatırımcı arasındaki ilişki olmak üzere iki yönlü bir ilişki ortaya çıkmaktadır (Onat, 2019, s. 32). Mudarabe yönteminde ortaklardan herhangi birisi tek taraflı olarak sözleşmeyi feshedebilir ancak fesih işleminin geçerli olabilmesi için diğer ortağın durumdan haberdar edilmesi gerekmektedir (Çürük, 2013, s. 62).

Girişim ve sermayeyi tarafların isteklerine uygun olarak, kabiliyet, emek ve maddi imkânları ölçüsünde bir araya getiren ortaklaşa bir girişim niteliğindeki mudarabede sermayedar kârlı görse bile farklı nedenlerle bir girişimin yürütülmesine fiilen katılmak yerine finansal açıdan katkıda bulunmayı tercih edebilir. Diğer yandan girişimci de sermaye desteğine ihtiyaç duymakla birlikte ortaklığa girerek yetki paylaşılmasını istemeyebilir. Her iki durumun ortaya çıkmasında da mudaraba tarafların isteklerini karşılama niteliğine sahiptir (Bulut ve Er, 2019, s. 27).

Banka ayrıca yapılan ortaklık sözleşmesi sonunda gerçekleşen karlardan pay alınması karşılığında, mali ve manevi yatırımcının durumunu araştırmak, idari faaliyetini yönetmek, yatırım sürecinin ekonomik fizibilitesini incelemek, kendisine yatırılan fonları zarar halinde garanti etmek ve fonları mevduat sahibine iade etmekle yükümlüdür (Hammou vd., 2015). Kar/zarar ortaklığına dayanan mudaraba, girişimcilerin tüm risklerinin paylaşılmasına imkan sağladığından yatırımları olumlu etkileyecek bir niteliktedir. Diğer yandan İslami Bankaları mudaraba yöntemi ile girişimcilere öz sermaye ve teknik destek imkanı vererek büyüme potansiyeli olan girişimlerin piyasaya girmelerine fırsat sağlar (Bulut ve Er, 2009, s. 31).

1.6.2.3. İcâre Yöntemi

İcare, satın alma suretiyle veya İslam hukukuna uygun yöntemlerle sahip olunan bir varlığın periyodik kira geliri elde etmek amacıyla müşteriye kiralanmasıdır (Özsoy, 2012, s. 181). Bankanın makine ve teçhizat satın aldığı, bunları bir ücret ve kararlaştırılan süreye göre müşterilere kiraladığı işlemidir.

Kiralanın sermaye varlığının mülkiyet hakkını elinde bulunduran ve kiraya veren “banka” ile varlığı belirli bir süre içinde kullanma veya mal ve hizmet üretmek için kullanma avantajlarından yararlanan “kiracı”nın olduğu iki taraf arasında bir sözleşmeye dayalıdır. Mutabık kalınan kira bedelinin periyodik olarak ödenmesi gerekir (Al-Rufaie vd., 2012:s. 25).

Sadece İslami bankalar değil geleneksel bankalar da bu yöntemi kullanmaktadır. İcarede malın mülkiyeti kiraya veren de kalırken, kiraya verilen karşı tarafta emanet olarak kalır. Kiraya verilen varlığın emanette iken kasdi ya da ihmal dolayısıyla zarar görmesi halinde tazmin etmek gereklidir. Bu durumda kiralama süresi boyunca varlığa ilişkin ortaya çıkan zararlardan kiraya veren taraf sorumludur. İcare bu bakımdan geleneksel bankacılık sisteminde yer alan kiralamadan farklıdır. Geleneksel bankacılık sisteminde kasdi ya da kasdi olmayan zararlar arasında fark gözetilmez (Çürük, 2013, s. 60).

İslami finans kurumları, müşterilerinin gemi, uçak vb. yüksek maliyetli dayanıklı varlıkları satın almaya gerek kalmadan verimli projelerde kullanabilmelerini sağlamak amacıyla icare (kiralama) finansmanını kullanmaktadır. Bu yöntemle müşteri veya kiracı belirli bir nakit bedel karşılığında bankanın temin ettiği varlığı belirli bir süre için icare yoluyla kullanır. Banka müşterinin talebi üzerine söz konusu varlığı edinir ve taraflar arasında bir icare sözleşmesi akdedilir. İcare süresi genellikle varlığın ekonomik ömrünü kapsayacak

kadar uzun olur. Bu süreçte hem icare bedelleri karşılığında kar elde edilir hem de varlığın maliyeti geri kazanılır. Bu tür sözleşmelere, mülkiyetle biten icare denir (Hannan, 2019:s. 33). İslami bankalarda icare iki türe ayrılmaktadır (Hannan, 2019);

Operasyonel icare, sahiplik vaadi olmaksızın, bankanın büyük ekipman, bina ve diğer sabit varlıkları aylık veya altı aylık taksitler karşılığında müşteri ve şirketlere kiralamak üzere satın almasına dayanan bir kiralama değildir. Formül, gelecekte üretim araçlarına sahip olmadan kiralama ihtiyacı duyan çeşitli tarım, ticaret, sanayi ve hizmet projelerinin finansmanı için uygundur. Mülkiyet ile biten icare ise, iki taraf arasında, taraflardan birinin, kiracı tarafından belirli bir süre içinde taksitler halinde ödenen belirli bir kira karşılığında belirli bir malı diğerine kiraladığı ve daha sonra malın mülkiyetinin kiracıya devredildiği sözleşmedir.

1.6.2.4. Selem

Selem, peşin ödemeli satım işlemidir. Geleneksel bankacılık sistemi içindeki faizli işlemin tersine işleyen bir yöntemdir. Faizli işlemde önce mal satılarak sonrasında bedeli tahsil edilmekteyken, Selem sözleşmesinde piyasadan temin edilmesi mümkün olan mal için anlaşılan değer, üreticisine peşin olarak ödenmektedir (Ersoy ve Hazıroğlu, 2021, s. 72). Bu çerçevede Selem, satıcının, ilgili mallardan bir kısmını ileri bir tarihte belirli bir miktar peşin olarak alıcıya sağlamayı taahhüt ettiği ve bedelinin tamamının hemen ödendiği bir malın satılması işlemidir (Elasrag, 2012:s. 12).

Selem sözleşmesinde malın miktarının, özelliklerinin, teslim yerinin ve teslim tarihinin sözleşme esnasında tespit edilmesi şarttır. Şartlarına uygun olarak yapılan bir selem sözleşmesi ile ileri bir tarihte üretilecek mallar şimdiden satılmış ve bedeli nakit olarak alınmış olur (Çürük, 2013, s. 56).

İslami bankalar, ticari mal edinmek ve bağlı kuruluşların ürettiği ürünleri satmak için selem satışı kullanırlar. Pratikte, bankaların çoğu bu yöntemi şirketlerin finansmanında kullanmaktadır. Ayrıca, selem satışı, gayrimenkul projelerinde birimleri inşa edip teslim edilmeden önce satmak için de kullanılmaktadır (Balaani, 2014:s. 23).

Selem, ödeme yapmama riski ve malın kalitesinin bozulması gibi dış koşullarla ilişkilendirilmesi nedeniyle en fazla risk taşıyan sözleşmelerden biri olarak kabul

edilmektedir. Piyasa koşulları nedeniyle bankanın malı satamaması ve bankanın üzerine düşen fiyat değişikliği riskleri birçok bankanın İslamda selem şeklinde işlem yapmamasını açıklamaktadır.

1.6.2.5. İstisna'a

İstisna'a yöntemi, bankanın bazı zanaatkarlar ve küçük sanayiciler ile kesin olarak tanımlanmış özelliklere sahip alet veya makinelerin, üzerinde anlaşmaya varılan fiyatlar karşılığında, bu zanaatkarlara peşin veya taksitler halinde imal etmeleri için anlaşma yapmasıyla işleyen bir finansman yöntemidir. Bu sözleşmede satıcı anlaşılan ücret karşılığında belirli özelliklere sahip bir ürünü üretmek ve anlaşılan zamanda teslim etmek durumunda, alıcı ise anlaşılan süre boyunca ödemeyi taksitler halinde yahut vadede tek seferde yapabilme imkânına sahiptir. Bankanın karı ise müşteriden alınan para ile üreticiye ödenen para arasındaki faktan ortaya çıkmaktadır (Çürük, 2013, s. 58).

İstisna'a yöntemi, ekonomi için altyapı projelerini finanse etmek ve İslami bankanın parasını topluma hizmet etmek ve düzenli bir nakit akışı elde etmek için kullanma hedeflerine ulaşmak için bir yatırım aracı olarak kullanılabilir (Al-Rufaie vd., 2012:s. 26).

İstisna, İslami finansman formülleri arasında işlemleri kolaylaştırması, üreticiye, müşteriye ve topluma karlılık sağlaması açısından büyük önem taşımaktadır. Üretici ürettiğinin peşinen satıldığını ve bundan kâr elde ettiğini ve miktarını bilir. Böylece malın zarar görmeyeceğini ve pazarlama masrafı doğmayacağını garanti ettiği için satışa kadar ürünü pazarlamasına veya saklamasına gerek kalmaz. Müşteri ise kendisine uymayan hazır ürünleri satın almasına gerek kalmadan, ihtiyaç duyduğu özellik ve koşullarla istediğini elde ederek fayda sağlamakta, ayrıca müşteri üretim aşamalarını kendisi takip ederek ürünün uygun olduğundan emin olabilmektedir (Balaani, 2014:s. 20).

1.6.2.6. Muşareke

Muşareke, İslami Bankası ve müşteriler arasında belirli bir iş veya eylemin yürütülmesinden doğan kar veya zararı paylaşmak ve dağıtmak amacıyla belirli bir para veya fonu yatırma ortaklığı olarak tanımlanır. Mudarabeye benzeyen bir yöntem olmasına karşın tüm tarafların yatırıma finansman sağlaması yönüyle muşareke mudarebeden ayrılmaktadır.

Ortaklık işlemini bankanın yürütmesinden dolayı banka sermaye oranından daha yüksek bir kar talep edebilirken, zararın ortaya çıkması durumunda zarar ödenen sermaye ölçüsünde paylaştırılır. Ortakların sermayedeki paylarının sözleşmede belirtilen dönem boyunca sabit kaldığı Muşareke türüne sabit muşareke; İslami Bankasının Muşarekedeki payını diğer ortağa aşamalı olarak aktarmayı kabul ettiği ve İslami Bankasının payının azaldığı muşareke türüne ise azalan Muşareke denilmektedir (Çetin, 2021, s. 344).

Genellikle belirli bir süre ve proje için düzenlenen ortaklık finansmanı, yeni bir projeye katılma veya mevcut projelere ek fon sağlama yoluyla gerçekleştirilir. Kar, önceden belirlenen oranlara göre dağıtılırken zararlar sermaye katkı paylarına göre paylaşılır. Bu yöntemi uygulayan bir banka veya özel şirket, küçük ölçekli bir proje veya birkaç proje için ortaklığa girebilir. Her ortak, sağladığı sermaye oranında projenin yönetimine katılır ve kar ile zararlar sermaye paylarına göre bölüştürülür (Elasrag, 2012:s. 6).

İKİNCİ BÖLÜM

IRAK'TA İSLAMİ BANKACILIK

2.1. Irak Ekonomisi

2.1.1. Irak'ın Coğrafi ve İktisadi Yapısı

Ortadoğu da yer alan Irak kuzeyinde Türkiye, doğusunda İran, güneyinde Suudi Arabistan ve Kuveyt, batısında ise Ürdün ve Suriye ile sınır komşusudur. Medeniyet tarihinde büyük önemi olan Dicle ve Fırat nehirlerinin birleşerek Basra Körfezine döküldüğü bu nedenle de Irak'ın tarım, ulaşım ve su kaynağını oluşturduğu Irak coğrafyasında, yoğunlukla güneyde ve kuzeyde bulunan doğal gaz ve petrol rezervleri Irak'ın ekonomik yapısını şekillendirmektedir. Coğrafi konumu nedeniyle Orta doğunun kalbinde yer alan Irak, dünyanın en büyük petrol rezervlerine sahip ülkesi olması nedeniyle dünyada enerji güvenliği ve petrol fiyatlarında önemli bir aktör konumundadır. Bulunduğu coğrafya diğer yandan siyasi, askeri ve dini gerekçelerle Irak'ı bölgesel ve uluslararası alanda müdahaleye açık hale getirmektedir. Bu bağlamda Irak'ın coğrafi konumu Irak'ı enerji ticaret ve tarihi açıdan avantajlı kılarken, aynı gerekçelerle istikrarsızlığa, dış müdahaleye ve iç çatışmalara açık hale getirmektedir.

Irak'ta iktisadi yapı, doğal olarak coğrafyasından ve tarihinden etkilenmektedir. Irak, 2003'teki Amerikan işgalinden sonra sosyalizmden kapitalizme geçiş yapan hibrit bir ekonomik sistemle temsil edilen yeni bir ekonomik döneme başlamış ve bu dönemde Irak ekonomisi, çeşitli ekonomik sektörlerdeki yaygın yolsuzluklardan, siyasi dalgalanmalardan ve terörizmden zarar görmüştür. Yüksek işsizlik ve yoksulluk oranları ve kurumsal yolsuzluğun yayılmasına karşın bugüne kadar devletin genel bütçesinin ana kaynağı olan petrole güven Irak ekonomisini şekillendirmiştir.

Sekil 2. Irak ve komşuları haritası

Kaynak: Nations Online Project. Irak Siyasi Haritası [Harita].

https://www.nationsonline.org/oneworld/map/iraq_map.htm

Petrol, ekonomik ve sosyal kalkınmada önemli bir araç olduğu kadar üretici ve ihracatçı ülkeler için önemli bir stratejik mal niteliğindedir. Aynı zamanda önemli bir döviz kaynağıdır ve yerel ekonomiyi küresel ekonomiye bağlamanın, yerel ekonomiyi desteklemenin ve diğer üretken ve ekonomik sektörlerin desteklenmesine aktif olarak katkıda bulunmanın bir yoludur. Bu bağlamda ulusal ekonominin geliştirilmesinin yanı sıra diğer ulusal sektörleri desteklemesi ve geliştirmeye çalışması ve ülkeye döviz çekilmesinde ana kaynak rolü oynaması nedeniyle, onu üreten ve ihraç eden her ülke için önemli ekonomik kaynaklardan biridir. Ancak bu kaynağın yanlış yönetilmesi ve ulusal ekonominin dayandığı tek ana kaynak olarak kullanılması, onu petrol ihraç eden ülkelerin kararlarının, petrol üreten

ve ihraç eden ülkeler arasındaki Mudarebe ve rekabetin insafına kalmış kırılgan bir ekonomi haline getirebilir. Irak böyle bir etkiye maruz kalmış görünüyor. Irak, Suudi Arabistan ve Amerika'dan sonra dünyanın üçüncü büyük petrol rezervine sahiptir, Irak'ın kanıtlanmış petrol rezervlerinin 145 milyar varil olduğu tahmin ediliyor, ayrıca toplam küresel petrol rezervlerinin %12'sini temsil eden 360 milyar doğrulanmamış varil petrol bulunmaktadır (Keitan, 2021). Petrol sektörü, gayri safi yurt içi hasılanın yaklaşık %70'ini, genel bütçe kaynaklarının yaklaşık %94'ünü ve ihracat değerinin %98'ini oluşturduğu için Irak ekonomisinde önemli bir rol oynamaktadır (Idan, 2024).

Irak hükümetinin bütçesini finanse etmek için petrol sektörüne bağımlı olması istikrarsızlık üretecek bir alan olarak rant ekonomisinin ortaya çıkmasına da neden olmuştur. Ekonomisi petrol fiyatlarına ve piyasalardaki dalgalanmalara bağlı ve dolayısıyla dış ticaret yapısındaki dengesizlikle beraber üretim yapısındaki dengesizlik ve devletin genel bütçesindeki dengesizlik Irak ekonomisinde bütün olarak yapısal dengesizlikler ortaya çıkarmıştır (Dahi ve Bakir, 2021). İstikrarsızlıklar yaratılan gelirin etkin kullanımına ve hatta üretim ve yatırım için kullanımına engel olmaktadır. Bunun en iyi örneği Irak'ın işgalden önceki otuz beş yıl boyunca 276 milyar dolar değerinde petrol ihracatından gelir elde etmiş olmasına karşın elde edilen bu gelirin 1980-1988 arasında yaşanan Irak-İran savaşı yıllarında harcananlar 178 milyar dolar olarak gerçekleşmiş olmasıdır (Keitan, 2021).

Irak, iktisadi sistem olarak hem sosyalizm hem de kapitalizmin unsurlarını birleştiren karma bir ekonomiye sahiptir. GSYİH'sının ve ihracatının büyük bir bölümünü oluşturan önemli bir petrol endüstrisi yanında devlete ait işletmeler ve temel mal ve hizmetlere yönelik sübvansiyonlar ekonomide önemli bir rol oynamaktadır. Diğer yandan Irak, küçük işletmeleri ve sokak satıcılarını içeren büyük bir kayıt dışı ekonomiye de sahiptir. Bu sektör büyük ölçüde denetimsiz ve vergisiz ancak birçok Iraklı için istihdam fırsatları sağlamaktadır.

Irak ekonomisi, sahip olduğu maddi ve insan kaynaklarının çeşitliliğine ek olarak, petrol ülkeleri listesinin ön sıralarında yer alan bir petrol ekonomisi olması nedeniyle bir dizi karakteristik ve ayırt edici özelliğe sahiptir. Petrol kaynağının tükenmiş bir doğal kaynak olarak özgüllüğü göz önüne alındığında, fiyatların seviyesini, üretim oranlarını, ihracat hacmini ve dolayısıyla petrol hacmini belirleyen uluslararası pazarların koşullarından büyük ölçüde etkilenmektedir.

Irak'taki ekonomik sorunların 2 temel kaynağı bulunmaktadır. Birincisi, petrol fiyatlarındaki dalgalanmalardan kaynaklanan, ekonomik, sosyal ve siyasi istikrarsızlığın yanı sıra kalkınma sürecinin sürdürülebilirlik özelliğini kaybetmesine neden olan dış şoklardır. İkincisi ise Irak'ı yöneten rejimlerin petrol zenginliklerini petrole yatırarak ekonomik kalkınmaya doğru ilerleme görevini başaramamalarıdır. 2003 yılında Amerika'nın Irak'ı işgali koşullarında ortaya çıkan siyasi değişim sürecinden ortaya çıkan bugünkü Irak ekonomik sistemini önceki sistemlerden ayıran özellik, uygulanan ekonomi politikalarının derinleştirilmeye çalışılmasıdır. Irak ekonomisinin rantıye yönelimini benimsemiş olması ve petrol dışı yerli üretim faaliyetinden tamamen çekildiğini açıkça açıklamasının ardından, yapısal dengesizlikler şiddetlenmiştir (Al-Rubaie, 2020).

Tablo 3. 2022-2023 Yıllarında Genel Devlet Bütçesi İçin Yatırım Harcamaları (Milyar IQD ve USD)

Sektörler	2022 (IQD)	2023 (IQD)	2023 (USD)	Değişim Oranı (%)	2023 Yılı Toplam Yatırım Harcamalarına Katkı Oranı (%)
Sanayi Sektörü	2,412.3	11,788.8	9.07	%388.7	%48.7
İnşaat Ve Hizmet Sektörü	5,265.7	7,379.1	5.68	%40.1	%30.5
Ulaştırma Ve İletişim Sektörü	3,126.3	3,019.3	2.32	-%3.3	%12.9
Eğitim Sektörü	736.9	1,410.6	1.08	%91.1	%5.9
Tarım Sektörü	488.1	316.0	0.24	-%35.3	%2.0
Toplam	12,018.5	24,192.9	18.59	%101.3	%100

Kaynak: Irak Maliye Bakanlığı / Muhasebe Dairesi, veriler revize edilebilir niteliktedir.

Tablo (3) te, Irak'taki yatırım harcamalarının 2022-2023 yılları arasındaki dağılımında belirgin bir dinamizmi ortaya koyuyor. Endüstri sektörü, ekonomik büyümeyi destekleyen temel bir itici güç olarak öne çıkıyor ve bu, imalat sanayisini güçlendirme stratejisini yansıtıyor. İnşaat ve eğitim sektörlerindeki büyüme, altyapı ve insan kaynakları gelişimine artan bir ilgiyi gösteriyor. Buna karşılık, ulaşım ve iletişim ile tarım sektörlerindeki harcamaların azalması, finansman eksikliği veya önceliklerin yeniden düzenlenmesi gibi

olası zorluklara işaret ediyor. Bu dengesizlik, sürdürülebilir ve kapsayıcı bir kalkınma için yatırım dağılımında denge sağlanması gerektiğini vurguluyor.

2.1.2. Irak Ekonomisinin Tarihsel Siyasi Dönüşümler Bağlamında Gelişimi

Irak tarihine bakıldığında farklı yönlerde ve kalkınma felsefelerinde kesişen farklı yönetimler Irak ekonomisini peşpeşe yönetmiş, iktisadi ve siyasi hayatı etkilemiştir. Bu çerçevede Irak'ta tarihsel olarak farklı politik süreçler içinde ekonomik alan şekillenmiştir.

Irak iktisadi sistemi;

-1921-1950 yılları arası erken kapitalist dönem,

-1968-2003 arası sosyalist dönem

-2003'den günümüze hibrit dönemler olmak üzere 3 dönemden geçmiştir.

2.1.2.1. Erken Kapitalist Dönem;

Bu dönem Monarşi döneminin (1921-1950) ilk aşamasıdır ve hükümeti ekonomik faaliyette önemli bir ortak olarak özel sektörle ilgilenmeye iten zayıf kamu gelirleri ile karakterize edilmiştir. Ancak, 1951 yılında petrol gelirlerinde önemli bir artışa yol açan, İmar Konseyi ve Kalkınma Planlarının oluşturulması yoluyla devletin ekonomik faaliyete müdahalesini yaygınlaştıran bir kâr paylaşımı anlaşmasının imzalanmasıyla bu eğilim tersine dönmüştür. Bu anlaşmanın, “petrol gelirlerine bağımlılığı artırma ilkesi”ni pekiştirerek Irak'ta rantiyeciliğin ilk yapı taşlarını attığı söylenebilir (Al-Rubaie, 2020).

1921-1958 dönemindeki ekonomik sistem, ilk aşamada liberal yönelimi teşvik eden İngiliz hükümetinin yönelimlerine bağlı olmasıyla da ayırt edilebilir ancak İkinci Dünya Savaşı sırasında İngiltere'de değişen ekonomik koşullar ve ortaya çıkan krizler, rejimi ekonomik işlere daha fazla müdahale etmeye ve kamu sektörünün rolünü genişletmeye teşvik etmiştir (Al-Rubaie, 2020).

O zamana kadar, Irak ekonomisi tamamlanmamış bir üretim modeliyle karakterize edilirken, kırsal kesimde aşiret-ataerki sistemiyle sahip yarı feodal bir model hakimdi. Şehirlerde tamamlanmamış bir marjinal kapitalizm, Irak ekonomisi ile doğal bir iç gelişmeden kaynaklanmayan küresel kapitalist ekonomi arasında bağlantı kurmanın bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Irak köklü bir feodal sisteme değil, nehir kıyılarına dayanan irili ufaklı mülkiyet biçimlerine sahiptir. Aynı şekilde, Irak'ta Avrupa'daki gibi büyük bir burjuva sınıfı değil, modern sanayiler veya ileri tarım olmadığı için zenginliğini ticaretten, hafif

sanayilerden, devlet aygıtından ve petrol gelirlerinden alan bir alt orta sınıf büyüdü. Sanayileşmiş ülkelerde olduğu gibi, bazı tarımsal mekanizasyonların Irak'a girmesine rağmen üretim araçları hala gelenekseldir. Aslında Irak'ın, devlet mülkiyetinin üretken olmayan, yani öz tüketim amaçlı, ticaret merkezli ve hizmet sektörünün egemen olduğu bir hibrit ekonomiye tabi olduğunu söylenebilir (Al-Haidari, 2008).

Petrol ithalatının artmasıyla birlikte, devlet ekonomisinin ve toplumun temel dayanağı olan vergilere başvurmada stratejik rantlara dayanan bir devlet modeli yavaş yavaş ortaya şekillenmiştir. Bu süreçte, üretken ve üretken olmayan orta sınıf gelişmiş ve bunun sonucunda ise sivil toplum kuruluşlarının kurulmasına yönelik girişimler ortaya çıkmıştır. Ancak rantıye devletin dezavantajlarından biri vatandaşı devlete bağlamasıdır. Bu nedenle sanayi ve tarım ürünleri ile petrol ithalatı üzerindeki kontrol, yeni bir bölünme yaratmış ve rantıye ekonomisi kentleşme sürecini bozarak bir yandan toplumdan güç bağımsızlığı bahşetmiş ve çalışma, üretim, yetki ve liyakatten değil, siyasi tercihten ve belirli bir sınıf veya grupların konumlarının sağlamlaştırılmasından ve dağıtılmasından kaynaklanan haksız kazanç ve ayrıcalıklar yolsuzlukları oluşturmuştur (Al-Haidari, 2008).

2.1.2.2. Sosyalist Dönem (Baas Partisi dönemi);

Liberal dönemi, sosyalist ulusal karakterli askeri darbeler aşaması izlemiştir. 1968'de Irak'taki kraliyet hükümetine ve Baas'a karşı bir darbe gerçekleşmiştir. O dönemde ekonomi, devletin ekonominin tüm yönlerini kontrol ettiği ve sosyalist kimliğin hakim olduğu, rantıye ve devlet olarak tanımlanıyordu. Çünkü hükümet güçlü bir yapıya sahip sosyalist politikalar benimsedi ve bu da sırayla ekonomik yapıdaki dengesizlikleri derinleştirdi. Irak ekonomisi petrol, sanayi ve ticaret dahil olmak üzere ekonomide kilit sektörleri hükümet kontrolünü içeriyordu.

Bu dönem, siyasi faktörün ekonomik eğilimler üzerindeki egemenliği ve feodal ve kapitalist sınıfı tasfiye etme arzusu ile karakterize edildi. Süreç, devletin ekonomik faaliyete müdahalesinin kapsamının genişletilmesine ve üretim faaliyetinin yönetiminin genişletilmesine katkıda bulunan genel bütçedeki petrol gelirlerinin yüzdesindeki artışla pekiştirildi. Bu eğilim, 1964'te özel faaliyetin üretim faaliyetinden neredeyse tamamen çıkarılmasına yol açan kamulaştırma kararlarının çıkarılmasıyla doruk noktasına ulaştı. 1968'de geçici anayasa, Irak ekonomisinin kimliğini tanımlayarak özel sektörün marjinalleşmesine neden oldu. 1972'de petrolün millileştirilmesi ve 1973'te ilk petrol patlamasının elde edilmesinden sonra, hükümete, merkezi planlama ilkesini benimsemeye

ve çoğu ekonomik faaliyette üretim sürecini tekelleştirmeye sevk eden devasa mali kaynaklar sağlandı. İran ile girilen savaş nedeniyle petrol üretim oranları günlük bir milyon varilin altına düştü. İhracat oranları da günde yaklaşık 600 bin varile geriledi. 1980-1988 yılları arasındaki savaş koşulları, kamu harcamalarındaki önceliklerin güvenlik ve savunma harcamaları lehine değişmesine katkıda bulunmuştur. Veriler, bu dönemde uygulanan ekonomi politikalarının yapısal dengesizliklerin derinleşmesine ve siyasi ve ekonomik özgürlüklere daha fazla kısıtlama getirilmesine katkıda bulunduğunu teyit etmektedir. Bu eğilim, kaynakların dinamik bir şekilde kendi kendine israf edilmesini yaratmış, üretim verimliliği, ekonomik verimlilik ve kaynakları harekete geçirme ve dağıtma sürecinin verimliliği üzerinde olumsuz etkiler bırakmıştır (Al-Rubaie, 2020:24).

2.1.2.3. 2003'ten Günümüze;

ABD'nin Irak'ı işgalinden sonra Irak ekonomisi liberalizme daha yakın başka bir kimliğe sahip bir ekonomiye veya liberal eğilimlere sahip hibrit bir ekonomiye dönüşmüştür. Ekonomik dönüşüm, Irak ekonomisindeki sorunları derinleştirmesine ve bozulmaya devam etmesine neden olmuş ve kişi başına düşen ortalama gelir artmış, para birimi istikrar kazanmış, bireylerin kullanımına sunulan hizmet ve mal yelpazesinin genişletilmesi ile bireysel refah düzeylerinin iyileştirilmesi ile ilişkili olanlar dışında olumlu etkiler üretmemiştir (Altalakani, 2017).

2003'ten sonra ABD hükümeti, Irak ekonomisini yeniden inşa etmek ve onu serbest bir ekonomiye dönüştürmek için neredeyse imkansız olan doğrudan hedefler koydu, ancak en önemlisi merkezi ekonomiyi serbest piyasaya dönüştüren mekanizma bir takım zorluklarla karşılaştı. Altyapının yeterli düzeyde olmamasına ve bazı iktisatçıların Sovyetler Birliği'nin uyguladığı şok tedavisi¹ olarak bilinen radikal ekonomik reformların taklidine karşı uyarılarına rağmen, planladığı şeyi gerçekleştirmedeki kararlılık yolsuzluk, yetersizlik gibi birçok soruna yol açtı. Devletin genel bütçesi toplam gelirlerin %85'inden fazlası petrol gelirlerine bağımlı hale geldiğinden, kontrolsüz, yaygın yoksulluk, işsizlik ve aşırı petrol bağımlılığı ortaya çıktı (Abid, 2021:108).

¹Şok tedavisi (şok doktrini, şok ilkesi): Şok tedavisi kavramı, New Orleans eyaletini kasıp kavuran kasırga ve seller sırasında Amerikalı iktisatçı MiltonFriedman'a kadar uzanır ve şok tedavisinin ilkeleri; özelleştirme, ticaretin serbestleştirilmesi ve hükümet harcamalarının kısılması ile özetlenebilir. Şili 1937, Arjantin 1982, Çin 1989, Rusya 1991 dahil birçok ülke şok ilkesine yenik düşmüştür (Abid, 2021).

1990'dan 2003'e kadar olan dönemde Irak'a uygulanan uluslararası yaptırımlar, Irak'ta İslam ekonomisini büyük ölçüde etkiledi. Ekonomik faaliyetlerin kesintiye uğraması ve çeşitli sektörlerin etkilenmesiyle büyük ekonomik zorluklar ve İslam ekonomisinin faaliyetlerinde düşüş yaşanmaya başladı. Saddam Hüseyin rejiminin devrilmesinden sonra Irak'ın karşılaştığı güvenlik ve siyasi istikrar sorunları, İslam ekonomisini büyük ölçüde etkilenmesinin ana sebepleridir. Bankacılık sisteminin ve İslami yatırımların gelişmesini engelleyen, güveni, ekonomik istikrarı ve yatırımları çekmeyi etkileyen iç çatışmalar ve güvenlik gerilimleri aynı zamanda Irak'ta iletişim araçları, elektrik, fabrikalar, laboratuvarlar, petrol tesisleri, tahıl depoları, erzak alanları, merkezi pazarlar, su pompa istasyonları, evler ve hatta vatandaşların sığındığı sığınaklar dahil olmak üzere altyapının tahrip edilmesine neden oldu. 42 günlük bir süre boyunca devam eden füze saldırıları ve abluka, halk sağlığı, çevre, eğitim, bilimsel alan başta olmak üzere sosyal ve ekonomik hayatın her alanında ürkütücü sonuçlara yol açtı. İktisadi olarak bunların bedeli 1994 yılı sonunda enflasyonun yıllık %24.000 oranına ulaşmasına neden oldu. Süreç gıda karşılığı petrol programının uygulandığı sonraki yıllarda enflasyonun bir miktar gerilemesi ile sonuçlandı. Bozulma ve ortaya çıkan zafiyetler Irak toplumunun Kuveyt'in işgalinden önceki uyumlu, medeni toplum özelliklerini yitirmesine neden oldu. Hükümetin devlet işlerini güvence altına alamaması ve abluka nedeniyle duran sanayi sektörlerinde işgücünün yaklaşık üçte ikisi işten çıkarıldı ve bu da Irak toplumunun iktisadi yapısında dengesizlik yarattı (Shihata, 2004).

Bir ülke ekonomisinin büyüklüğü GSYH ile ölçülmektedir. Tablo (4)'e göre Irak'ın 2023 yılı itibari ile GSYH, 253.85 milyar dolar, kişi başına düşen gelir ise 5800 dolar olarak belirlenmiştir. Kişi başına düşen gelir açısından dünya ortalamasının altında kalan Irak Arap ülkeleri arasında da düşük kişi başına düşen gelire sahiptir². Irak'ta kaynakların ülkenin kalkınması ve sanayileşmesi yerine savunmaya ayrılıyor olmasının kişi başına düşen gelirin düşük olmasının temel sebebi olarak ifade edilebilir (Akıncı,2020, s. 5). Faris 2021'e göre, Irak'ın ekonomik verilerine bakıldığında, Irak'ta toplam işgücüne göre işsizlik oranı 2004'te 6,3'ten 2018'de 12,8'e yükselmiş ve bu oran dönemde kaydedilen en yüksek işsizlik oranı olarak belirlenmiştir. Toplam nüfusa göre yoksulluk oranı ise bu dönemde kaydedilen en yüksek yoksulluk oranı olarak 2004'de 22,9'dan 2018'de 32'ye yükselmiştir (Faris, 2021). 2014 sonrasında Irak ekonomisini ciddi şekilde etkileyen teröre karşı savaşın ve ardından

² 2023 yılı itibari ile kişi başına düşen gelir Ortadoğu ülke sıralamasında Katar 65.111 dolar ile birinci sırada, Birleşik Arap Emirlikleri 42.508 dolar ile ikinci sırada yer almaktadır. Irak ise 11 ülke arasında 9. sıradadır (www.tradingeconomics.com).

genel olarak küresel ekonomiyi etkileyen korona pandemi krizinin de ekonomi üzerinde olumsuz etkiler yaratmış olduğunu belirtmek gerekir. Bu çerçevede çalışmanın ele alındığı yıllarda Irak'ın ekonomik verileri Tablo (4)'te gösterildiği gibidir.

Tablo 4. 2023 Yılına İlişkin Irak'ın Makro Ekonomik Verileri

(Madde)	2023 (IQD)	2022 (IQD)	2023 / 2022 (USD)
Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH) (Trilyon IQD)	330.0	415.6	253.85 / 319.69
GSYH (Sabit Fiyatlarla) (Trilyon IQD)	207.2	213.5	159.38 / 164.23
Kişi Başına GSYH (Milyon IQD)	7.6	9.8	0.0058 / 0.0075
Toplam Ekili Alan (Buğday ve Arpa) (Bin Dönüm)	10.764	9.796	- / -
Elektrik Üretimi (MW)	17.947	15.933	- / -
Genel Enflasyon Oranı (%)	4.4	5.0	- / -
Çekirdek Enflasyon Oranı (%)	4.6	4.8	- / -
Tüketici Fiyat Endeksi (TFE) (Puan)	122.2	117.0	- / -
TFE (Petrol Hariç) (Puan)	123.9	118.5	- / -
Günlük Ortalama Petrol İhracatı (Milyon Varil)	2.85	2.99	- / -
Varil Başına Ortalama Petrol Fiyatı (\$/Varil)	78.5	95.0	- / -
Petrol Sektörünün GSYH'ya Katkı Oranı	57.3	60.3	- / -
Para Arzı (M1) (Trilyon IQD)	160.3	146.5	123.31 / 112.69
Para Arzı (M2) (Trilyon IQD)	181.0	168.3	139.23 / 129.46
Ticari Bankalar Faiz Oranı (%)	7.5	4	- / -
Ticari Bankalar Kredi Bakiyesi (Trilyon IQD)	69.3	60.6	53.31 / 46.62
Toplam Mevduat (Trilyon IQD)	133.5	129.1	102.69 / 99.31
Çalışan Bankaların Toplam Sermayesi (Trilyon IQD)	19.1	17.9	14.69 / 13.77
Genel Gelir (Trilyon IQD)	135.7	161.7	104.38 / 124.38
Kamu Harcamaları (Trilyon IQD)	142.4	117.0	109.54 / 90.00
Nüfus (Milyon)	43.3	42.2	- / -
Parasal Temel M0 (Trilyon IQD)	165.2	145.2	127.08 / 111.69
Ödemeler Dengesi Pozisyonu (Milyon Dolar)	43.196,7	23.336,1	- / -
Petrol Gelirleri (Trilyon IQD)	11.3	8.1	8.69 / 6.23
Banka Yoğunluğu (100.000 Kişi Başına)	1.9	2.0	- / -
Irak'ta Faaliyet Gösteren Banka Sayısı	70	70	- / -

Kaynak: Irak Merkez Bankası İstatistik ve Araştırma Dairesi'nin 2023 Yıllık Ekonomik Raporundan alınan verilerle yazar tarafından hazırlanmıştır.

2.2. Irak'ta İslam Ekonomisi

Irak'ta İslam ekonomisinin tarihi kökleri Irak halkının İslami mirasına ve ekonomik kültürüne dayanan birkaç yüzyıllı kapsamaktadır. Irak'ta İslam ekonomisi hep vardı ve hala var, ancak kurumsal ve sistematik uygulaması 1993'te Irak İslami Bankası'nın kurulmasıyla başlamıştır. Genel olarak İslam ekonomisinin hakim olduğu dönemleri Abbasi dönemi, Osmanlı dönemi ve Modern dönem olarak sınıflandırmak mümkündür.

Abbasi dönemi, MS. 750 ve 1285 yılları arasını kapsar. Tarihsel olarak MS. 750 yılında Irak'ta Abbasi devletinin kurulması, İslam ekonomisinin bölgede nüfuz ettiği dönemin başlangıcı olarak kabul edilir. Bu dönemde Bağdat'ta bankacılık ve ticaret sistemi gelişmiş ve başkent gelişen bir ticaret ve ekonomi merkezi haline gelmiştir. Tefeciliğin yasak olması, ticari işbirliği ve ekonomik adalet gibi İslami iktisat ilkeleri ve kavramları da bu dönemde geliştirilmiştir (Al-Araji, 2019).

1534 ve 1918 yılları arası Osmanlı dönemi olarak bilinmektedir. Osmanlı yönetimi döneminde Irak ekonomisi, Osmanlı İmparatorluğu'nda yürürlükte olan İslami ekonomik sistemden etkilenmiştir. Finans sektörü ve ticarete İslam hukuku uygulanmış ve bu dönemde Basra, Necef, Kerbela gibi şehirlerde pazarlar ve ticari satış yerleri genişlemiştir. Üçüncü dönem ise 1920'den günümüze kadar devam eden Modern dönemdir. Osmanlı yönetiminden sonra Irak, çeşitli sektörlerde ekonomik gelişme ve genişlemeye tanık olmuştur. Irak ekonomisi sosyalist modelden ve kamu sektöründen etkilenmiş ancak İslam ekonomisinin ilkeleri varlığını sürdürmüştür (Al-Rubaie, 2020). Modern dönem içinde özellikle 2003'te Saddam Hüseyin rejiminin devrilmesinden bu yana Irak, önemli ekonomik dönüşümlere tanık olmuştur. Petrol dışı sektörlerin geliştirilmesine ve ticaretin ve yatırımların teşvik edilmesine odaklanılmıştır. Buna İslam ekonomisine önem verilmesi ve onun kavram ve ilkelerinin bankacılık ve finans sisteminde uygulanması da dahildir.

Irak'ta İslam iktisadının gelişimine yönelik olarak yapılan çalışmalara bakıldığında geniş bir literatür dikkat çekmektedir. 2010 yılından sonra yapılan çalışmaların niteliğine bakıldığında bir yandan İslami bankacılığın etkinliğini artırmaya yönelik çalışmalar dikkat çekerken diğer yandan İslam iktisadını yerleştirmeye yönelik çalışmalar yapıldığı ortaya çıkmaktadır. Bu çerçevede; Abbas ve Karim (2011), Irak'taki özelleştirme deneyiminin ve bunun ekonomik, politik ve sosyal koşullar üzerindeki gelecekteki yansımalarını incelemiş ve analiz etmiştir. Zainab Abid (2021), 2004-2020 dönemi için Irak'ta liberal felsefeye dayalı kalkınma üzerine yaptıkları araştırma ile Federal Mali Denetleme Bürosu liderliğindeki gözetim organlarının, yolsuzluk yapanları sorumlu tutmak ve yolsuzluğu iade etmek için geniş yürütme yetkileri veren özel yasaların çıkarılması yoluyla güçlendirilmesi yoluyla mali ve idari yolsuzluğu ortadan kaldırmak için gerekli adımların atılmasını tavsiye etmektedir. Al-Rubaie (2020), Irak'taki ekonomik sistemin rantiye devleti ile kalkınmacı devlet arasındaki kimliğini araştırmış ve Irak'ın ekonomik gerçekliğinden ve deneyiminden kaynaklanan “*alternatif ekonomik model*” oluşturmaya başlama ihtiyacını ortaya koymuştur. Mona Hüseyin (2011) Irak'ta piyasa ekonomisine geçişin yönü üzerine yaptığı araştırma ile verimli ve faydalı

yatırımların teşvikine yönelik düzenlemeler yapılması gerektiğini ortaya koymuştur. Aldosky (2010), küresel mali krizin gerçekliği ve Irak ekonomisi üzerindeki etkisi üzerine çalışmış ve küresel ekonominin rekabet zeminini korumak ve tekелci davranışlardan uzaklaşmak gibi doğru mekanizmalarla, sürekli ve periyodik olarak sıkı kontrollerle çalışmasını önermiştir. Al-Issawi (2021), 2003'ten sonra Irak'ta ekonomik çeşitliliği teşvik etmenin yollarını araştırmış ve Irak ekonomisinin çeşitlendirilmesi, altyapının geliştirilmesi, doğrudan yabancı yatırım için uygun bir ortamın sağlanması, altyapı ve petrokimya endüstrilerinin geliştirilmesi ve egemen bir ülke kurulması yoluyla ekonomik reformların gerçekleştirilmesi gerekliliğini ortaya koymuştur. Al-Hiti (2019), İslam ekonomisine geçişle bilgi sorunları üzerine çalışmış ve Irak'ta İslam ekonomisine geçişi engelleyen bilişsel sorunlar olduğu ve bu sorunların teşhis edilip aşılmasının bu dönüşümü kolaylaştıracağı savunmuştur. Radi (2022), sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasında İslam ekonomisinin rolü konusunu araştırmış ve finansman araçlarını çeşitlendirme ihtiyacı ile İslami finansman farkındalığını artırmada hükümete yüklenecek rolleri belirlemeye çalışmıştır. Bu yönde ortaya çıkan literatür Irak'ta İslami ekonomisinin uygulanma çabasına yönelik düzenlemelerin önemine vurgu yapmaktadır.

Bu çalışmaların ortak noktasının Irak'ta İslam ekonomisinin yerleşmesi için daha çok yapısal değişikliklere ihtiyaç olduğunu ortaya koymaları olduğu söylenebilir. Bu noktada Irak'ta İslam ekonomisi sürekli olarak gelişiyor, zorluklarla karşılaşılıyor ve ekonomik büyüme ve sürdürülebilir kalkınma sağlamak için mevcut fırsatlardan yararlanmaya çalışıyor. İslam ekonomisini teşvik etmek, mevzuatı güçlendirmek, altyapı sağlamak ve İslami ekonomi kavramları hakkında eğitim ve farkındalığı teşvik etmek için sürekli çabalar ve siyasi ve ekonomik yönlendirmeler gerektirmektedir. Bu çerçevede Irak'ta İslam ekonomisi ile ilgili mevzuat ve düzenlemeler geliştirilmiştir. İslami finans sisteminin ve ekonomisinin gelişimini destekleyen yasal ve düzenleyici bir ortam sağlamak amacıyla sukuk, İslami finans ve İslami bankaları düzenlemek için yönetmelikler ve yasalar geliştirilmiştir. Altyapı, enerji ve konut dahil olmak üzere birçok sektörde devlet ve kurumsal sukuk ihraç edilmiştir. Ayrıca gayrimenkul finansmanı, küçük ve orta ölçekli işletmelerin finansmanı gibi İslami finansman ürünleri de sağlanmıştır. Irak, zorluklara rağmen ülkedeki yabancı yatırımları teşvik etmek için çalışmaktadır ve buna İslami yatırımlar da dahildir. Irak hükümeti, yabancı yatırımcılara ve İslami şirketlere enerji, altyapı, tarım ve turizm dahil olmak üzere çeşitli sektörlerde yatırım yapmaları için teşvikler ve olanaklar sunmakta, uluslararası ticareti teşvik etmek ve İslami ticaret ağlarını genişletmek istemektedir. Bu çerçevede Irak ve diğer İslami

ortaklar arasındaki ticaret ve yatırım fırsatlarını artırması beklenen ticaret anlaşmaları imzalanmaktadır (Yas ve Jameel, 2020).

2.3. Irak'ta İslami Bankacılık

Son dönemde Irak üzerine yapılan çalışmalarda Irak, önemli bir büyüme ve gelişme potansiyeline sahip ekonomi olarak görülmektedir. Ağırlıklı olarak Müslüman bir nüfusa ve önümüzdeki yıllarda genişlemeye devam etmesi beklenen güçlü bir İslami bankacılık sektörüne sahip olması ön görülüyor. Ancak ülke, siyasi istikrarsızlık, güvenlik endişeleri ve İslam ekonomisinin büyümesini engelleyebilecek az gelişmiş bir altyapı dahil olmak üzere çeşitli zorluklara da sahip bir ekonomi. Buna karşın, bu zorlukların üstesinden gelmek için gösterilen çabalar Irak'ta İslam ekonomisinin ülkenin genel ekonomik kalkınmasına katkıda bulunma potansiyeli konusunda iyimser olanlar da bulunmaktadır. İslami finans için az gelişmiş yasal ve düzenleyici çerçeve olmasına karşın birçok uzman, doğru politikalar ve girişimlerle Irak'taki İslam ekonomisinin ülkedeki ekonomik büyüme ve kalkınmanın temel itici gücü olabileceğine inanmaktadır.

Irak üniversitelerindeki araştırmacılar, Irak'taki İslam ekonomisinin, İslam dünyasının geri kalanına kıyasla hala ilk adımlarını attığına inanmaktadır. Araştırmaların çoğu, Irak'taki İslam ekonomisi deneyimini geliştirmeye ve zayıf yönlerini göstermeye odaklanmakta ve krizlerin İslam ekonomisi açısından nasıl yönetileceği ayrıca İslam ekonomisinin Irak'ta yoksulluğun azaltılmasında nasıl rol oynayacağına yönelik çalışmalar yapılmaktadır.

Irak'taki İslami bankaların deneyimi, İslam dünyasındaki İslami bankacılığın deneyimine kıyasla yeni kabul edilebilir. Irak'ta kurulan ilk İslami banka 1993'te Irak İslam Yatırım ve Kalkınma Bankası olup, Irak Merkez Bankası'nın denetimine tabi özel bir bankadır. 2004'ten sonra Irak'taki İslami bankaların sayısı 31'e yükselmiştir. Bunlardan biri devlet, diğeri karma, geri kalanı yerli veya yabancı İslami bankalardır. Bankacılık Kontrol Dairesi Genel Müdürü olarak görev yapan Qusma Saleh bu bankaların toplam varlıklarının yaklaşık 13 trilyon Irak dinarı olduğunu ifade etmektedir. Bu da yaklaşık 8,7 milyar ABD dolarına denk gelmektedir.

Ülkede İslami tahviller (Sukuk), İslami sigorta (Tekaful) ve İslami mikrofinans gibi şeriata uygun ürün ve hizmetler sunan çok sayıda İslami banka ve finans kurumu bulunmaktadır. Bunun yanında Hükümetler İslami finansı teşvik etmek ve İslami bankacılık için düzenlemeler yapmak ve bir Şariat Denetim Kurulu kurmak gibi adımlar atmış bulunmaktadır.

Irak'taki İslami bankalar, vatandaşın asgari gereksinimlerini karşılamaktadır ve İslami bankaların çoğu, çalışmalarını Murabaha ürününe dayandırmaktadır. Irak'taki İslami bankaların büyüklüğündeki büyüme göstergelerine rağmen, bölgedeki benzer İslami bankaların performans seviyelerine kıyasla hala düşük bir performans seviyesinde faaliyet gösteriyorlar, bunun nedeni, yatırım türlerinin her birine (Mudârebe, istisna'a, icare ve gayrimenkul yatırımları) yönelik zayıf eğilim ve tasarruf sahiplerinin çoğunlukla sabit ve kısa vadeli getirisi olan yatırımlara (murabaha ve finansal yatırımlar) yönelmesidir (Mohammed, 2018).

Irak'ta İslami bankacılığa yönelik literatür İslami bankacılığın Irak ekonomisi içindeki rolü ve gelişme çizgisine yönelik fikir vermektedir. Bu doğrultuda, Al-Kazemi (2018), Irak'taki mali krizle yüzleşmede 2012 ve 2014 yılları arasında İslami bankaların rolü üzerine yaptığı çalışmada Irak'taki İslami bankaların optimal yatırım yoluyla finansal kaynakları kullanma ve yatırım formüllerinin kullanımlarını genişletme çalışmaları, uzun vadeli yatırımlara daha fazla önem vermeleri ve katılım, Mudarebe, mülkiyetle biten kiralama formülüne odaklanmaları banka için elde edilen getiri düzeylerinin korunmasına izin veren ve ardından mali krizin İslami bankaların getirileri üzerindeki etkisini sınırlayan Murabaha formülüne güvenmek yerine, kalkınma rolünü artırmanın gerekliliğine vurgu yapılmıştır. Al-Zubaidi (2016)'da, Irak İslami bankalarının performansının etkinliğinin değerlendirilmiş ve 2005-2014 dönemi için BAE ve Ürdün bankaları ile karşılaştırma yapılmıştır. Al-Zubaidi'ye göre, Irak İslami bankalarının finansal performansını değerlendiren tüm göstergelerdeki dalgalanma, birkaç nedenden kaynaklanmaktadır; bunlardan en önemlisi, değişken ve kötüleşen bankaların yanı sıra Irak'taki İslami bankacılık deneyiminin yeni olması ve Irak'taki ekonomik, mali, siyasi güvenlik ortamıdır. Al-Ani (2013), Irak'taki mikro işletmeler için İslami finansman üzerine yaptığı çalışmada İslami bankaların mikrofinansla uyumlu meşru finansal ürün biçimlerini artırmaya çalışması gerektiği, bu finansmanı destekleyen yasaların çıkarılmasını hızlandırmak gerektiği, genel olarak İslami ekonomik meselelerle ve özel olarak da mikrofinans meseleleriyle ilgilenen Irak düzeyinde bir fetva merkezi veya kompleksi kurmaya çalışmak gerektiği ortaya koymuştur. Saad Muhammad (2018), Irak'taki küçük projelerin finansmanında İslami bankaların çalışmasının önündeki engelleri araştırmıştır. Araştırma İslami bankaları küçük projeleri finanse etmeye teşvik etmekle yükümlü kılan Irak Merkez Bankası tarafından düzenlenen yasa ve yönetmelikler çıkarmak gerekliliğini ortaya koymuştur. Al-Rufaie, Hassan ve Abd (2012), İslami bankalar ve ekonomik kalkınma sürecindeki rolleri üzerine çalışmış ve ekonomik kalkınma sürecinde

önemli bir rol üstlenecek, amacı uzun vadeli ve yüksek maliyetli yatırım alanlarıyla büyük projeleri finanse etmek olan uzmanlaşmış İslami bankaların kurulması ihtiyacını ortaya koymuşlardır. Bu çerçevede İslami Şeriat'ın kural ve hükümlerine uygun olarak İslami bankalar için düzenlemelerin, idari ve muhasebe sistemlerinin temellerinin atılması gerektiğini ortaya koymuşlardır. Yaqoub ve Hamdan (2017), Irak'da risk sermayesi ile küçük ve orta ölçekli işletmelerin finansmanında bankaların rolünün etkinleştirilmesini çalışmışlardır. Çalışmada risk sermayesini benimsemek için gelecek vizyonlarını tartışan konferanslar, seminerler ve toplantılar düzenlemek gerektiği ortaya konmuştur. Battal ve Gazi (2021), Bankacılık sektöründe rekabetin finansal istikrar göstergeleri üzerindeki etkisinin ölçülmesi üzerine çalışmışlardır. Bu çerçevede Irak'ta devlet kurumlarının paralarını özel bankalara yatırmasına izin verilmesi gibi uygun koşullar yaratarak Irak bankacılık sektöründe rekabeti teşvik etmek ve İslami bankaların sukuk gibi çeşitli İslami bankacılık ürünleri ile çalışmalarını etkinleştirme ihtiyacı ve yatırım fonları, finansal araçların çeşitlendirilmesi yoluyla ulusal finansal piyasanın geliştirilmesi ve şirketlerin kurulmasını ve bunların Irak menkul kıymetler piyasasına dahil edilmesini teşvik eden uygun ortamın sağlanmasını önermişlerdir. Darb (2022), Irak'taki İslami bankaların faaliyetlerinin girdi ve çıktı analizini yapmış ve İslami finansın bir hedefi olan işletme maliyetlerinin düşürülmesi için finansal teknolojinin kullanılması, yatırımcıları çekmek ve kârı maksimize etmek için etkin bir politikanın benimsenmesi ve çalışanların yetiştirilmesi için eğitim çalışmalarının yapılması gerektiğini önermiştir. Yassin ve Jamil (2020), İslami finansman hizmetleri sağlamada Irak İslami bankalarının rolünü, Al-Nahrain İslami Bankası ve Irak İslami Yatırım ve Kalkınma Bankası üzerine yaptıkları çalışma ile ortaya koymuşlardır. Bankaların teoride değil uygulamalı olarak kapsamlı bir bankacılık sistemi ortaya koyabilmelerini, çeşitli ve gelişmiş hizmetlerin en düşük maliyet ve en yüksek kalitede sunulmasını, İslami bankaların likidite eksikliği riskiyle karşı karşıya kaldıklarında kurtarıcı mekanizmalar sağlanması gerekliliği ile ilgili öneriler ortaya çıkarmışlardır. Irak'a ağır sanayi ve ulaşım araçları alanında doğrudan yabancı yatırımların getirilmesi, İslami bankalarda çalışan insan kaynaklarının geliştirilmesi, etkin ve kaliteli bir İslami bankacılık yönetiminin kurulmasının sağlanmasına öncelik verilmesi gerektiğini vurgulamışlardır. Thabit, Al Jumaily ve Hammadi (2021), Irak'ta İslami bankaların finansman yöntemleri üzerine çalışmışlar ve İslami bankalara önem verilmesi konusunda yasal ve ekonomik bir politika oluşturulması, bu sektördeki işçilerin verimlilik ve performans düzeyini yükseltmek için eğitim kursları ve programları oluşturulması, doğru İslami finans ve ekonomi

kavramlarını yaymak ve yeni yatırımcılar kazanmak için yatırım projelerini tanıtmayı amaçlayan medya kampanyaları düzenlemek gerektiğini vurgulamışlardır. Thabet ve Shaker (2018), sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak için mikro işletmelerin finansmanında İslami bankaların rolü üzerine yaptıkları çalışmada İslami bankaların sınırlı gelirli kişilere sunduğu hizmet kalitesinin iyileştirilmesi, küçük projelerin finansmanına yönelik sistemlerin geliştirilmesinin önemi ve daha fazla bankacılık kolaylığı sağlayarak mikro projelerin finansmanı için yasal çerçevelerin geliştirilmesi gibi öneriler ortaya koymuştur.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

IRAKTA İSLAMİ BANKACILIK UYGULAMALARI ve TÜRKİYE KARŞILAŞTIRMASI

3.1. Irak'ta Bankacılık ve İslami Bankacılık Uygulamaları

Irak'ta bankacılık sistemi özellikle 2003 sonrası önemli değişiklikler yaşamıştır. Devlet ve özel bankaların birlikte yer aldığı Irak bankacılık sisteminde bankaların büyük çoğunluğu İslami bankacılık sistemine göre işlemektedir. Irak'ta bankacılık sistemi Irak Merkez Bankasının kontrol ve denetimi altında işlemektedir. Dolayısıyla Irak Merkez bankası ülkede hem para politikasını belirleyen hem de bankacılık sistemini denetleyen ana kuruluş olma niteliği ile modern merkez bankacılığı işlevlerini yerine getirmektedir. Irak'ta 2023 yılı ticari bankaların türlerine göre dağılımına bakıldığında bankacılık sistemi içindeki payı %10 olan 7 Devlet bankasının, sistem içinde %72,86 lık payı olan 51 yerel özel bankanın ve sistem içinde %17,14 payı olan 12 yabancı yabancı bankanın olduğu görülmektedir.

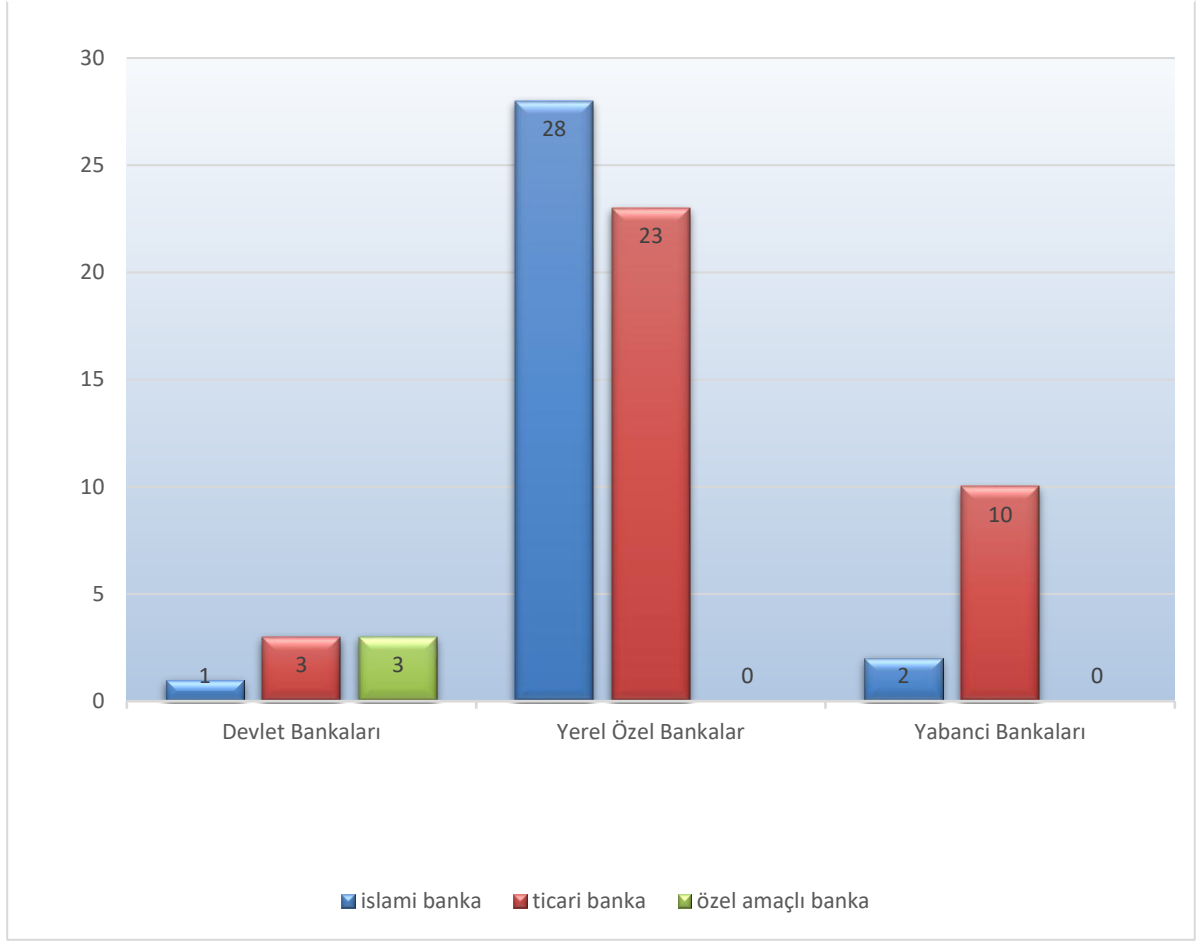
Çalışmanın sınırlılığı açısından Irak'ta yer alan İslami bankalar ele alınmış olup bu bölümde İslami bankalar üzerinde durulmuştur. Irak'taki islami bankalar geleneksel bankalardan farklı olarak İslam fihhına bağlı olarak faaliyet göstermektedir. Faizin yasak olduğu, risk paylaşımının esas olduğu ve meşru ticarete dayalı finansal işlemlerin yapıldığı bir sistem içinde Irak merkez bankası islami finans yasalarını düzenleyen kurum olarak yer almaktadır. Bu çerçevede Irak'ta Bankacılık Kanunu ve Irak Merkez Bankası³ düzenlemeleri sistemin işleyişini belirlemektedir. Irak Bankacılık Kanunu geleneksel ve islami bankaların faaliyetlerinin düzenlenmesine ilişkin hükümlere sahipken özel olarak islami finans ürünleri ile ilgili hükümlere sahip değildir. Irak Merkez Bankası ise islami bankalara ilişkin düzenleyici ilkelere sahiptir. Buna göre, Irak'ta bir islami banka kurulmasında bankanın islami esaslara göre çalışacağı bir şariat danışma kurulu kurulması zorunluluğu bulunmaktadır. Diğer yandan islami bankaların karar alma süreçlerinde bu kurulun bankanın ürünlerinin islami esaslara uygunluğunun denetlenmesi gerekmektedir. Bankalar merkez bankasına finansal raporlarını sunmakla yükümlü tutulmaktadır. Diğer yandan 2015 yılında

³ Irak Merkez Bankası, 6 Mart 2004 tarihinde çıkan Irak Merkez Bankası Kanunu uyarınca bağımsız bir Irak bankası olarak kurulmuştur ve bankanın sorumlulukları arasında, fiyat istikrarını koruma, para politikasını uygulama (döviz kurları politikaları dahil), yabancı rezervleri yönetme, para çıkarma ve yönetme, rekabetçi ve istikrarlı bir finansal sistem oluşturmak için bankacılık sektörünü düzenleme ve denetleme yer almaktadır.

Çıkarılan İslami Bankacılık Kanunu⁴ İslami bankacılığı genel bankacılıktan ayırarak kendi ilkeleri doğrultusunda düzenleyen özel bir yasa olarak yürürlüğe girmiştir. Yasa, Irak'ta ekonomik ve sosyal kalkınmaya fayda sağlayacak bir finans sistemini ve faizsiz bankacılığın geliştirilmesini esas almaktadır. Bu yasanın 7. Maddesine göre, her islami banka islami ilimlerde yetkin ve bankacılık konusunda uzman nitelikte en az üç kişiden oluşan ve bankanın yaptığı tüm işlemlerin islam hukuku ile uyumunu denetlemekle yükümlü olan bir şeriat Denetim Kurulu oluşturmak zorundadır ve bu kurulun kararları bağlayıcıdır. Ancak yasanın sahip olduğu yetersizliklerde Irak Merkez bankası tamamlayıcı düzenlemeler yapmaktadır. Bu açıdan merkez bankasının kontrolü daha önemli görülmektedir. Irak bankacılık sektörünün 2023 yılı itibari ile yapısı tabloda gösterilmektedir.

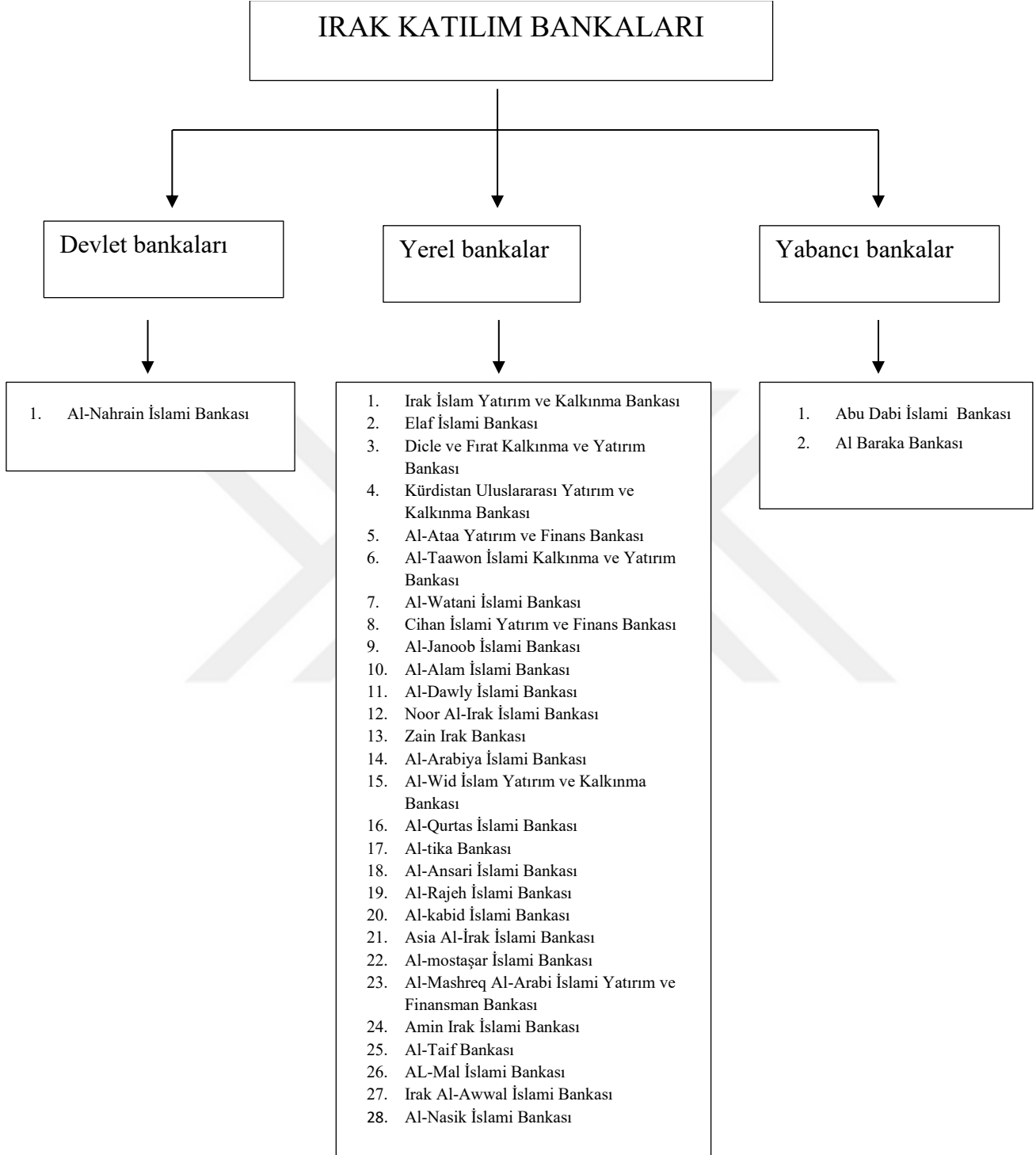
⁴ Islamic Banking Law No:43 of 2015

Grafik 1. Irak Bankacılık Sektöründe Bankaların Kuruluş Sermayesine Göre Görünümü.

Kaynak: Araştırmacı tarafından, Irak Merkez Bankası İstatistik ve Araştırma Dairesi'nin 2023 Yıllık Raporu'na dayanılarak hazırlanmıştır.

Sekil 3. Irak İslami Bankalarının Yapısal Sınıflandırması

Kaynak: Araştırmacı tarafından, Irak Merkez Bankası 2023 İstatistik Raporu'ndan alınan bilgilere dayanarak hazırlanmıştır.

Irak'ta ilk banka 1993 yılında özel bir banka olan Irak İslami Yatırım ve Kalkınma Bankası'yla kuruldu. Kuruluş amacı, ülkenin İslami kimliğini kanıtlamak ve tefeci faizle

yatırım yapmak istemeyen yatırımcıları teşvik ederek ulusal ekonomiyi desteklemek, ayrıca sermaye sahiplerinin paralarını bankayla ortaklık yoluyla yatırım yapmalarına olanak sağlamaktı. Irak İslami Yatırım ve Kalkınma Bankası'nın kuruluşunda sermayesi 116 milyon Irak dinarıydı. Bu rakam 2000 yılında ikiye katlanarak 259 milyon Irak dinarına ulaştı. Banka, 23 Şubat 1993 tarihinde Irak Merkez Bankası tarafından tam yetkiyle faaliyete geçirilerek Murabaha ve Muşaraka gibi birçok alanda yatırım yapmak, yatırım portföylerini yönetmek, mevduat kabul etmek ve cari hesap açmak üzere çalışmalarına başlamıştır. Banka şube sayısının 16'ya, çalışan sayısının ise 404 çalışana ulaştığını da belirtmek gerekiyor (Alnasri, 2012, s. 300).

Irak İslami Yatırım ve Kalkınma Bankası, Irak ekonomisinin geliştirilmesi ve özel sektörün önünün açılması yönünde birçok kararın alındığı savaş sonrası döneme kadar tek başına varlığını sürdürdü. Bu süreçte bir grup yatırımcı ve sermaye sahibi, 2005 yılı itibari ile bir dizi İslami banka kurmaya başladı. Bunlardan biri olan Kürdistan Uluslararası Kalkınma ve Yatırım Bankası'nın 50 milyar dolar sermaye ile kuruldu ve şu anda 6 şubesi ile 200 çalışanı bulunmaktadır. Ardından, aynı yıl kurulan Dicle ve Fırat Bankası geldi. Bu bankanın şube sayısı 2 ve çalışan sayısı 43 idi ve 2021 yılında iflasını ilan etti (Alnasri, 2012, s. 302)

2006 yılında kurulan ve adı 2019'da Al-Ataa Bankası olarak değiştirilen El Bilad Bankası, 7/11/2006 tarihinde İslami şeriat kurallarına ve hükümlerine göre çalışmaya başladı. Ödenmiş sermayesi 25 milyar Irak Dinarı olup, 2018'de 50 milyar Dinara, 2009'da 100 milyar Dinara ve 2013'te Irak Merkez Bankası'nın bankaların sermayesini 250 milyar Dinara çıkarma kararına uygun olarak 250 milyar Dinara çıkarıldı. Bankanın biri Beyrutta bulunan 8 şubesi ve 185 çalışanı bulunmaktadır (Irak Merkez Bankası, 2022).

2007 yılında, daha önce "Al-Baraka Yatırım ve Finansman" adı altında geleneksel bankacılık hizmetleri sunan Elaf İslami Bankası, İslami bankalar sahnesine girdi. Bu banka, 2001 yılında 2 milyar Irak Dinarı olan ilk sermayesi ile kuruldu. Banka, 2007 yılında işlemlerini geleneksel bankacılık hizmetlerinden İslami bankacılık hizmetlerine dönüştürdü ve sermayesini 8 milyar Irak Dinarına çıkardı. Sonraki yıllarda, öz sermayesi 2009'da 20 milyar Irak Dinarına, 2010'da 50 milyar Irak Dinarına, 2011'de 100 milyar Irak Dinarına ve 2012'de 152 milyar Irak Dinarına çıkarıldı. Bankanın 17 şubesi var ve çalışan sayısı 235'tir (Irak Merkez Bankası, 2022, Elaf İslami Bankası).

2007 yılında, Altaawon İslami Bankası, özel bir anonim şirket olarak kuruldu ve 8 Nisan 2007 tarihinde faaliyetlerine başladı. Bankanın sermayesi 250 milyar Irak Dinarı olup 9 şubesi vardır, bunlardan biri Tahran'da bulunmaktadır ve bankanın çalışan sayısı 92'dir.

Ardından, 2008 yılında İslam Ulusal Bankası ve Cihan Bankası kuruldu (Altaawon İslami Bankası; Irak Merkez Bankası, 2022).

Al-Watani İslami Bankası, 1 Mart 2008 tarihinde kuruldu ancak faaliyetlerine 2010 yılında başladı. Sermayesi 251 milyar Irak Dinarı ve 6 şubesi ile 211 çalışanı bulunmaktadır. Cihan Bankası, Irak'taki en büyük gruplardan biri olan Cihan Grubu'nun bir üyesidir. Bu grup, otomobil ticareti, inşaat, çay ithalatı, eğitim, medya, sigorta ve genel ticaret gibi birçok alanda faaliyet göstermektedir. Bankanın 11 şubesi ve 300 çalışanı bulunmaktadır. (Al-Watani İslami Bankası; Cihan Bank,2024; Irak Merkez Bankası, 2022)

2010 ve 2011 yıllarında, özel bankalar Irak sahnesine girdi. Bunlar sırasıyla Abu Dabi İslami Bankası ve Türk El Baraka Bankasıdır. Bu iki banka, Irak'taki yabancı İslami bankalar listesindeki tek bankalardır. Abu Dabi Bankası'nın Irak'ta 3 şubesi vardır, 59 çalışanı bulunmaktadır ve sermayesi 59 milyar Irak Dinarını aşmaktadır. Öte yandan, El Baraka Bankası'nın iki şubesi vardır, 24 çalışanı bulunmaktadır ve sermayesi 73 milyar Irak Dinarıdır 2015 yılı itibarıyla ise 150 milyar Irak dinarı sermayeli, Irak'ın tek devlet İslami bankası kabul edilen ilk devlet İslami bankası Al-Nahrain İslami Bankası'nın kuruluşuna sahne olmuş ve şube sayısına ulaşılmıştır. 4 şubede 228 çalışan bulunmaktadır (Irak Merkez Bankası, 2022).

2016 yılı ise 8 bankanın İslami finans alanına girişine sahne olmuş, Al-Janoob İslami Bankası, Al-Alam İslami bankaların açılışı ile İslami bankaların en çok açıldığı yıl olmuştur. Bank, Noor Al-Iraq İslami Bankası, Al-Dawly İslami Bankası, Zain Al-Iraq İslami Bankası , Qartas İslami Bankası ve Al-Arabiya İslami Bankası'nın yanı sıra yakın zamanda lisansı geri çekilen Al-Wifaq İslam Yatırım ve Finans Bankası da bulunmaktadır.

Al-Janoob İslami Yatırım ve Finans Bankası, 2 Şubat 2016'da iş adamları ve yatırımcılar tarafından kuruldu. Şu anda ödenmiş sermayesi 510 milyar Irak Dinarıdır ve 12 şubesi ve 105 çalışanı bulunmaktadır. (Irak Merkez Bankası, 2022)

Al-Alam Banka ise 31 Mart 2009 tarih ve 7918 sayılı Şirketler Mukayyitliği Dairesi tarafından verilen kuruluş belgesi uyarınca Al-Bayna Para Transfer Şirketi adına 5.000.000 Irak dinarı sermaye ile kurulmuştur. 2 Şubat 2016 tarihinde Irak Merkez Bankası'ndan 1763/3/9 sayılı bankacılık lisansı aldıktan sonra 1 Mart 2016 tarihinde ana şubesi aracılığıyla çalışmalarına başlamış ve şube sayısı 11 şubeye ulaşmıştır. 74 çalışana sahip, sermayesi 250 milyar Irak dinarı olan bir şirkettir (World İslamic Bank, Irak Merkez Bankası, 2022).

Noor Al-Irak İslami Bankası, Sama Bağdat Para Transferi Şirketi'nden doğdu. Bu şirket, Sama Bağdat Para Transferi Şirketi'nden Sama Bağdat İslami Bankası'na dönüştürüldü ve şirketin sermayesi 19 Eylül 2016'da 250 milyar Irak Dinarına çıkarıldı. Irak Merkez Bankası'nın 2016 yılına ait 97 numaralı kararı uyarınca, Sama Bağdat İslam Yatırım ve Finansman Bankası'na iş yapma nihai lisansı verildi ve 2016/7/4 tarihinde bankanın adı, (Sama Bağdat İslam Yatırım ve Finansman) Bankası'ndan (Noor Al-Irak Yatırım ve Finansman İslami Bankası) Bankası'na değiştirildi. Banka, resmi işlerine başladı ve müşterilerine kapılarını 11 Ağustos 2016 tarihinden itibaren açtı. Bankanın 4 şubesi ve 94 çalışanı bulunmaktadır (Noor Al-Irak İslami Bankası, Irak Merkez Bankası, 2022).

19 Eylül 2016 tarihinde, sermayesi 260 milyar Irak Dinarını aşan Al-Dawly İslami Bankası kuruldu. Bankanın 11 şubesi ve 74 çalışanı bulunmaktadır. Zain Irak İslami Bankası ise 4 Aralık 2016 tarihinde faaliyetlerine başladı ve 3 şubesi, 33 çalışanı ve 250 milyar Irak Dinarı sermayesi bulunmaktadır (Irak Merkez Bankası, 2022).

Al Qurtas İslami Bankası, 6 Mart 2016 tarihinde kuruldu ve bankanın 4 şubesi, 82 çalışanı bulunmaktadır ve sermayesi 250 milyar Irak Dinarıdır. Ayrıca, El Arabiya İslami Bankası, 2 Ekim 2016 tarihinde İslami şeriat hükümlerine göre bankacılık işlemlerine başladı ve 5 şubesi ve 60 çalışanı bulunmaktadır (Al Qurtas Islamic Bank).

2017 yılı, İslami finans alanına dört bankanın girişine sahne olmuştur. Bunlar: 16 şubesi, 329 çalışanı ve 250 milyar Irak Dinarı sermayesi olan Al-Thiqa İslami Bankası; 3 şubesi, 14 çalışanı ile 5 Mart 2017 tarihinde faaliyetlerine başlayan, 250 milyar Irak dinarı sermayeli Al-Ansari Bankası; 3 şubesi, 25 çalışanı ve 250 milyar Irak dinarı sermayesi olan Al-Rajeh İslami Bankası; ve tek şubesi ile 78 çalışanı bulunan Al-Qabid İslami Bankasıdır.

(Irak Merkez Bankası, 2022).

2018 yılında, 5 İslami banka kuruldu. Bunlar arasında Asya Irak İslami Bankası (Birleşik Para Transferi Şirketi'nin faaliyetleri, Asya Irak İslam Yatırım ve Finansman Bankası'na dönüştürüldü ve 5 Nisan 2018 tarihinde bankacılık faaliyetlerine başladı, 6 şube, 132 çalışan), El Müşavir İslami Bankası (5 şube, 65 çalışan), El Meşrik Arap Yatırım ve Finansman Bankası (4 şube, 125 çalışan, sermayesi 100 milyar Irak Dinarı ve 2021 başında 200 milyar Irak Dinarına çıkarıldı), Emin Irak İslami Bankası (4 şube, 41 çalışan, sermayesi 250 milyar Irak Dinarı) ve El Tayf İslami Bankası (18 şube, 573 çalışan, sermayesi 85.000.000 dolar) bulunmaktadır. (Asia Aliraq Islamic BANK) (Irak Merkez Bankası, 2022)

2020 yılında, İslam bankaları listesine iki banka daha katıldı. Bunlardan biri olan Irak'ın İlk Yatırım ve Finansman Bankası'nın 5 şubesi, 37 çalışanı bulunmaktadır ve sermayesi 100 milyar Irak Dinarıdır. Diğer banka ise Nasik İslam Yatırım ve Finansman Bankası'dır ve bir şubesi, 10 çalışanı bulunmaktadır ve sermayesi 150 milyar Irak Dinarıdır. (*Irak Merkez Bankası*, 2022)

2023 yılında ise, Al-Sanam İslami Bankası açıldı ancak hakkında henüz elimizde bilgi bulunmamaktadır.

Tablo 5. Irak'ta İslami Bankaların Durumu

	Irakta Bulunan Katılım bankaları	Durum
1	Irak İslam Yatırım ve Kalkınma Bankası	
2	Elaf İslami Bankası	Dolarla işlem yapmak yasaklandı
3	Dicle ve Fırat Kalkınma ve Yatırım Bankası	Adli vekillik
4	Kürdistan Uluslararası Yatırım ve Kalkınma Bankası	Dolarla işlem yapmak yasaklandı
5	Al-Ataa Yatırım ve Finans Bankası	Dolarla işlem yapmak yasaklandı
6	Al-Taawon İslam Kalkınma ve Yatırım Bankası	Dolarla işlem yapmak yasaklandı ,Tasfiye
7	Al-Watani İslami Bankası	
8	Cihan İslami Yatırım ve Finans Bankası	
9	Abu Dabi İslami Bankası (Yabancı)	
10	Al-Baraka Bankası (Yabancı)	
11	Al-Nahrain İslami Bankası (Devlet Bankası)	
12	Al-Janoob İslami Bankası	Dolarla işlem yapmak yasaklandı
13	Al-Alam İslami Bankası	Dolarla işlem yapmak yasaklandı
14	Al-Dawly İslami Bankası	Dolarla işlem yapmak yasaklandı
15	Noor Al-Irak İslami Bankası	Dolarla işlem yapmak yasaklandı
16	Zain Irak Bankası	Dolarla işlem yapmak yasaklandı
17	Al-Arabiya İslami Bankası	Dolarla işlem yapmak yasaklandı
18	Al-Wid İslam Yatırım ve Kalkınma Bankası	Vesayet, tasfiye altında
19	Al-Qurtas İslami Bankası	Dolarla işlem yapmak yasaklandı
20	Al-Tika Bankası	Dolarla işlem yapmak yasaklandı
21	Al-Ansari İslami Bankası	Dolarla işlem yapmak yasaklandı
22	Al-Rajeh İslami Bankası	Dolarla işlem yapmak yasaklandı
23	Al-Kabid İslami Bankası	Dolarla işlem yapmak yasaklandı
24	Asia Al-Irak İslami Bankası	Dolarla işlem yapmak yasaklandı
25	Al-Mostaşar İslami Bankası	Dolarla işlem yapmak yasaklandı
26	Al-Mashreq Al-Arabi İslami Yatırım ve Finans Bankası	

	Irakta Bulunan Katılımbankaları	Durum
27	Amin Irak İslami Bankası	
28	Al-Taif Bankası	Dolarla işlem yapmak yasaklandı
29	Al -Mal İslami Bankası Bankası	Dolarla işlem yapmak yasaklandı
30	Irak Al-Awwal İslami Bankası	
31	Al-Nasik İslami Bankası	

Kaynak: Yazar tarafından Irak Merkez Bankasının verilerine dayanarak düzenlenmiştir.

Yukarıdaki tablo, Irak Merkez Bankası'nın son güncellemesine göre Irak'taki katılımcı bankaları ve mevcut durumlarını göstermektedir. Durumu boş bırakılan bankalar halihazırda faaliyetleri devam eden İslami Bankalarını yansıtmaktadır. Tablodaki durum bilgisi üzerinden var olan bankaların %57'si dolarla işlem yapması yasaklanmışken % 12 si ise kapanma durumundadır. Bankaların şube ve çalışan sayılarına bakıldığında;

Tablo 6. Irak'taki İslami Bankalar: İsimler, Şube Sayıları, Çalışan Sayıları ve Kuruluş Yılları

	Irak İslami Bankaları	Şube Sayısı	Çalışan Sayısı	Kuruluş Yılı
1	Irak İslam Yatırım ve Kalkınma Bankası	15	534	1993
2	Elaf İslami Bankası	15	211	2001
3	Dicle ve Fırat Kalkınma ve Yatırım Bankası	1	42	2005
4	Kürdistan Uluslararası Yatırım ve Kalkınma Bankası	6	200	2005
5	Al-Ataa Yatırım ve Finans Bankası	4	134	2006
6	Al-Taawon İslami Kalkınma ve Yatırım Bankası	8	65	2007
7	Al-Watani İslami Bankası	9	244	2008
8	Cihan İslami Yatırım ve Finans Bankası	11	344	2008
9	Abu Dabi İslami Bankası (yabancı)	3	62	2010
10	Al-Baraka Bankası (yabancı)	2	24	2011
11	Al-Nahrain İslami Bankası (devlet bankası)	4	228	2015
12	Al-Janoob İslami Bankası	12	286	2016
13	Al-Alam İslami Bankası			2016
14	Al-Dawly İslami Bankası	5	196	2016
15	Noor Al-Irak İslami Bankası	4	91	2016
16	Zain Irak Bankası	3	118	2016
17	Al Arabiya İslami Bankası	5	60	2016
18	Al-Wid İslam Yatırım ve Kalkınma Bankası	1	43	2016

	Irak İslami Bankaları	Şube Sayısı	Çalışan Sayısı	Kuruluş Yılı
19	Al Qurtas İslami Bankası	3	83	2016
20	Al-tika Bankası	15	250	2017
21	Al-Ansari İslami Bankası	3	67	2017
22	Al-Rajeh İslami Bankası	5	85	2017
23	Al-kabid İslami Bankası	2	59	2017
24	Asia Al- Irak İslami Bankası	4	108	2018
25	Al-Mostaşar İslami Bankası	5	65	2018
26	Al-Mashreq Al-Arabi İslami Yatırım ve Finans Bankası	6	157	2018
27	Amin Irak İslami Bankası	4	41	2018
28	Al-Taif Bankası	21	626	2018
29	AL-Mal İslami Bankası	3	89	2018
30	Irak Al-Awwal İslami Bankası	5	37	2020
31	Al-Nasik İslami Bankası	1	12	2020

Kaynak: Yazar tarafından Irak Merkez Bankası 2023 Yıllık İstatistik Bülteni verilerine dayanarak düzenlenmiştir.

3.1.1. Bankaların Bankacılık Sektöründe Etkinlikleri

Katılım bankalarının 2022-2023 yılları itibari ile performans analizi her bir bankanın finansal raporları ve Irak merkez bankasından alınan verilerle yapılmıştır. Bu değerlendirmeler yapılırken Irak Dinarı (IQD) cinsinden değerlerin Amerikan Doları'na (USD) çevrilmesi için 2023 yılı resmi kuru olan **1 USD = 1.300 IQD** (Şubat 2023'te dinarın yeniden değerlemesinden sonra) ve 2022 yılı için **1 USD = 1.450 IQD** kullanılmıştır. Bu oranlar, Irak Merkez Bankası'nın resmi döviz kurları verilerine dayanmaktadır.

Irak İslami Yatırım ve Kalkınma Bankasının web sitesinde yayımlanan 2023 yıllık raporuna göre, nakit ve Irak Merkez Bankası'ndaki bakiyeler 2023 yılında 641 milyar IQD (493,000,000 USD) seviyesine yükselmiş, bu rakam 2022 yılında 511 milyar IQD (352,000,000 USD) idi. Bankanın toplam varlıkları 2023 yılında 2,134 milyar IQD (1,642,000,000 USD) seviyesine ulaşarak, 2022 yılındaki 1,336 milyar IQD (921,000,000 USD) seviyesine kıyasla %60 artış göstermiştir. Bilançodaki toplam varlıklara oranla nakit likidite oranı %64 olmuş, likidite karşılama oranı (LCR) %126, sermaye yeterlilik oranı ise %40 olarak kaydedilmiştir. Mali performans açısından, banka 2023 yılında sermaye getirisi (ROE) oranını %27,7 olarak gerçekleştirmiş, bu oran 2022 yılında %19,4 idi. Varlık getirisi

(ROA) oranı ise 2023 yılında %3,6'ya ulaşmış, 2022 yılında ise %1,9 olarak kaydedilmiştir. Vergi sonrası net gelir 2023 yılında 76,6 milyar IQD (59,000,000 USD) seviyesine ulaşarak, 2022 yılındaki 22 milyar IQD (15,000,000 USD) seviyesine kıyasla önemli bir artış göstermiştir. İslami finansmanlara bakıldığında, 2023 yılında İslami finansman bakiyesi 563,7 milyar IQD (434,000,000 USD) seviyesine ulaşmış, 2022 yılında bu rakam 346,8 milyar IQD (239,000,000 USD) idi. Bireysel murabaha 2023 yılında 155,9 milyar IQD (120,000,000 USD) (2022'de 84,7 milyar IQD (58,000,000 USD)), kurumsal murabaha ise 349,5 milyar IQD (269,000,000 USD) (2022'de 178,6 milyar IQD (123,000,000 USD)) olarak gerçekleşmiştir. Murabaha ile toplam İslami finansman 2023 yılında 622,7 milyar IQD (479,000,000 USD) seviyesine ulaşmış, 2022 yılında ise 392,3 milyar IQD (271,000,000 USD) idi. İslami bankacılık gelirleri 2023 yılında 32,4 milyar IQD (25,000,000 USD) seviyesine yükselmiş, 2022 yılında bu rakam 12 milyar IQD (8,000,000 USD) idi. Toplam gelirler ise 2023 yılında 132,9 milyar IQD (102,000,000 USD) seviyesine ulaşmış, 2022 yılında 54 milyar IQD (37,000,000 USD) olarak kaydedilmiştir (2023 yılı banka raporu).

Elaf İslami Bankası'nın 2023 mali verilerine göre, toplam varlıklar 423,5 milyar IQD (326,000,000 USD) seviyesine gerileyerek, 2022 yılındaki 464 milyar IQD (320,000,000 USD) seviyesine kıyasla düşüş göstermiştir. Irak Merkez Bankası'ndaki bakiyeler 2023 yılında 35,5 milyar IQD (27,000,000 USD) seviyesine düşmüş, 2022 yılında bu rakam 73,4 milyar IQD (51,000,000 USD) idi. Yasal likidite oranı 2023 yılında %40'a gerileyerek, 2022 yılındaki %82'lik orana kıyasla düşük bir seviye kaydetmiştir. Sermaye yeterlilik oranı ise %78 olarak gerçekleşmiştir. Ayrıca, bankanın diğer bankalar ve finansal kuruluşlardaki bakiyeleri 2023 yılında 20 milyar IQD (15,000,000 USD) seviyesine gerileyerek, 2022 yılındaki 23 milyar IQD (16,000,000 USD) seviyesinden düşüş göstermiştir. İslami finansmanlar açısından, banka 2023 yılında murabaha işlemlerinden 326 milyon IQD (251,000 USD) gelir elde etmiş, bu rakam 2022 yılında 143,5 milyon IQD (99,000 USD) idi.

Kürdistan İslami Yatırım ve Kalkınma Bankası'nın 2023 mali verilerine göre, net kâr 4 milyar ve 17 milyon IQD (3,090,000 USD) seviyesine ulaşmış, bu rakam 2022 yılında 2,38 milyar IQD (1,641,000 USD) idi. İslami finansman bakiyesi net olarak 2023 yılında 2,3 milyar IQD (1,769,000 USD) seviyesinde gerçekleşmiş, bu rakam 2022 yılında 3,1 milyar IQD (2,138,000 USD) idi. İslami finansmandan elde edilen gelir 2023 yılında 171 milyon IQD (132,000 USD) seviyesinde olmuş, 2022 yılında bu rakam 176 milyon IQD (121,000

USD) idi. Sermaye yeterlilik oranı %313, likidite karşılama oranı (LCR) %143 ve istikrarlı finansman oranı (NSFR) %490 olarak kaydedilmiştir. Nakit ve Irak Merkez Bankası'ndaki bakiyeler 2023 yılında 706,8 milyar IQD (543,692,000 USD) seviyesine ulaşmış, 2022 yılında bu rakam 834,3 milyar IQD (575,379,000 USD) idi. Toplam varlıklar 2023 yılında 1377 milyar IQD (1,059,231,000 USD) seviyesinde gerçekleşmiş, 2022 yılında ise 1541 milyar IQD (1,062,759,000 USD) idi.

Al-Ataa İslami Bankası'nın 2023 yıllık raporuna göre, bankanın toplam varlıkları 2023 yılında 641 milyar IQD (493,077,000 USD) seviyesine ulaşmış, bu rakam 2022 yılında 569 milyar IQD (392,414,000 USD) idi. Kasadaki nakit ve Irak Merkez Bankası ile diğer finansal kurumlardaki bakiyeler 2023 yılında 113 milyar IQD (86,923,000 USD) seviyesinde gerçekleşmiş, 2022 yılında bu rakam 17 milyar IQD (11,724,000 USD) idi. Toplam gelir 2023 yılında 26,6 milyar IQD (20,462,000 USD) olarak kaydedilmiştir. Banka 2023 yılında 7,3 milyar IQD (5,615,000 USD) kâr elde etmiş, bu rakam 2022 yılında 2,9 milyar IQD (2,000,000 USD) idi. Sermaye yeterlilik oranı %76, likidite karşılama oranı (LCR) 2023 yılında %100 olarak gerçekleşmiş, 2022 yılında ise bu oran %20 idi. İstikrarlı finansman oranı (NSFR) 2023 yılında %101 seviyesine ulaşmış, 2022 yılında ise %77 olarak kaydedilmiştir. İslami finansman net bakiyesi 2023 yılında 32,5 milyar IQD (25,000,000 USD) seviyesinde olmuş, 2022 yılında bu rakam 35,3 milyar IQD (24,345,000 USD) idi.

Al-Watani İslam Bankası'nın 2023 yıllık raporuna göre, Irak Merkez Bankası ve diğer bankalardaki toplam nakit 2023 yılında 260,3 milyar IQD (200,231,000 USD) seviyesine ulaşmış, bu rakam 2022 yılında 106,7 milyar IQD (73,586,000 USD) idi. Vergi sonrası net kâr 2023 yılında 4,8 milyar IQD (3,692,000 USD) olarak kaydedilmiştir. Toplam varlıklar 2023 yılında 706,4 milyar IQD (543,385,000 USD) seviyesine ulaşmış, 2022 yılında bu rakam 485,8 milyar IQD (334,966,000 USD) idi. Gelirler 2023 yılında 19,6 milyar IQD (15,077,000 USD) olarak gerçekleşmiş, 2022 yılında ise 11,1 milyar IQD (7,655,000 USD) idi. Vergi öncesi toplam kâr 2023 yılında 6,4 milyar IQD (4,923,000 USD) seviyesine ulaşmış, 2022 yılında bu rakam 1,2 milyar IQD (828,000 USD) idi. Yasal likidite oranı 2023 yılında varlıkların %42,3'ü olarak kaydedilmiş, 2022 yılında bu oran %25,8 idi. Sermaye yeterlilik oranı 2023 yılında %64 seviyesine ulaşmış, 2022 yılında ise %45 idi. Likidite karşılama oranı (LCR) %76, istikrarlı finansman oranı (NSFR) ise %115 olarak 2023 yılında kaydedilmiştir. İslami finansman net bakiyesi 2023 yılında 158 milyar IQD (121,538,000 USD) seviyesinde olmuş, 2022 yılında bu rakam 153,7 milyar IQD (106,000,000 USD) idi.

Cihan İslam Yatırım ve Finans Bankası'nın 2023 yılı yıllık raporuna göre, bankanın bir önceki yıla göre %173 artışla 9.2 milyar IQD (7,076,923 USD) iken 25.3 milyar IQD (19,461,538 USD) kar elde ettiğini, sermaye yeterlilik oranının %320'ye, likidite oranının %210'a ulaştığını tespit edilmiştir. Bankanın Irak Merkez Bankası'ndaki varlıkları 236.6 milyar IQD (182,000,000 USD) gerilemiş ve bankanın varlıkları 418 milyar IQD (321,538,462 USD) ulaşmıştır. Bankalarla olan bakiyeler ise 88.2 milyar IQD (67,846,154 USD) olarak gerçekleşmiştir. İslami finansman bakiyesi net olarak bir önceki yıla göre %47 artışla 92 milyar IQD (70,769,231 USD) dan 136 milyar IQD (104,615,385 USD) ulaşmıştır. İslami finansmanın mevduat hacmine oranı %38 dir. 2023 yılında bankanın İslami finansmanlarının toplam mevduata oranı %38'e ulaştı. İslami yatırımların bakiyesi 9,2 milyar IQD (7.074.800 USD) olarak kaydedildi; bu, 2022 yılındaki 11,3 milyar IQD'ye (8.689.700 USD) kıyasla %18,3'lük bir düşüşü temsil ediyor. Buna karşılık, İslami finansman (murabaha) getirileri 2023'te 5,6 milyar IQD'ye (4.307.692 USD) yükselerek bir önceki yıldaki 1,4 milyar IQD'den (1.076.923 USD) artış gösterdi.

Al-Janoob İslam Bankası'nın 2023 yıllık raporuna göre, vergi sonrası net kâr 2023 yılında 40,3 milyar IQD (31,000,000 USD) seviyesine ulaşmış, bu rakam 2022 yılında 22,6 milyar IQD (15,586,000 USD) idi. Kasadaki toplam nakit 2023 yılında 65,9 milyar IQD (50,692,000 USD) olarak kaydedilmiştir. Irak Merkez Bankası'ndaki toplam bakiyeler 2023 yılında 1,418 trilyon IQD (1,090,769,000 USD) seviyesine ulaşmıştır. Toplam varlıklar 2023 yılında 1,710 trilyon IQD (1,315,385,000 USD) seviyesinde gerçekleşmiş, 2022 yılında ise 696,7 milyar IQD (480,483,000 USD) idi. Yasal likidite oranı %75, likidite karşılama oranı (LCR) %501 ve istikrarlı finansman oranı (NSFR) %338 olarak 2023 yılında kaydedilmiştir. Sermaye yeterlilik oranı 2023 yılında %245 seviyesine ulaşmış, 2022 yılında ise %57 idi. İslami finansmanlar 2023 yılında 64,8 milyar IQD (49,846,000 USD) seviyesinde olmuş, murabaha net finansmanı ise 2023 yılında 61,6 milyar IQD (47,385,000 USD) olarak gerçekleşmiş, 2022 yılında bu rakam 154,3 milyar IQD (106,414,000 USD) idi. Varlıkların yıllık getirisi (ROA) 2023 yılında %2,12 seviyesinde olmuş, 2022 yılında ise %2,26 idi.

Al-Alam İslam Yatırım ve Finans Bankası'nın 2022 yıllık raporunu inceleyerek, Irak Merkez Bankası ile nakit ve bakiyelerin değerinin bir önceki yıla göre 71.3 milyar IQD (49,172,414 USD) iken 116 milyar IQD (80,000,000 USD) olduğunu, bankalar ve diğer bankacılık kurumlarıyla bakiyelerin ise 13.8 milyar IQD (9,517,241 USD) iken 2.6 milyar IQD (1,793,103 USD) gerilediğini tespit edilmiştir. Nakdi kredinin toplam mevduata oranı

%44'e, likidite oranı %52'ye, likidite teminat oranı %270'e, net istikrarlı finansman oranı %122'ye, sermaye yeterlilik oranı ise %163'e ulaşmıştır. Banka, vergi öncesi sadece 1 milyar IQD (689,655 USD) kar elde etti ki bu neredeyse bir önceki yıla göre değişmemiştir. Diğer yandan bankanın giderleri 2022'de artarak bir önceki yıla göre 8.1 milyar IQD (5,586,207 USD) iken 6.8 milyar IQD (4,689,655 USD) ulaştı. Toplam gelir, bir önceki yıla göre 1.3 milyar IQD (896,552 USD) artarak 9.2 milyar IQD (6,344,828 USD) gerçekleşmiştir. İslami finansmana gelince, bankanın Murabaha faaliyetlerinden elde ettiği gelirler, bir önceki yıl 411 milyon IQD (283,448 USD) iken 1 milyar IQD (689,655 USD) yükselmiştir.

Al-Dawly İslam Bankası'nın 2023 yıllık raporuna göre, toplam varlıklar 2023 yılında 704,5 milyar IQD (541,923,000 USD) seviyesine ulaşmış, 2022 yılında bu rakam 619,7 milyar IQD (427,379,000 USD) idi. İslami finansmanlar 2023 yılında 406,3 milyar IQD (312,538,000 USD) olarak kaydedilmiş, 2022 yılında ise 288 milyar IQD (198,621,000 USD) idi. Net gelir 2023 yılında 12,5 milyar IQD (9,615,000 USD) seviyesinde olmuş, 2022 yılında bu rakam 21,1 milyar IQD (14,552,000 USD) idi. Vergi sonrası net kâr 2023 yılında 1,4 milyar IQD (1,077,000 USD) olarak gerçekleşmiş, 2022 yılında ise 11,8 milyar IQD (8,138,000 USD) idi. Yasal likidite oranı %11, likidite karşılama oranı (LCR) %33 ve istikrarlı finansman oranı (NSFR) %80 olarak 2023 yılında kaydedilmiştir.

Noor Al-Irak İslami Bankası'nın 2023 yılı yıllık raporuna bakıldığında, bankanın toplam aktiflerinin 2022'de 359.5 milyar IQD (276,538,462 USD) iken 2023'te 468.5 milyar IQD (360,384,615 USD) yükselmesiyle bankanın toplam aktiflerinde, İslami finansmanda ve yatırımda bir önceki yıla göre artış sağladığını görülmüştür. İslami finansmanın değeri, bir önceki yıla göre 135.2 milyar IQD (103,923,077 USD) iken 2023'te 167.4 milyar IQD (128,769,231 USD) yükselmiştir. Yatırıma gelince, 2022'te 96.3 milyar IQD (74,076,923 USD) iken 2023'de 100 milyar IQD (76,923,077 USD) yükselmiştir. Sermaye yeterlilik oranı, 2022'de %182'den 2023'te %119'a, likidite oranı 2022'de %672.2'den 2023'te %252'ye, likidite teminat oranı ise 2022'de %441'den 2023'te %126'ya düşmüştür. Irak Merkez Bankası ile olan bakiyeler, 2022'de 68.2 milyar IQD (52,461,538 USD) iken 2023'te 8.8 milyar IQD (6,769,231 USD) önemli ölçüde azalmış, bankalar ve diğer bankacılık kurumlarıyla olan bakiyeler, 1.2 milyar IQD (923,077 USD) değerinde gerçekleşmiştir. İslami finansmanın toplam bakiyesi, 2023'te 171.1 milyar IQD (131,615,385 USD) iken, 2022'de Murabaha, istisna ve karzı hasen 136.6 milyar IQD (105,076,923 USD) idi. İslami

finansmanın mevduat hacmine oranı %1339'a ulaştı. Murabaha'dan elde edilen gelir dengesi ve İslami finansman, %22 artışla 4.6 milyar IQD (3,538,462 USD) olarak gerçekleşmiştir. *Zain Irak İslami Bankası*'nın 2022 yılı yıllık raporuna göre, net varlıkları bir önceki yıla göre artış göstererek 2021 sonunda 67.5 milyar IQD (46,551,724 USD) iken 2022'de 69 milyar IQD (47,586,207 USD) ulaşmıştır. Nakit likidite oranı %48'e, net istikrarlı finansman yüzdesi %113'e ulaştı. Finansal varlıklar dengesi (yatırım), bir önceki yıl 54.5 milyar IQD (37,586,207 USD) iken 2022'de 105 milyar IQD (72,413,793 USD) yükseldi. Sermaye yeterlilik oranı %104'e ulaştı. Bankanın Irak Merkez Bankası ile olan varlıkları, 2021'de 63.3 milyar IQD (43,655,172 USD) iken 2022'de 56.8 milyar IQD (39,172,414 USD) gerilemiştir. Bankalar ve diğer finans kurumlarıyla olan bakiye ve mevduatlar, 2021'de 63.3 milyar IQD (43,655,172 USD) iken 2022'de 7.8 milyar IQD (5,379,310 USD) önemli bir düşüş yaşamıştır. İslami finansmana gelince, net finansman bakiyesi bir önceki yıla göre %269 artışla 313.2 milyar IQD (216,000,000 USD) yükseldi. Murabaha gelirleri, bir önceki yıla göre %290 artarak 2021'de 992.4 milyon IQD (684,414 USD) iken 3.8 milyar IQD (2,620,690 USD) ulaştı. Katılım ve Mudarebe gelirleri 2021 ve 2022 yıllarında herhangi bir getiri elde edememiş ancak banka, bir önceki yıla göre %159 artışla 2 milyar IQD (1,379,310 USD) vergi öncesi kar elde ederek ve bankanın karı 796.9 milyon IQD (549,586 USD) olarak gerçekleşmiştir.

Al-Arabiya'nın 2022 yıllık raporuna göre, sermaye yeterlilik oranı 2022 yılında %866 seviyesine ulaşmıştır. Likidite hesaplama oranı 2022 yılında %393 olarak kaydedilmiş, 2021 yılında bu oran %666 idi. Likidite karşılama oranı (LCR) 2022 yılında %2187 seviyesinde olmuş, 2021 yılında ise %1617 idi. İstikrarlı finansman oranı (NSFR) 2022 yılında %974 olarak gerçekleşmiş, 2021 yılında bu oran %1223 idi. Irak Merkez Bankası'ndaki bakiyeler 2022 yılında 169,2 milyar IQD (116,690,000 USD) seviyesine ulaşmış, diğer bankalar ve finansal kurumlardaki bakiyeler ise 2022 yılında 3 milyar IQD (2,069,000 USD) olarak kaydedilmiştir. Bankanın toplam varlıkları 2022 yılında 259,7 milyar IQD (179,103,000 USD) seviyesinde olmuştur. İslami finansman varlıklarının net değeri 2022 yılında 2,1 milyar IQD (1,448,000 USD) olarak gerçekleşmiş, bu rakam 2021 yılına göre %425 artış göstermiştir. İslami finansmandan elde edilen gelir 2022 yılında 24,6 milyon IQD Mississauga'da 24,6 milyon IQD (17,000 USD) seviyesinde olmuş, 2021 yılında ise 29,2 milyon IQD (20,000 USD) idi. Net yatırım bakiyesi 2022 yılında 56,5 milyar IQD (38,966,000 USD) seviyesinde olmuş, bunun 39 milyar IQD (26,897,000 USD) kadarı katılım bakiyesi olarak kaydedilmiştir. Mudaraba 2022 yılında kayda değer bir yatırım

bakiyesi kaydetmemiş, 2021 yılında ise 7,3 milyar IQD (5,034,000 USD) idi. Toplam gelirler 2022 yılında 1,7 milyar IQD (1,172,000 USD) seviyesine ulaşmış, 2021 yılında bu rakam 1,2 milyar IQD (828,000 USD) idi. 2022 mali yılının faaliyet sonucu, vergi öncesi 4,7 milyar IQD (3,241,000 USD) net açık olarak kaydedilmiş, 2021 yılında bu açık 2,9 milyar IQD (2,000,000 USD) idi.

Al Qurtas İslam Yatırım ve Finans Bankası'nın 2023 yılı faaliyet raporuna göre, likidite karşılama oranı (LCR) 2023 yılında %231 seviyesine gerilemiş, 2022 yılında bu oran %1087 idi. İstikrarlı finansman oranı (NSFR) 2022 yılında %739 iken, 2023 yılında %106'ya düşmüştür. Sermaye yeterlilik oranı 2023 yılında %171 olarak kaydedilmiş, 2022 yılında ise %541 idi. Varlık getirisi oranı (ROA) ise 2022 yılında %1 iken, 2023 yılında %6'ya yükselmiştir. Irak Merkez Bankası'ndaki nakit ve bakiyeler 2023 yılında 45,4 milyar IQD (34,923,000 USD) seviyesine gerilemiş, 2022 yılında bu rakam 146 milyar IQD (100,690,000 USD) idi. Diğer bankalar ve finansal kurumlardaki bakiyeler 2022 yılında 6 milyar IQD (4,138,000 USD) iken, 2023 yılında 4,1 milyar IQD (3,154,000 USD) olarak kaydedilmiştir. Bankanın toplam varlıkları 2023 yılında 272,9 milyar IQD (209,923,000 USD) seviyesinde olmuş, 2022 yılında ise 292 milyar IQD (201,379,000 USD) idi. Katılım finansmanı yoluyla elde edilen yatırım gelirleri 2023 yılında 702,1 milyon IQD (540,000 USD) seviyesine gerilemiş, 2022 yılında bu rakam 2,3 milyar IQD (1,586,000 USD) idi. Katılım yatırımları ise 2022 yılında 57,2 milyar IQD (39,448,000 USD) iken, 2023 yılında 79,4 milyar IQD (61,077,000 USD) seviyesine yükselmiştir. Murabaha finansmanları 2023 yılında 60,2 milyar IQD (46,308,000 USD) olarak kaydedilmiştir. Banka, 2023 yılında vergi öncesi 16,2 milyar IQD (12,462,000 USD) net zarar kaydetmiş, 2022 yılında bu zarar 2,1 milyar IQD (1,448,000 USD) idi.

Al-Tika Bankası'nın 2023 yıllık raporuna göre, net nakdi kredi 2023 yılında 2022'ye kıyasla %129,8 oranında artmıştır. Sermaye yeterlilik oranı %89, yasal likidite oranı %99, likidite karşılama oranı (LCR) %404 ve istikrarlı finansman oranı (NSFR) %104 olarak 2023 yılında kaydedilmiştir. Irak Merkez Bankası'ndaki varlıklar 2023 yılında 187,1 milyar IQD (143,923,000 USD) seviyesine gerilemiş, 2022 yılında bu rakam 310 milyar IQD (213,793,000 USD) idi. Bankanın toplam varlıkları 2023 yılında 396,3 milyar IQD (304,846,000 USD) olarak kaydedilmiş, 2022 yılında ise 456,5 milyar IQD (314,828,000 USD) idi. İslami bankacılık ve komisyon net gelirleri 2023 yılında 14,7 milyar IQD (11,308,000 USD) seviyesine gerilemiş, 2022 yılında bu rakam 22 milyar IQD (15,172,000

USD) idi. Murabaha net finansmanı 2023 yılında 88,7 milyar IQD (68,231,000 USD) olarak gerçekleşmiş, 2022 yılında ise 36,7 milyar IQD (25,310,000 USD) idi.

Al-Ansari İslam Yatırım ve Finans Bankası'nın 2023 yıllık raporuna göre, yasal likidite oranı %5417'ye ulaştı. Irak Merkez Bankası ile olan nakit ve varlıkları, 2022'de 68.2 milyar IQD (47,034,483 USD) iken 2023'te 65.6 milyar IQD (50,461,538 USD) gerilemiştir. Bankalar ve diğer finans kurumlarıyla olan bakiyeler, 2022'de 95 milyon IQD (65,517 USD) iken 2023'te 1.9 milyar IQD (1,461,538 USD) yükselmiştir. Bankanın toplam aktifleri, bir önceki yıla göre 3.4 milyar IQD azalarak 435.4 milyar IQD (334,923,077 USD) olarak gerçekleşmiştir. Net İslami finansman, bir önceki yıla göre az bir artışla 190.7 milyar IQD (146,692,308 USD) olarak gerçekleşmiş ve toplam gelir, 2022'de 38.9 milyon IQD (26,828 USD) iken 2023'te 2.8 milyar IQD (2,153,846 USD) yükselmiştir.

Al-Rajih İslam Yatırım ve Finansman Bankası'nın 2021 yıllık raporuna göre, gelirler 2021 yılında 5,3 milyar IQD (3,655,000 USD) seviyesine ulaşmıştır. Yasal rezerv bakiyesi 249 milyar IQD (171,724,000 USD), birikmiş fazla bakiyesi ise 3 milyar IQD (2,069,000 USD) olarak kaydedilmiştir. Sermaye yeterlilik oranı %242, likidite oranı ise %236 olarak 2021 yılında gerçekleşmiştir. Irak Merkez Bankası'ndaki bakiyeler 2021 yılında 88,4 milyar IQD (60,966,000 USD) seviyesine ulaşmış, 2020 yılında bu rakam 14 milyar IQD (9,655,000 USD) idi. Diğer bankalar ve kurumlardaki bakiyeler ise 2020 yılında 46,3 milyar IQD (31,931,000 USD) iken, 2021 yılında 8,3 milyar IQD (5,724,000 USD) seviyesine gerilemiştir. İslami finansman bakiyesi 2021 yılında 40 milyon IQD (28,000 USD) olarak kaydedilmiş, 2020 yılında bu rakam 19,2 milyon IQD (13,000 USD) idi. Murabaha, mudaraba ve katılım gelirleri 2020 yılında 4,8 milyar IQD (3,310,000 USD) iken, 2021 yılında %53,8 düşüşle 2,2 milyar IQD (1,517,000 USD) seviyesine gerilemiştir. Murabaha 2021 yılında 2,9 milyar IQD (2,000,000 USD) gelir sağlamış, 2020 yılında bu rakam 1 milyar IQD (690,000 USD) idi. Mudaraba 2021 yılında 1,2 milyar IQD (828,000 USD) gelir kaydetmiş, 2020 yılında ise 3,5 milyar IQD (2,414,000 USD) idi. Katılım gelirleri ise 2021 yılında 1 milyar IQD (690,000 USD) olarak gerçekleşmiş, 2020 yılında bu rakam 1,2 milyar IQD (828,000 USD) idi.

Al Qabidh İslam Finans ve Yatırım Bankası'nın 2023 yılı yıllık raporuna göre, gelirler 881,3 milyon IQD (678,000 USD), giderler ise 3,4 milyar IQD (2,615,000 USD) olarak kaydedilmiş, bu da 2,5 milyar IQD (1,923,000 USD) zarar ile sonuçlanmıştır. Toplam banka mevduatları 2023 yılında 209,3 milyon IQD (161,000 USD) seviyesinde olmuştur. Toplam varlıklar 2023 yılında 435,8 milyar IQD (335,231,000 USD) seviyesine gerilemiş, 2022

yılında bu rakam 441,6 milyar IQD (304,552,000 USD) idi ve %1,3 düşüş göstermiştir. Irak Merkez Bankası'ndaki varlıklar 2023 yılında 67,7 milyar IQD (52,077,000 USD) olarak kaydedilmiş, 2022 yılında ise 80,1 milyar IQD (55,241,000 USD) idi. Diğer bankalar ve finansal kurumlardaki bakiyeler ve mevduatlar 2022 yılında 27,5 milyon IQD (19,000 USD) iken, 2023 yılında 1,5 milyar IQD (1,154,000 USD) seviyesine yükselmiştir. Yasal likidite oranı %1148, sermaye yeterlilik oranı ise %229,7 olarak 2023 yılında kaydedilmiştir. İslami finansman bakiyesi 2023 yılında 190,4 milyar IQD (146,462,000 USD) seviyesinde olmuş, 2022 yılında ise 190,6 milyar IQD (131,448,000 USD) idi.

Asia Al-Iraq İslami Bankası'nın 2023 yıllık raporuna göre, sermaye yeterlilik oranı %196, nakit likidite oranı toplam mevduatlara kıyasla %85 olarak 2023 yılında kaydedilmiştir.

Irak Merkez Bankası'ndaki varlıklar 2023 yılında 83,7 milyar IQD (64,385,000 USD) seviyesinde olmuş, 2022 yılında bu rakam 108,5 milyar IQD (74,828,000 USD) idi. Diğer bankalar ve kurumlardaki varlıklar 2023 yılında düşüş göstermiş, ancak 2022 yılına kıyasla değer belirtilmemiştir. Toplam varlıklar 2023 yılında 322,6 milyar IQD (248,154,000 USD) olarak kaydedilmiş, 2022 yılında ise 322,8 milyar IQD (222,621,000 USD) idi.

Murabaha ve kiralama gelirleri 2022 yılında 4,7 milyon IQD (3,000 USD) iken, 2023 yılında 5,3 milyar IQD (4,077,000 USD) seviyesine yükselmiştir. Toplam gelirler 2022 yılında 12 milyar IQD (8,276,000 USD) iken, 2023 yılında 9,6 milyar IQD (7,385,000 USD) seviyesine gerilemiştir. Açık 1,4 milyar IQD (1,077,000 USD) olarak kaydedilmiş, bu da 2023 yılında 8,2 milyar IQD (6,308,000 USD) net kâr ile sonuçlanmıştır.

Al-Mustashar İslami Yatırım ve Finansman Bankası'nın 2022 yıllık raporuna göre, nakdi kredi oranı mevduatlara kıyasla %77, sermaye yeterlilik oranı %223 ve likidite oranı %166 olarak 2022 yılında kaydedilmiştir. Irak Merkez Bankası'ndaki varlıklar 2021 yılında 121,5 milyar IQD (83,793,000 USD) iken, 2022 yılında 175,4 milyar IQD (120,966,000 USD) seviyesine yükselmiştir. Diğer bankalardaki nakit 2021 yılında 1,3 milyar IQD (897,000 USD) iken, 2022 yılında 1,2 milyar IQD (828,000 USD) seviyesine gerilemiştir. Toplam varlıklar 2022 yılında 391,5 milyar IQD (269,999,000 USD) olarak kaydedilmiş, 2021 yılında ise 265,4 milyar IQD (183,034,000 USD) idi. İslami finansmanlar 2021 yılında 44,5 milyar IQD (30,690,000 USD) iken, 2022 yılında 24,5 milyar IQD (16,897,000 USD) seviyesine gerilemiştir. Bankanın gelirleri 2022 yılında 8,9 milyar IQD (6,138,000 USD) seviyesine yükselmiş, 2021 yılına kıyasla %44 artış göstermiştir.

Al-Mashreq Al-Arabi İslami Yatırım ve Finansman Bankası'nın 2023 yıllık raporuna göre, toplam varlıklar 2023 yılında 401,5 milyar IQD (308,846,000 USD) seviyesine ulaşmış, 2022 yılında bu rakam 370,6 milyar IQD (255,586,000 USD) idi. Sermaye yeterlilik oranı %143,5, likidite oranı ise %115 olarak 2023 yılında kaydedilmiştir. Irak Merkez Bankası'ndaki varlıklar 2023 yılında 165,6 milyar IQD (127,385,000 USD) seviyesinde olmuş, 2022 yılında ise 158,4 milyar IQD (109,241,000 USD) idi. Diğer bankalar ve finansal kurumlardaki nakit 2022 yılında 19,1 milyar IQD (13,172,000 USD) iken, 2023 yılında 34,3 milyar IQD (26,385,000 USD) seviyesine yükselmiştir. Banka 2023 yılında 12 milyar IQD (9,231,000 USD) kâr elde etmiş, 2022 yılında bu rakam 3,6 milyar IQD (2,483,000 USD) idi. İslami finansmanların mevduatlara oranı 2023 yılında %148 olarak gerçekleşmiştir. Net İslami finansmanlar 2022 yılında 117,4 milyar IQD (80,966,000 USD) iken, 2023 yılında 120 milyar IQD (92,308,000 USD) seviyesine yükselmiştir. Murabaha ve İslami finansmanlardan elde edilen gelir 2023 yılında 7 milyar IQD (5,385,000 USD) olarak kaydedilmiş, 2022 yılında bu rakam 2,8 milyar IQD (1,931,000 USD) idi ve %244 artış göstermiştir.

Amin Al-Iraq İslami Yatırım ve Finansman Bankası'nın 2022 yıllık raporuna göre, banka 2022 yılında 455,9 milyon IQD (314,000 USD) vergi öncesi kâr elde etmiş, bu rakam 2021 yılında 16 milyon IQD (11,000 USD) idi. Sermaye yeterlilik oranı %221 olarak kaydedilmiş, likidite oranı 2021 yılında %98 iken 2022 yılında %305'e yükselmiştir. Likidite karşılama oranı %479, nakdi kredi oranı toplam mevduatlara kıyasla %54,8 olarak 2022 yılında gerçekleşmiştir. Irak Merkez Bankası'ndaki bakiyeler 2021 yılında 88,8 milyar IQD (61,241,000 USD) iken, 2022 yılında 54 milyar IQD (37,241,000 USD) seviyesine gerilemiştir. Diğer bankalar ve finansal kurumlardaki bakiyeler 2021 yılında 419,2 milyar IQD (289,103,000 USD) iken, 2022 yılında 237,8 milyar IQD (163,999,000 USD) seviyesine düşmüştür. İslami finansman 2022 yılında 2021'e kıyasla %389 oranında artmıştır. Şirketler için murabaha finansmanı 2021 yılında 8,7 milyar IQD (6,000,000 USD) iken, 2022 yılında 17,6 milyar IQD (12,138,000 USD) seviyesine yükselmiştir. Şirketler için katılım finansmanı 2021 yılında 4,6 milyar IQD (3,172,000 USD) iken, 2022 yılında 13,1 milyar IQD (9,034,000 USD) seviyesine ulaşmıştır. Bireyler için murabaha finansmanı ise 2021 yılında 403,5 milyar IQD (278,276,000 USD) iken, 2022 yılında 288,4 milyar IQD (198,897,000 USD) seviyesine gerilemiştir. Murabaha gelirleri %343 artarak 2022 yılında 945,4 milyon IQD (652,000 USD) seviyesine ulaşmış, 2021 yılında bu rakam 213,3 milyon

IQD (147,000 USD) idi. Net İslami finansmanlar toplamı 2022 yılında 64 milyon IQD (44,000 USD) olarak kaydedilmiştir.

Al-Taif İslami Yatırım ve Finansman Bankası'nın 2023 yıllık raporuna göre, likidite oranı %48, sermaye yeterlilik oranı %82, likidite karşılama oranı %152 ve net istikrarlı finansman oranı %85 olarak 2023 yılında kaydedilmiştir. Banka, 2023 yılında 14,2 milyar IQD (10,923,000 USD) vergi öncesi net kâr elde etmiş, bu rakam 2022 yılında 3,8 milyar IQD (2,621,000 USD) idi. Irak Merkez Bankası'ndaki varlıklar 2023 yılında 53,4 milyar IQD (41,077,000 USD) seviyesinde olmuştur. Diğer bankalar ve finansal kurumlardaki varlıklar 2022 yılında 7,1 milyar IQD (4,897,000 USD) iken, 2023 yılında 4,6 milyar IQD (3,538,000 USD) seviyesine gerilemiştir. İslami finansmanlardan elde edilen nakdi kredi net gelirleri 2023 yılında 14,1 milyar IQD (10,846,000 USD) olarak gerçekleşmiştir. Murabaha gelirleri 2022 yılında 7,9 milyar IQD (5,448,000 USD) iken, 2023 yılında 11,1 milyar IQD (8,538,000 USD) seviyesine yükselmiştir. İstisna gelirleri 2023 yılında 431,2 milyon IQD (332,000 USD) olarak kaydedilmiş, 2022 yılında bu rakam 323,9 milyon IQD (223,000 USD) idi. Finansal kiralama gelirleri ise 2022 yılında 2,6 milyar IQD (1,793,000 USD) iken, 2023 yılında 1,8 milyar IQD (1,385,000 USD) seviyesine gerilemiştir.

Alnasik İslam Yatırım ve Finans Bankası'nın ulaşılabilen tek rapor olan 2019 yılı faaliyet raporuna göre, bankanın Irak Merkez Bankası'ndaki varlıkları 100 milyar IQD (68,966,000 USD) seviyesindedir. Fon ve diğer bankalardaki nakit 710.9 milyar IQD (490,276,000 USD) olarak gerçekleşmiş ve banka kuruluş aşamasında olduğu için sermaye yeterlilik oranı, likidite oranı veya likidite teminat oranı bulunmamaktadır. 30 Eylül 2021 itibarıyla nakit varlıklar, 98.9 milyar IQD (68,207,000 USD), toplam varlıklar 116.6 milyar IQD (80,414,000 USD) seviyesindedir. İslami finansman 1 milyar IQD (690,000 USD) olarak gerçekleşmiş ve 2021 yılında 1.3 milyon IQD (1,000 USD) gelir elde edilmiştir.

Dicle ve Fırat Kalkınma ve Yatırım Bankası'nın 2023 yılı verilerine göre, Irak'taki ticari bankaların standart oranlarına göre Aralık 2023 itibarıyla, likidite oranı %5, sermaye yeterlilik oranı %39, şüpheli alacakların kredilere oranı %98 ve yatırımların rezervlere oranı %0, nakdi kredilerin mevduatlara oranı %339, nakdi kredilerin sermaye ve rezervlere oranı %192, taahhütlü kredilerin sermaye ve rezervlere oranı %54 ve nakdi ile taahhütlü kredilerin sermaye ve rezervlere oranı %246 olarak kaydedilmiştir.

Al-Taawon İslami Kalkınma ve Yatırım Bankası'nın 2023 yılı verilerine göre, Irak'taki ticari bankaların standart oranlarına göre Aralık 2023 itibarıyla, likidite oranı %570, sermaye yeterlilik oranı %232, şüpheli alacakların kredilere oranı %39 ve yatırımların rezervlere

oranı %21, nakdi kredilerin mevduatlara oranı %385, nakdi kredilerin sermaye ve rezervlere oranı %21, taahhütlü kredilerin sermaye ve rezervlere oranı %15 ve nakdi ile taahhütlü kredilerin sermaye ve rezervlere oranı %36 olarak kaydedilmiştir.

Abu Dabi İslami Bankası'nın 2023 yılı verilerine göre, Irak'taki ticari bankaların standart oranlarına göre Aralık 2023 itibarıyla, likidite oranı %97, sermaye yeterlilik oranı %263, şüpheli alacakların kredilere oranı %77 ve yatırımların rezervlere oranı %85, nakdi kredilerin mevduatlara oranı %5, nakdi kredilerin sermaye ve rezervlere oranı %65, taahhütlü kredilerin sermaye ve rezervlere oranı %44 ve nakdi ile taahhütlü kredilerin sermaye ve rezervlere oranı %109 olarak kaydedilmiştir.

Al-Baraka Bankası'nın 2023 yılı verilerine göre, Irak'taki ticari bankaların standart oranlarına göre Aralık 2023 itibarıyla, likidite oranı %91, sermaye yeterlilik oranı %268, şüpheli alacakların kredilere oranı %2 ve yatırımların rezervlere oranı %1, nakdi kredilerin mevduatlara oranı %42, nakdi kredilerin sermaye ve rezervlere oranı %84, taahhütlü kredilerin sermaye ve rezervlere oranı %43 ve nakdi ile taahhütlü kredilerin sermaye ve rezervlere oranı %127 olarak kaydedilmiştir.

Al-Nahrain İslami Bankası'nın 2023 yılı verilerine göre, Irak'taki ticari bankaların standart oranlarına göre Aralık 2023 itibarıyla, likidite oranı %142, sermaye yeterlilik oranı %157, şüpheli alacakların kredilere oranı %3 ve yatırımların rezervlere oranı %4, nakdi kredilerin mevduatlara oranı %85, nakdi kredilerin sermaye ve rezervlere oranı %86, taahhütlü kredilerin sermaye ve rezervlere oranı %0 ve nakdi ile taahhütlü kredilerin sermaye ve rezervlere oranı %86 olarak kaydedilmiştir.

Al-Wid İslam Yatırım ve Kalkınma Bankası'nın 2023 yılı verilerine göre, Irak'taki ticari bankaların standart oranlarına göre Aralık 2023 itibarıyla, likidite oranı %6, sermaye yeterlilik oranı %115, şüpheli alacakların kredilere oranı %0 ve yatırımların rezervlere oranı %1, nakdi kredilerin mevduatlara oranı %15, nakdi kredilerin sermaye ve rezervlere oranı %0, taahhütlü kredilerin sermaye ve rezervlere oranı %0 ve nakdi ile taahhütlü kredilerin sermaye ve rezervlere oranı %1 olarak kaydedilmiştir.

AL-Mal İslami Bankası'nın 2023 yılı verilerine göre, Irak'taki ticari bankaların standart oranlarına göre Aralık 2023 itibarıyla, likidite oranı %37, sermaye yeterlilik oranı %74, şüpheli alacakların kredilere oranı %1 ve yatırımların rezervlere oranı %10, nakdi kredilerin mevduatlara oranı %265, nakdi kredilerin sermaye ve rezervlere oranı %45, taahhütlü kredilerin sermaye ve rezervlere oranı %115 ve nakdi ile taahhütlü kredilerin sermaye ve rezervlere oranı %160 olarak kaydedilmiştir.

Irak Al-Awwal İslami Bankası'nın 2023 yılı verilerine göre, Irak'taki ticari bankaların standart oranlarına göre Aralık 2023 itibarıyla, likidite oranı %76, sermaye yeterlilik oranı %109, şüpheli alacakların kredilere oranı %0 ve yatırımların rezervlere oranı %23, nakdi kredilerin mevduatlara oranı %24, nakdi kredilerin sermaye ve rezervlere oranı %20, taahhütlü kredilerin sermaye ve rezervlere oranı %0 ve nakdi ile taahhütlü kredilerin sermaye ve rezervlere oranı %21 olarak kaydedilmiştir.

Bankalar üzerine yapılan çalışmada *Arap İslami Bankasının* yakın zamanda kurulmuş olması nedeniyle verilerine ulaşılamamış, *Al Baraka Bankası* ve *Abu Dabi İslami Bankası*, yabancı bankalar oldukları için çalışma kapsamı dışında tutulmuş, *Al-Taawon İslam Kalkınma ve Yatırım Bankası* tasfiye altında olduğu için, dolar cinsinden işlem yapmasını engelleyen yaptırımlar nedeniyle bankanın mali tablolarına ulaşamamıştır. *Alwid İslami yatırım ve kalkınma Bankası* vesayet ve tasfiye altında olduğundan mali tablolarına ulaşamamıştır. Diğer yandan Al-Watani İslami Bankası, Al Nahrain İslami Bankası, Irak Al-Awwal İslami Bankasının yıllık raporlarına ulaşamamıştır. Al-Mal İslam yatırım bankası askıya alındığı için mali tablolara ulaşamamıştır.

Yukarıda belirtilen bankaların (Dicle ve Fırat Kalkınma ve Yatırım Bankası, Al-Taawon İslami Kalkınma ve Yatırım Bankası, Abu Dabi İslami Bankası, Al-Baraka Bankası, Al-Nahrain İslami Bankası, Al-Wid İslam Yatırım ve Kalkınma Bankası, AL-Mal İslami Bankası, Irak Al-Awwal İslami Bankası) 2023 yılına ait yıllık raporlarını elde edilememiştir. Bu nedenle, bu bankalarla ilgili mevcut bilgiler, Irak Merkez Bankası'nın 2023 yılı istatistik bülteninden toplanmıştır.

Irak'taki İslami bankacılık sektörünün 2022 ve 2023 yıllarında hem toplam varlıklar hem net finansman hem de gelirlerde kayda değer bir artış yaşadığı görülmektedir; bu da şeriata uygun finansman modellerine (murabaha, icâre, muşareke) olan talebin ve bu ürünlerin kullanımının arttığını göstermektedir. Bu ilerleme olumlu olmakla birlikte, kurumsal bazda önemli farklılıklar ortaya çıkmıştır: bazı büyük bankalar sermaye yeterlilik ve likidite oranlarını hızla güçlendirirken, diğerleri kısa vadeli risk yönetimi ve yeterli rezerv tutma konusunda ciddi zorluklarla karşılaşmıştır.

Bu farklılığın birkaç birbirine geçmiş nedeni vardır. Birincisi, İslami finansman araçlarına yönelik ortak uygulama yönetmeliklerinin çıkarılma sürecinin yavaş ilerlemesi, yeni ürünlerin hızlı ve uyumlu biçimde devreye alınmasını engellemiştir; bu da bazı kamu ve bölgesel bankaların resmi yönergeleri beklemesine yol açmıştır. İkincisi, küçük ölçekli kuruluşlar içindeki yetersiz teknik altyapı, dijital bankacılık hizmetleri arayan genç müşteri

segmentini çekme kabiliyetlerini zayıflatırken, dijital dönüşüme yatırım yapan öncü bankalar mevduat hacimlerinde ve sermaye dönüş hızında önemli kazanımlar elde etmiştir. Üçüncüsü, bazı bankalara uygulanan uluslararası yaptırımlar, döviz işlemleri ve dolar borçlanma kapasitelerini kısmen felç etmiş, bu bankaları daha çok sınırlı bir iç finansman modeline yönelmeye zorlamıştır. Buna ek olarak, İslami finansman konusunda uzman personel ve finansal deneyime sahip şeriat hukukçusu eksikliği, karmaşık araçlar (murabaha türevleri, İslami tahviller vb.) gelişmeyi geciktirmiş; küçük bankaların çoğu hâlâ geleneksel ürünlerle yetinmek zorunda kalmıştır. Oysa uluslararası uzmanlarla işbirliği yapan veya personelinin kendi içinde eğiten bankalar portföylerini daha derinlemesine yeniden yapılandırarak varlık kalitesini iyileştirmiş ve takibe düşme oranlarını düşürmüştür.

Genel olarak Irak İslami bankacılığının yükselen bir seyir izlediği söylenebilir; ancak bu büyüme, düzenleyici, teknik, beşeri kaynak ve dış yaptırım kaynaklı tikanıklıklarla gölgelendiğinden dengeli ve sürekli bir ilerleme henüz tam olarak sağlanamamıştır. Bu ivmenin sürdürülebilmesi için bankaların Merkez Bankası ile işbirliğini artırarak düzenleyici çerçeveyi hızla belirlemeleri, üniversiteler ve fintech sektörüyle ortak eğitim programları başlatmaları ve kademeli biçimde bölgesel ile uluslararası piyasalara açılmaları gerekmektedir. Bu eşgüdümlü adımlar sayesinde Irak'taki İslami bankalar, ekonomik kalkınmada etkin rollerini daha verimli ve dengeli bir şekilde sürdürebilecektir.

Irak'taki İslam bankalarının 2022 ve 2023 yıllarında sunduğu finansal raporları detaylı bir şekilde analiz edildiğinde, bazı verilerin olağan dışı oranlar içerdiğini dikkat çekmektedir. Örneğin, Al Ansari Yatırım ve Finans İslam Bankası, 31 Aralık 2023 tarihinde %5417 yasal likidite oranı bildirmiş ve 2022'de %200 sermaye yeterlilik oranı kaydetmiştir. Benzer şekilde, Arap İslam Bankası, 2023'te %866 sermaye yeterlilik oranı rapor etmiştir. Bu oranlar, Basel III standartlarını büyük ölçüde aşmaktadır. Basel Komitesi'nin 2023 raporuna göre, likidite teminat oranı (LCR) için asgari gereklilik %100'dür (küresel ortalama %138,6), sermaye yeterlilik oranı (CAR) için ise %8-10,5'tir (küresel ortalama %15,5). Bu tür yüksek oranlar, örneğin %5417 yerine %54,17 veya %866 yerine %8,66 gibi yazım hatalarına işaret edebilir.

Bu verilerin doğruluğunu teyit etmek için, 19 Nisan 2025 tarihinde Irak Merkez Bankası ve Irak Menkul Kıymetler Komisyonu'na (Irak Menkul Kıymetler Komisyonu'nun resmi web sitesi üzerinden erişilen iletişim bilgileri kullanılarak) e-posta yoluyla sorular gönderilmiştir. Ayrıca, Al Ansari Bankası'na %5417'lik yasal likidite oranı hakkında detaylı bilgi talebinde

bulunulmuştur. Ancak, bu çalışmanın hazırlandığı tarih itibarıyla, Irak bankacılık sektöründe sıkça karşılaşılan bürokratik engeller nedeniyle herhangi bir yanıt alınamamıştır. Bu durum, Dünya Bankası'nın 2023 raporunda ve Uluslararası Şeffaflık Örgütü'nün 2024 Yolsuzluk Algılama Endeksi'nde vurgulanan, Irak'taki finans sektöründe veri kalitesinin düşüklüğü ve şeffaflık eksikliğiyle uyumludur.

Özellikle Al Ansari Bankası'nın raporunda, %5417 gibi dikkat çekici bir yasal likidite oranına rağmen likidite krizleri için herhangi bir acil durum planının belirtilmemesi, verilerde hata olma ihtimalini güçlendiren önemli bir çelişkidir. Yeni bir araştırmacı olarak, bu tür anormalliklerin finansal raporlamanın güvenilirliğine dair ciddi soru işaretleri oluşturduğunu düşünülmektedir. Bu nedenle, resmi kurumlarla iletişime geçerek bu tutarsızlıkların altında yatan nedenleri aydınlatmaya çalışılmıştır.

Bu gözlemler ışığında, Irak'taki İslam bankalarının finansal raporlama süreçlerini daha güvenilir hale getirmek için denetim sistemlerinin güçlendirilmesini ve veri hatalarını azaltacak mekanizmaların hayata geçirilmesini önerilmektedir. Bu sınırlamalara rağmen, mevcut veriler titizlikle ve eleştirel bir şekilde değerlendirilmiş ve analizleri desteklemek için Basel Komitesi, Dünya Bankası ve Irak Menkul Kıymetler Komisyonu gibi güvenilir kaynaklardan yararlanılmıştır.

3.1.2. Bankaların İslami Finans Yöntemlerini Kullanmaları

Irak'taki İslami bankalar, faizle işlem yapmama özelliğiyle ticari bankalarla yan yana çalışmak üzere kurulmuştur. İslam bankalarının toplam yatırımlarının %81'inin ticaret sektöründeki kısa vadeli, getirisi yüksek dönüşümlere yönelik olmasının yanı sıra risk içermemesi ve kâr oranlarının istikrarı nedeniyle Murabahanın diğer finansman araçlarına göre daha çok tercih edildiği söylenebilir (Yaqoub ve Hamdan, 2017:209).

Irak Merkez Bankası İstatistik ve Araştırma Dairesi Başkanlığı tarafından yayımlanan (2022) yılına ait yıllık istatistik bültenine göre; Irak'ta toplam 70 banka faaliyet göstermektedir. Bunların arasında biri İslami (katılım Bankası) olmak üzere 6 devlet bankası, 23 yerel banka, 28 yerel İslami banka, 2 yabancı İslami Bankası ve 10 yabancı banka bulunmaktadır. Çalışma bağlamında sadece İslami bankalar ele alınmıştır. 2022 yılı itibari ile bu bankalardan 17 si murabaha işlemiyle, 11i ise müşareke işlemi ile faaliyet göstermektedir. Riskinin az olması nedeniyle murabaha ve müşarekenin en yoğun işlem

gören finansal araç oldukları söylenebilir. Tablo bankaların kullanmış oldukları finansman yöntemlerini göstermektedir.

Tablo 7. İslami Finansman Yöntemleri ve Kullanan Banka Sayıları

Ürün	Kullanan banka sayısı	Ürün	Kullanan banka sayısı
Murabaha	26	Selem	8
Mudarebe	15	İstisna'a	14
İcare	16	Müşareke	24

Kaynak: Irak Merkez Bankası İstatistik ve Araştırma Dairesi Başkanlığı ve Bankaların veri depolarından yazar tarafından oluşturulmuştur.

Irakta bulunan katılım bankalarının en çok kullandıkları islami bankacılık ürünlerine ilişkin tablo 8 ekte verilmiştir.

Tablo 8. Irak'taki İslami Bankalar ve Uyguladıkları Finansman Yöntemleri

Banka	Murabaha	Mudarebe	Müşareke	İstisna	Selem	İcare
1 Irak İslam Yatırım ve Kalkınma Bankası	✓		✓	✓		✓
2 Elaf İslami Bankası	✓	✓	✓	✓		✓
3 Dicle ve Fırat Kalkınma ve Yatırım Bankası						
4 Kürdistan Yatırım ve Kalkınma Bankası	✓	✓	✓	✓	✓	✓
5 Al-Ataa Yatırım ve Finans Bankası	✓		✓			
6 Al-Taawon İslami Kalkınma ve Yatırım Bankası	✓					
7 Al-Watani İslami Bankası	✓					✓
8 Cihan İslami Yatırım ve Finans Bankası	✓	✓	✓	✓	✓	✓
9 Abu Dabi İslami Bankası (yabancı)	✓	✓	✓	✓	✓	✓
10 Al-Baraka Bankası (yabancı)	✓	✓	✓	✓	✓	✓
11 Al-Nahrain İslami Bankası (devlet bankası)	✓	✓	✓	✓	✓	✓
12 Al-Janoob İslami Bankası	✓		✓	✓		✓
13 Al-Alam İslami Bankası	✓		✓			
14 Al-Dawly İslami Bankası	✓	✓	✓			
15 Nur Al-Irak İslami Bankası	✓	✓	✓	✓		
16 Zain Irak Bankası	✓	✓	✓			✓
17 Al Arabiya İslami Bankası	✓		✓			
18 Al-Wid İslam Yatırım ve Kalkınma Bankası						
19 Al-Qurtas İslami Bankası	✓		✓			
20 Al-tika Bankası	✓	✓	✓	✓	✓	✓
21 Al-Ansari İslami Bankası	✓	✓	✓			✓
22 Al-Rajeh İslami Bankası			✓			✓
23 Al-kabid İslami Bankası	✓	✓	✓	✓	✓	✓
24 Asya Irak İslami Bankası	✓	✓	✓	✓	✓	✓
25 Al-mostaşar İslami Bankası	✓		✓			
26 Maşrik Arap İslami Yatırım ve Finans Bankası	✓	✓	✓	✓		✓
27 Amin Irak İslami Bankası	✓	✓	✓			
28 Al-Taif Bankası	✓			✓	✓	
29 AL-Mal İslami Bankası						
30 Irak Al-Awwal İslami Bankası						
31 Al-Nasik İslami Bankası	✓		✓			

Kaynak: Araştırmacının bankaların yıllık raporları ve resmi web sitelerinden derlediği veriler temel alınarak hazırlanmıştır.

3.2. Türkiye'de Bankacılık Ve Katılım Bankacılığı

Türkiye’de bankacılık sektörünün gelişimi Osmanlı bankacılığı dönemi ve Cumhuriyet dönemi bankacılığı olarak iki farklı dönem üzerinden ele alınmaktadır. Osmanlı dönemini de içerek biçimde yapılan ayrıma ve Türkiye Bankalar Birliği tarafından cumhuriyet sonrası faaliyetleri olarak yapılan sınıflandırmaya göre Türkiye’de bankacılık sektörü 6 zaman dilimine ayrılmaktadır. Bunlar; 1847-1923 yılları arası Osmanlı İmparatorluğu dönemi, 1923-1933 yılları arası Ulusal bankacılık dönemi, 1933-1945 arası Özel amaçlı Kamu bankacılığı dönemi, 1945-1960 arası Özel bankacılık dönemi, 1960-1980 arası Planlı dönem ve 1980 sonrası Serbestlik ve açıklık dönemidir (Akın,2018; TBB).

3.2.1. Osmanlı İmparatorluğu Dönemi (1847-1923)

Osmanlı İmparatorluğu döneminde, Osmanlı hazinesinin sürekli dış ticaret açığı vermesi nedeniyle bütçe açıklarını kapatmak amacıyla 1840 yılında "Kaime" adı verilen ilk kağıt paranın ihracına tanık olunmuştur. 1845 yılında Galata'nın önde gelen iki bankeri ile anlaşmaya varılarak, Osmanlı ithalatını yabancı mali piyasalarda sabit döviz kuru üzerinden belirlenen politikalar aracılığıyla finanse etmeye başlanmıştır. Ancak 1847'de sözleşmenin yenilenmemesi üzerine bankerler aynı işlevi görmek üzere hükümetten ayrı bir banka kurmuşlar ve Türkiye’de "İstanbul Bankası" adını taşıyan ilk banka kurulmuştur. Ancak bu banka uzun süre faaliyet gösterememiş ve 1852 yılında tasfiye edilerek faaliyetlerine ara verilmiştir. Bunu, 1856 yılında Osmanlı’da bankacılığın başlangıcı sayılan “Osmanlı Bankası”nın kurulması takip etmiştir. Banka, Osmanlı hükümeti ile yabancı sermayedarlar arasında dış borç alınmasına aracılık etmek üzere İngiliz sermayesiyle kurulmuştur. 1863 yılında çiftçilere tarım kredisi sağlamak amacıyla “Milli Sandıklar” kurulmuş, ardından 1888 yılında tarım kredilerini devlet kontrolü altına almak amacıyla ilk devlet bankası olarak “Ziraat Bankası” kurulmuştur (Yetiz, 2016).

Osmanlı döneminde kurulup Cumhuriyet dönemine devredilen banka sayısı 18’dir. Ancak bu bankalardan sadece beşi (TC Ziraat Bankası, İstanbul Polis Fonu, Türk Ticaret Bankası - asıl adı Adapazarı İslam Ticaret Bankası, Aydın Milli Bankası ve Türkiye Bağcılar Bankası - ilk adı Manisa Bağcılar Bankası) faaliyetlerine devam etmiştir (Uluyol, 2019). Kimi tasfiye

olmuş kimi de Ziraat bankasına devredilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu döneminde kurulan veya Türkiye'de şube açarak faaliyet gösteren 38 yabancı bankanın 13'ü Cumhuriyet dönemine geçiş yapmıştır. 1923 yılı sonu itibarıyla 18'i milli, 13'ü yabancı olmak üzere 31 banka bulunmaktaydı. 30 Haziran 1930'da 1715 sayılı Kanun çıkarılarak, 3 Ekim 1931'de faaliyete geçen Türkiye Merkez Bankası kurulmuştur (Uluyol, 2019).

3.2.2. Ulusal Bankacılık Dönemi (1923-1933)

Türkiye'de bankacılık sistemi, ekonomi politikalarındaki değişimlere göre dönemsel olarak belirli özellikler göstermektedir, öyle ki bu döneme milli bankacılık dönemi adı verilmiştir. 1923 İzmir İktisat Konferansı'nda milli bankacılığın geliştirilmesine verilen önemin yanı sıra bu dönemde bankalar genellikle tek şubeyle ve kuruldukları il ve bölgelerde faaliyet gösteriyorlardı. Bu dönemde bankaların kurulmasının amacı yerel sermayeyi geliştirmek ve ülke ekonomisini desteklemektir ancak 1929'daki Büyük Bunalımın da etkisiyle sonuçlar beklenenin altında kaldı ve bu durum devletin aktif bir rol oynaması gerektiğini ortaya çıkardı. Böylece kamu bankacılığı dönemi başladı (Çalım ve Çalım, 2022).

Cumhuriyetin ilk yıllarında Türk bankacılığındaki gelişmeleri incelediğimizde, 1923 yılında Türkiye'de 22'si yerli, 13'ü yabancı olmak üzere toplam 35 Bankanın faaliyet gösterdiğini görüyoruz (Yetiz, 2016).

1924 yılında ilk özel sektör bankası Türkiye İş Bankası faaliyete geçmiş, 1925 yılında ise ilk kalkınma bankası Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası kurulmuştur. Bu, 1923 yılında düzenlenen Türkiye İktisat Konferansı'nda katılımcıların, devletin özel sektöre verdiği desteğin yanı sıra, ekonomik kalkınmayı sağlamak için milli bankacılık sektörlerinin kurulmasının gerekliliğini dile getirmeleri sonucunda ortaya çıkmıştır (Yetiz, 2016).

3.2.3. Kamu Bankacılığı Dönemi (1933-1945)

Bu dönem, 1934 yılında uygulamaya konulan Birinci Sanayi Planı'nın uygulanmasıyla büyük ve önemli devlet bankalarının kurulmasıyla karakterize edilmiştir. Sümerbank ve İller Bankası 1933 yılında, EtiBank ise 1935 yılında kurulmuştur. Sümerbank'ın kuruluş amacı endüstriyel gelişmeyi desteklemek, İller Bankası ise yerel yönetimleri geliştirmek, şehir imar planları hazırlamak ve altyapı sağlanmasına destek olmaktır (Çalım ve Çalım, 2022; Yetiz, 2016). Halk Bank 1938 yılında küçük esnaf ve sanatkarlara kredi sağlamak amacıyla kurulmuştur. 1929-1930 yıllarında yaşanan küresel ekonomik bunalımın bankacılık

hizmetleri üzerindeki olumsuz etkileri nedeniyle birçok banka faaliyetlerini durdurmak zorunda kaldı. Türkiye’de banka sayısı 1932’de 60 iken 1945’te 40’a düşmüştür (Yetiz, 2016).

3.2.4. Özel Bankacılık Dönemi (1945-1960)

İkinci Dünya Savaşı’nı takip eden dönem, hükümetin uyguladığı liberal politikaların etkisiyle Özel Bankacılık Dönemi olarak adlandırılmakta ve bu yıllar, bugün bildiğimiz özel bankacılık sektörünün oluşum aşaması olarak kabul edilmektedir (Çalım ve Çalım, 2022).

Bu dönemde yatırımların ve modern kurumların hızla artması, milli gelirin artması, sanayi sektörünün milli gelirden daha fazla pay almaya başlaması ve piyasaya yönelik üretimin genişlemesi sonucunda özel bankacılık gelişmiş, bu da ekonomide para ve kredi ihtiyacının artmasına neden olmuştur. Bankacılık yatırımlarının getirisi artmış ve özel bankacılık hizmetleri hızla önem kazanmaya başlamıştır. Bu dönemde Garanti Bankası (1946), Ak Bank (1948), Pamuk Bank (1955) ve Türkiye Sanayi Kalkınma Bankası (1950)’nin kuruluşu da yaşanmıştır (Yetiz, 2016).

3.2.5. Planlı Dönem (1960-1980)

Bu dönemde iştirak bankacılığı gelişmeye başlamış ve özel ticari bankaların çoğu holding bankası haline gelmiştir. Bankacılık sektörü büyük ölçüde devletin kontrolü ve etkisi altında kalmış, ikisi ticari banka, geri kalanı kalkınma bankası olmak üzere 7 yeni banka kurulmuştur. Bu bankalar arasında 1962 yılında T.C. Turizm Bankası, 1963 yılında Sanayi ve Kredi Yatırım Bankası, 1964 yılında Devlet Yatırım Bankası ve 1964 yılında Amerikan-Türk Dış Ticaret Bankası yer almaktadır. 1968’de Türk Maden Bankası, 1975’de Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası ve 1977’de Arap Türk Bankası kurulmuştur (Uluyol, 2019; Yetiz, 2016). 1960’lı yılların başı pek çok bankanın faaliyetlerini durdurduğu önemli bir dönemdi; 1960-1964 yılları arasında 15 banka faaliyetlerini durdurmuş ve bu bankalar tasfiye edilmiştir. 1960 yılında Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası’nda Banka Tasfiye Fonu kurulmuş ve bu fon 1983 yılında Tasarruf ve Mevduat Sigorta Fonu’na (TMSF) dönüştürülmüştür (Uluyol, 2019). Kurulan bankalar arasında DESİYAP adıyla bilinen Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası yurtdışında yaşayan ve faizsiz bankacılık hizmeti almak isteyen işçilerin ekonomiye katmak istedikleri varlıklarını ülkeye çekmek amacıyla

kurulmuş olması niteliği ile diğerlerinden ayrılarak faizsiz bankacılık fikrine yaklaşılmış olmasının bir göstergesi sayılabilir (İslamoğlu ve Can, 2023, s. 465).

Türkiye ekonomisinde 1970'li yıllara gelindiğinde ödemeler dengesinde bozulma ve ciddi döviz sıkıntısı yaşanmış, bu durum 1980'den sonra “ihracata yönelik” üretimin desteklendiği dönemin başlamasına neden olmuştur. Esnek döviz kurları uygulamasına geçilmiş, pozitif reel faiz oranlarıyla bankaların dövizli işlem yapmasına izin verilmiştir (Uluyol, 2019).

3.2.6. Serbestleşme ve Açıklık Dönemi (1980-2004)

Bu dönemde, esnek döviz kurları ve pozitif reel faiz oranlarının uygulamaya konduğu yeni kalkınma politikaları benimsenirken, bankacılık sektörünün devlet kontrolünden serbestleştirilmesi yönünde hızlı adımlar atıldı. Bu dönemde finansal piyasaların serbestleştirilmesine ve derinleştirilmesine yönelik düzenlemeler hayata geçirilmiş ve bu durum bankacılık sistemi üzerinde büyük etki yaratmıştır. Yerli ve yabancı yeni bankaların sektöre girmesi ile mevduat ve kredi faiz oranlarının serbestleştirilmesi rekabeti artırmıştır (Yetiz, 2016).

Bankalar, fonlarını sermaye piyasalarında, tahvil satın almada ve döviz bozdurmada değerlendirerek, tüketici kredileri, kredi kartları, döviz tevdiat hesapları gibi yeni hizmetler sunarak, klasik banka mevduatı yerine çeşitlendirilmiş bir bankacılık sistemine geçilmiştir. Teknolojideki gelişmeler sayesinde bilgiye ulaşmak daha kolay ve ucuz hale gelmiş, bankacılık sektörüne giriş kolaylaşmıştır. Pek çok yabancı bankanın Türkiye'de faaliyet göstermesine izin verildi: Bank of Credit and Commerce (1980), Bank of Milan (1981), Turk Bankasi Limited (1981), Habib Bank (1982), First National Bank of Boston (1984), Saudi American Bank (1984), Bank of Bahrain ve Kuveyt B.S. C. (1985), Standard Chartered Bank (1985), Kipris Credit Bankasi Ltd (1988) vb.(Çalım ve Çalım, 2022; Yetiz, 2016).

1990'lı yılların ortalarına gelindiğinde hem yurtdışındaki küresel krizler hem de bankacılık sisteminin yapısal sorunları nedeniyle bankacılık sisteminde ciddi sorunlar ortaya çıkmıştır. 1990'lı yılların başında kamu sektörünün borçlanma ihtiyacının artması ve genişletici ekonomi politikalarının irrasyonel yöntemlerle uygulanması 1994 mali krizine yol açmıştır (Çalım ve Çalım, 2022). 1994 krizi, yapısal dengesizliklerin ve sürdürülemez bütçe açıklarının yaşandığı ülke ekonomisinde de kendini göstermiş, spekülasyon saldırıları nedeniyle merkez bankası rezervlerinin sabit döviz kurunu koruyamadığı bir noktada Türk lirası değer kaybetmiştir. 1995 yılı sonrasında ekonomide yaşanan hızlı toparlanma, tüm sektörleri olduğu gibi bankacılık sisteminin büyümesini de olumlu etkilemiştir. Yüksek faiz oranları

Türk lirası yatırımları teşvik etmiş para ikamesi yavaşladı ve yurt dışı krediler vergilendirilebilir hale gelmiştir (Yetiz, 2016). Bu krize kadar Türk mali sistemini periyodik olarak bu ölçüde etkileyen bir kriz yaşanmamıştı ve 1980-1990 arası dönem, ekonomide yapısal değişikliklerin yaşandığı bir dönem olarak nitelendirilebilir. Serbest faiz politikası, yabancı bankaların piyasaya girmesi, Türk bankalarının yurt dışında şube açması, çok sayıda yeni bankanın kurulması bu dönemin başlıca özellikleridir. 1990-2000 yılları arasındaki dönem bireysel bankacılığın, tüketici kredilerinin, kredi kartlarının, ATM ağlarının, telefon bankacılığının ve internet bankacılığının gelişiminin yaygınlaştığı yıllar olarak kabul edilebilir. Bu dönemde bankalar, ağırlıklı olarak kamu maliyesine odaklanan açık pozisyonlar sayesinde yüksek kâr elde etti. 2000 yılından sonraki yıllarda ise ekonomik krizlerin yaşanmasıyla birlikte 1999 ve takip eden yıllarda mali yapıları zayıf olan pek çok banka Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'na devredilmiştir (Uluyol, 2019). 2005 yılında ise 5411 sayılı yeni Bankacılık Kanunu kapsamında Türkiye'de Özel finans Kurumları olarak bilinen faizsiz bankacılık hizmeti veren kurumların adı “Katılım Bankası” olarak değiştirilmiştir (İslamoğlu ve Can, 2023, s. 467).

3.3. Türkiye’de Katılım Bankacılığı

Katılım bankaları Türkiye’de ilk adımlarına 1983 yılında özel finans kuruluşlarının kurulmasına izin veren 83/7506 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile başlamıştır. Bu çerçevede katılım bankaları, “özel finans kurumları” adı altında kurulmuş aynı yıl yapılan değişikliklerle Bankacılık Kanunu kapsamına alınmıştır. İlk katılım bankası 1985 yılında faaliyete geçmiş ve o dönemdeki İslami bankacılık kurumlarına siyasi ve toplumsal algılar nedeniyle İslami bankacılık veya faizsiz bankacılık isimleri tercih edilmeyerek Özel Finans Kuruluşları (ÖFK) adı verilmiştir (Akın, 2018; Yıldırım, 2020).

1985 yılında Faisal Finans Kurumu ile çalışmalarına başlayan Albaraka Türk Özel Finans Kurumu'na ertesi yıl faaliyet izni verilmiştir. 1989 yılında Kuveyt Türk Özel Finans Kurumu ardından 1991 yılında Anadolu Finans Kurumu kurulmuştur. İhlas Finans Kurumu ve Özel Finans Kurumları Derneği'nin kuruluşunun ardından 1996 yılında Asya Finans Kurumu'nun kuruluşu izlemiştir. 2005 yılında bu kurumların adı Özel Finans Kurumu'ndan Katılım Bankası'na dönüştürülmüştür. Anadolu Finans ve Family Finans birleşerek Türkiye Finans adını almıştır. 2015 yılında Ziraat Katılım Bankası ilk kamu katılım bankası, 2016 yılında ise Vakıf Katılım Bankası ikinci kamu katılım bankası olarak kurulmuştur. 2019 yılında

Türkiye Emlak Katılım Bankası Türkiye'nin üçüncü kamu katılım bankası olarak kurulmuştur (*BDDK; TKBB*).

Türkiye son iki yılda üç yeni katılım bankasının kuruluşuna tanık olmuştur. 2023 yılında Dünya Katılım Bankası ve iki dijital banka TOM. Katılım Bankası ve Hayat Finans Katılım Bankası Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu'ndan (BDDK) faaliyet izni almış ve 2024 yılında Dünya Katılım Bankası faaliyete geçmiştir (*TKBB*).

Harunoğulları (2023), 2002-2023 yılları arasında Türkiye'de İslami finansın gelişimini incelemiş ve bu dönemde hükümetlerinin Türkiye'de İslami finansın gelişimini için oynadığı rol üzerinde durmuştur. Çalışmada, hükümet politikalarında katılım bankacılığı faaliyetlerinin gelişmesi için izlenilen yasal süreç, kamu katılım bankalarının kurulması, İslami finansla ilgili programların hükümet programlarına dâhil edilmesi ve İslami finasta Şeriat uyumunun standartlaştırılması için düzenleyici kurumlar ve danışma kurullarının oluşturulması gibi politika ve düzenlemeler ele alınmıştır. Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programları analiz edilerek TKBB (Türkiye Katılım Bankaları Birliği) ve BDDK (Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu) verileri ile Türkiye'de İslami finansın gelişimi değerlendirilmiştir. Ayrıca, çalışmada, Türkiye'nin küresel İslami finans sektöründe lider bir oyuncu olma potansiyelini SWOT analizi yoluyla ele alınmıştır. Korkut (2020), “Kapitalist iktisat sisteminin dönüşümünün şafağında islâm iktisadı” çalışmasıyla kapitalist ekonomik sistemin bıraktığı ekonomik ve sosyal sorunlara İslam ekonomisinin ilke ve özelliklerinin sunduğu çözümleri tartışmaktadır. Sonuçlar arasında İslam'ın oluşturduğu ekonomik sistemin iki temel ekonomik sistemden farklı olduğu da yer almaktadır. İslam ekonomik olarak orta yolu çizer ve ılımlı bir sistem kurar ve bunu yaparken insanlara her türlü kişisel ve doğal hakkı verirken, servet dağılımı dengesini bozmayan adil bir sistem kurmak ister. İslam, bireye mülk sahibi olma ve tasarruf etme hakkı verirken, bu hak ve yetkilere de bazı ahlaki sınırlamalar getirmektedir. Böylece İslam, mali hukukun sınırlarını ve dağıtım kurallarını ortaya koymaktadır. Bu kısıtlama ve sınırlamaların nedeni, servetin belirli kişi ve grupların elinde yoğunlaşmasının önlenmesidir. Ayrıca bu zenginlik ve kaynakların sürekli dolaşımını sağlamak ve bu dolaşım sayesinde toplumun her kesiminin bu kaynak ve zenginlikten payına düşeni almasını sağlamak da bu sistemin temel amaçlarından biridir. Tetik ve Şahin (2018), Katılım bankalarının finansal performans analizini yaptıkları çalışmada Türkiye'de faaliyet gösteren yedi katılımcı bankanın 2011-2019 yılları arasındaki finansal performansı TOPSIS yöntemi kullanılarak analiz edilmiş ve değerlendirilmiştir. Katılım bankalarının kriz, iflas ve likidite eksikliği gibi sorunlara

önceden hazırlanmalarına yardımcı olmak amacıyla güçlü bir mali yapıya sahip olmaları gerektiği ortaya konmuştur. Analiz sonucunda katılımcı bankalar arasında finansal performansı en yüksek bankanın Türkiye Finans Katılım Bankası olduğu tespit edilmiş, ikinci sırada Al Baraka Türk Katılım Bankası, üçüncü sırada ise Kuveyt Türk Katılım Bankası takip etmiştir. Ziraat Bankası Katılım, Vakıf Bank Katılım ve Emlak Katılım Bank'ın yeni kurulmuş olmalarından dolayı ilk yıllarında yüksek finansal performans skorlarına ulaşamadıkları ancak 2018 ve 2019 yıllarında iyileşme gösterdikleri kaydedilmiştir. Çalışmada ayrıca gelecekte bu sektöre katılan bankaların paylarının artacağı öngörülmektedir. Araştırma, Türkiye'de katılımcı bankacılık hizmetlerinin küresel ölçekte belirlenen hedefler doğrultusunda büyümesi ve gelişmesi için finansal ürün alternatiflerinin bilançolarının aktif ve pasif yapılarında etkinliğinin ve çeşitliliğinin artırılması gerektiğini ortaya koymakta, aynı zamanda küresel piyasanın ilgisini çekebilecek yeni finansal araçların yaratılmasını da tavsiye edilmektedir. Yetim (2020), Katılım bankalarının finansal performanslarının TOPSİS yöntemi ile uluslararası boyutta değerlendirdiği çalışmasında Türkiye'de son dönemlerde katılım bankacılığı sektöründe yaşanan gelişmeler ve bu gelişmeler doğrultusunda atılan adımların bankaların finansal performansında ne gibi sonuçlar meydana getirdiğini incelemiştir. Çalışmaya göre, Türkiye katılım bankacılığı konusunda bazı Ortadoğu ve Asya ülkelerine göre henüz küçük bir paya sahip görünmektedir. TOPSİS yönteminin kullanıldığı bu çalışmada Türkiye'nin finansal performansını bu ülkelerle karşılaştırmak amaçlanmıştır. 2012-2019 yıllarını kapsayan çalışma sonucunda en başarılı bankalara sahip ülkelerin Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) ve Kuveyt olduğu tespit edilmiştir. Türkiye'de faaliyet gösteren Kuveyt Türk Katılım Bankası ise diğer ülkelerin bankaları arasında önemli bir başarı yakalamıştır. Değerlendirmeye dâhil edilen ülkeler; Suudi Arabistan, BAE, Kuveyt, Malezya, Bahreyn ve Türkiye'dir. Suudi Arabistan'dan Al Rajhi Bank, Kuveyt'ten Ahli United Bank, Birleşik Arab Emirlikleri'nden Abu Dhabi Bank ve Türkiye'den Kuveyt Türk Katılım Bankası oldukça yüksek performans sergileyen bankalar olmuş ve ilk 6 sırada yer almışlardır. Ok ve Atar (2019), Türkiye'de islam ekonomisi ve finansı alanında yapılmış akademik çalışmalar ile katılım bankalarının gelişimi arasındaki ilişkiyi incelemiş ve çalışmada İslami bankacılık ile İslam ekonomisine dair yapılan yayın sayısı arasındaki ilişki araştırılmıştır. 1985-2017 döneminde Türkiye'de faaliyet gösteren bir katılım bankalarının öz kaynakları, toplam aktifleri ve toplanan fonları ile İslam ekonomisi ve finansı alanında ortaya konan eser sayıları arasındaki ilişki ekonometrik yöntemlerle analiz edilmiştir. Ulaşılan bulgular, değişkenler

arasında uzun dönemli bir eş bütünleşme ilişkisinin olduğu, toplam aktifler ve toplanan fonlardan yayın sayısına doğru bir nedensellik ilişkisinin mevcut olduğu tespit edilmiştir. ARDL sonuçlarına göre toplam aktiflerdeki %1’lik bir artış uzun dönemde yayın sayısını %4,65 oranında artırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Ersoy ve Süner (2018), “Türkiye’de katılım bankacılığı ve katılım bankacılığında kamu girişi” adlı çalışma ile kamu bankalarının katılım bankacılığı sektörüne girmesinin katılım bankacılık sektörünü güçlendirdiğini ve bu sektörde faaliyet gösteren katılımcı bankalar için dışlayıcı bir etki yaratmadığını, aksine katılım bankacılığının sektörde kendi payını yarattığını göstermektedir. Bu, devletin katılımcı bankacılık sektörüne girerek bu sektörün aktif büyüklüğünü artırdığını ve Onuncu Kalkınma Planı hedeflerine ulaşmayı kolaylaştırdığını ortaya koymaktadır. Çalışma, kamu bankalarının katılım bankacılığı sektörüne girişinin etkilerini, sektöre giriş öncesi ve sonrası verileri karşılaştırarak takip etmiştir. Pehlivan(2016), Türkiye’de katılım bankacılığı ve bankacılık sektöründeki önemini ele aldığı çalışmada katılım bankalarının ortaya çıkışları, tarihsel ve hukuki gelişimleri, özellikleri ve çalışma prensipleri, ekonomiye katkıları ve Türkiye’deki mevcut durumları açısından incelenmiş ve katılım bankaları karşılaştırılmıştır. Araştırmada ayrıca katılım bankalarının Türk bankacılık sektöründeki önemi, farklı büyüklükler (aktif toplamı, özsermaye, toplanan fonlar, kullandırılan fonlar, net kâr, çalışan ve şube sayısı) ve oranlar (karlılık oranları, sermaye yeterlilik oranı ve gelirler) kullanılarak incelenmiştir. Sonuç olarak katılım bankalarının bankacılık sektöründe önem kazandığı ve sektör içindeki paylarının arttığı sonucuna varılmıştır. Kahraman (2020), Katılım bankacılığının Türkiye’deki gelişimi ve geleceği üzerine çalışmıştır. Araştırmanın konusunu, katılım bankalarının Türkiye’deki geleneksel bankalar ve mevduat bankaları ile karşılaştırıldığı, katılımcı bankaların dünyadaki ve Türkiye’deki durumunun incelenmesi oluşturmaktadır. Türkiye’de katılım bankacılığı hizmetlerinin geleceğine ilişkin çalışmalara, gereksinimlere ve uygulamalara da değinilmiştir ve araştırmanın sonuçları, Türk bankacılık sektörüne katılan katılım bankalarının konumunun istenilen düzeyde olmadığını göstermiştir. Araştırma aynı zamanda katılım bankalarının kendilerini geniş çapta tanıtımalarına, farklı müşterilere ulaşmaya, faizsiz bankacılık hizmetleri hakkında bilgi vermeye ve yeni finansal faaliyetlerle müşteri kazanmaya ihtiyaç duyduklarını göstermiştir. Bu ihtiyacın karşılanması ile katılım bankacılığının sektörde pazar payının artmasına ve elde edilen fonlarla reel ekonomiye katkı sağlanmasının katılımcı bankaların gelişme sürecini olumlu yönde etkileyeceğini göstermektedir. Gökçen ve Gönen (2017), Katılım bankalarının finans sektörü içindeki yeri ve katılım bankalarına yönelik müşteri algısını

alışmış ve katılım bankacılık faaliyetlerinin toplum üzerindeki etkisini incelemiştir. Müşterilerin katılımcı bankalara yönelik algılarını tespit etmek amacıyla banka müşterilerinin kurumsal temsilcileriyle anket yapılmış, araştırma mevcut ve potansiyel banka müşterilerine yönelik hazırlanmıştır. şubat ve Mart 2017'de İzmir'deki kurumsal bankacılık müşterilerini kapsayan bu çalışmada Ege Sanayi Odası bünyesinde faaliyet gösteren kuruluşlar ve “EBSO 100 Büyük Sanayi şirketi” listesinde yer alan şirketleri araştırmanın ana grubunu oluşturmaktadır. Araştırmada müşteri açısından bakıldığında katılım bankacılığı faaliyetleri ile geleneksel bankacılık faaliyetleri arasında önemli bir fark olmadığı sonucuna varılmıştır. Çalışmaya göre, elde edilecek ekonomik fayda aynı zamanda müşterilerin bankacılık tercihlerini de belirlemekte ve katılım bankacılığı faaliyetlerinin yeterince tanıtılmadığı sonucuna varılmaktadır. Bozkurt (2022), mevduat ve katılım bankalarının güçlü ve zayıf yönleri ve Türkiye ekonomisine katkılarını incelemiştir. 2005-2020 yıllarını kapsayan bu çalışmada katılım bankalarının ve mevduat bankalarının aktif ve pasif yapılarındaki güçlü ve zayıf yönleri incelendikten sonra katılım bankalarının Türkiye ekonomisine katkıları analiz edilmiştir. Çalışmada ayrıca bankacılık sektörü içinde yer alan bankaların kredi portföylerinin yoğunlaştığı sektörlere yer verilmesinin yanı sıra bankaların karlılıkları ve riskleri analiz edilerek mevduat bankaları ile karşılaştırması yapılmıştır. Mevduat bankalarının %93-94'lk payla bankacılık sektörüne hakim olduğu, yani katılım bankacılığının sektördeki payının son 15 yılda %6-7 aralığında olduğunu göstermiştir. Katılım bankalarının inşaat, imalat ve hizmet sektörlerine, mevduat bankalarının ise finans, imalat, inşaat ve hizmet sektörlerine odaklandığı belirlenmiş olan araştırma, Türkiye’de katılım bankalarının mevduat toplama ve kredi dağıtım sistemlerinde sorunlarla karşılaştığını ortaya koymuştur.

Türkiye’de katılım bankacılığı üzerine yapılan çalışmalara bakıldığında nispeten istikrarlı olan bir ekonomik sistem içinde katılım bankacılığı özellikle katılım bankacılığı ürünlerinin kullanımı konusunda dünya lğinde bir yeterliliğe sahip görünmemektedir. Uygulamaya bakıldığında ise 2023 yılı itibari ile bankacılık sektörü içinde kapladığı pay açısından nemi Tablo (9) da gösterilmiştir.

Tablo 9. Türkiye’deki Bankaların Türlerine Göre Sınıflandırılması ve Sektör Payları

Bankalar	Sektör Payları(%) (2023)
Mevduat Bankaları	85.6
Kalkınma ve Yatırım Bankaları	5.7
Katılım Bankaları	8.7

Kaynak: BDDK.

2023 yılı itibari ile Türkiye’de dokuz katılımcı üye bankanın sağladığı fonların toplamı yaklaşık 1.061 trilyon TL (35,950,000,000 USD), aktif toplamı 2.1 trilyon TL (71,160,000,000 USD), özkaynak toplamı ise 143.9 milyar TL’ye (4,880,000,000 USD) ulaşmıştır. Ayrıca bu bankalar toplam 1,5 trilyon TL (50,830,000,000 USD) fon toplamıştır. Bu kurumlar, 1.459 şubeye dağılmış 19.728 kişilik geniş bir kadroyla desteklenmektedir (TKBB, 2023)

Tablo 10. Türkiye’deki İslami Bankalar: İsimler, Şube Sayıları, Çalışan Sayıları ve Kuruluş Yılları

Türkiye’deki Katılım Bankaları	Şube Sayısı	Çalışan Sayısı	Kuruluş Yılı
1 Albaraka Türk Katılım Bankası A.Ş.	225	2.723	1984
2 Kuveyt Türk Katılım Bankası A.Ş.	443	6.011	1989
3 Türkiye Finans Katılım Bankası A.Ş.	292	--	2005
4 Ziraat Katılım Bankası A.Ş.	189	2.433	2015
5 Vakıf Katılım Bankası A.Ş.	191	2.830	2016
6 Emlak Katılım Bankası	100	1.494	2018
7 T.O.M. Katılım Bankası A.Ş.	--	425	2023
8 Hayat Finans Katılım Bankası A.Ş.	--	256	2022
9 Dünya Katılım Bankası A.Ş.	1	106	2023

Kaynak: Araştırmacı tarafından Türkiye Katılım Bankaları Birliği’nin 2023 yılı yıllık raporunda yer alan verilere dayalı olarak hazırlanmıştır. *Üç bankanın detaylı bilgilerine ilgili kurumdan ulaşılamamıştır

3.3.1. Türkiye’de Katılım Bankacılığı Sektörünün 2023 Yılı Performansı

Türkiye katılım bankacılığı sektörü 2023 yılında aktif büyümesi, net kâr ve aktif kalitesi açısından geleneksel bankacılık sektörünün üzerinde bir performans sergileyerek önemli bir büyüme kaydetmiştir. Türk bankacılık sektörünün toplam aktifleri 2022 sonuna göre yüzde 64 artarak 23,5 trilyon liraya (796,990,000,000 USD) ulaşmıştır. Katılım bankalarının varlıkları yıllık %72 artışla 2,05 trilyon liraya (69,460,000,000 USD), net kârları ise %79 artışla 53 milyar liraya (1,796,000,000 USD) ulaşmıştır. Aktif kalitesi açısından

bakıldığında, katılımcı bankaların TGA oranı 2021'de %2,95'ten 2023 sonunda %0,96'ya gerilediği görülmektedir; bu durum aktif kalitesinde ve risk yönetiminde önemli bir iyileşmeyi yansıtmaktadır. Ayrıca katılım bankalarının sermaye yeterlilik rasyosu da %21,3 ile sektör ortalaması olan %19,06'nın üzerinde seyrederek katılım bankalarının ekonomik dalgalanmalara karşı dayanıklılığının güçlü olmasını göstermektedir.

Tablo (11) Türkiye’de katılım bankalarının son on yıllık süreçte bankacılık sistemindeki payını göstermektedir.

Tablo 11. Türkiye’de Katılım Bankacılığı Toplanan Fonların Gelişimi(Milyon TL)

Yıllar	Katılım Bankaları	Bankacılık Sektörü	Sektördeki Pay (%)
2013	57.489	880.804	%6,53
2014	61.570	991.434	%6,21
2015	73.878	1.228.982	%6,01
2016	71.135	1.321.440	%5,38
2017	95.260	1.601.139	%5,95
2018	146.224	2.225.898	%6,57
2019	183.025	2.353.697	%7,78
2020	303.077	3.317.390	%9,14
2021	378.055	3.911.228	%9,67
2022	840.409	7.738.545	%10,86
2023	1.306.973	12.930.662	%10,11

Kaynak:TKBB, 2023 yılı raporu.

TKBB 2023 yıllık raporuna göre Türkiye'de katılım bankalarının 2023 yılı performansı incelendiğinde, Kuveyt Türk Bankası, net kârını yüzde 89 artırarak 26,6 milyar liraya (901,290,000 USD) ulaştırarak Türkiye'deki katılım bankaları arasında lider durumdadır. Toplam aktifleri, 2022 yılında 384 milyar TL'den (13,010,000,000 USD) 668,2 milyar TL'ye (22,640,000,000 USD) yükselerek Türkiye'nin en büyük katılımcı bankası statüsünde görünmektedir.

Al Baraka Türk Katılım Bankası, 2022'de 146,3 milyar lira (4,958,000,000 USD) olan aktiflerini 2023'te 232,2 milyar liraya (7,867,000,000 USD) yükselterek dikkat çekici bir büyüme kaydetmiştir. Banka, 151 milyar lira (5,117,000,000 USD) artışla 3,4 milyar lira

(115,190,000 USD) net kâr elde etmiş, toplanan fonlar ise 2022'de 112,7 milyar liradan (3,818,000,000 USD) 2023'te 161,8 milyar liraya (5,483,000,000 USD) yükselmiştir. Bu artış finansman tabanının genişlemesini yansıtmaktadır.

Emlak Katılım Bankası, finansal büyümesini sürdürerek şube sayısını 2022'de 80 şubeden 2023'te 100 şubeye çıkarmıştır. Aktif büyüklüğü ise %88 oranında artarak aktifleri 100,3 milyardan (3,399,000,000 USD) 188,4 milyar Türk lirasına (6,383,000,000 USD) çıkmıştır. Bankanın topladığı fonlar önemli bir büyüme kaydederek %91,5 artışla 79,1 milyar liradan (2,680,000,000 USD) 151,5 milyar liraya (5,132,000,000 USD) çıkmıştır. Net kârda ise %183 oranında önemli bir artış elde eden banka, 5,1 milyar lira (172,860,000 USD) net kâr elde ederek, kâr artışında Türk bankacılık sektöründe önemli bir yer tutmuştur.

Türkiye'nin ilk dijital katılımcı bankası kabul edilen Hayat Finans Katılım Bankası 2023 yılı Eylül ayında faaliyetlerine başlamıştır. Banka, yeni olmasına rağmen 2023 yılında aktif büyüklüğü 3 milyar Türk lirasıdır (101,660,000 USD). Kısa sürede nakit finansman hacmi 1,1 milyar liraya (37,280,000 USD), 62 milyon TL (2,100,000 USD) net kâr elde eden bankanın sermaye yeterlilik rasyosu da %216,93'e ulaşmıştır.

Bir diğer dijital banka ise 2022 yılında kurulan ve 2023 yılında fiili faaliyetlerine başlayan ve Hayat Finans'tan sonra Türkiye'nin ikinci katılımcı dijital bankası olan TOM Katılım Bankası'dır. Toplam varlıkları 2022'de 1,5 milyar TL'den (50,830,000 USD) 2023'te 2,35 milyar TL'ye (79,650,000 USD) yükselmiş olan banka, 2023'te 294,4 milyon TL'lik (9,970,000 USD) fon toplamıştır.

Öte yandan Türkiye Finans Katılım Bankası, 2023 yılında olağanüstü bir performans sergileyerek toplam fonlarını yüzde 72 artırarak 177 milyar liraya (5,996,000,000 USD) ulaştı. Bu artışın büyük bir kısmı toplanan fonların %68'ini oluşturan katılma hesaplarında yoğunlaşmıştır. Ayrıca bankanın yasal özkaynaklarının da %70 artışla 28 milyar liraya (949,000,000 USD) ulaşmıştır.

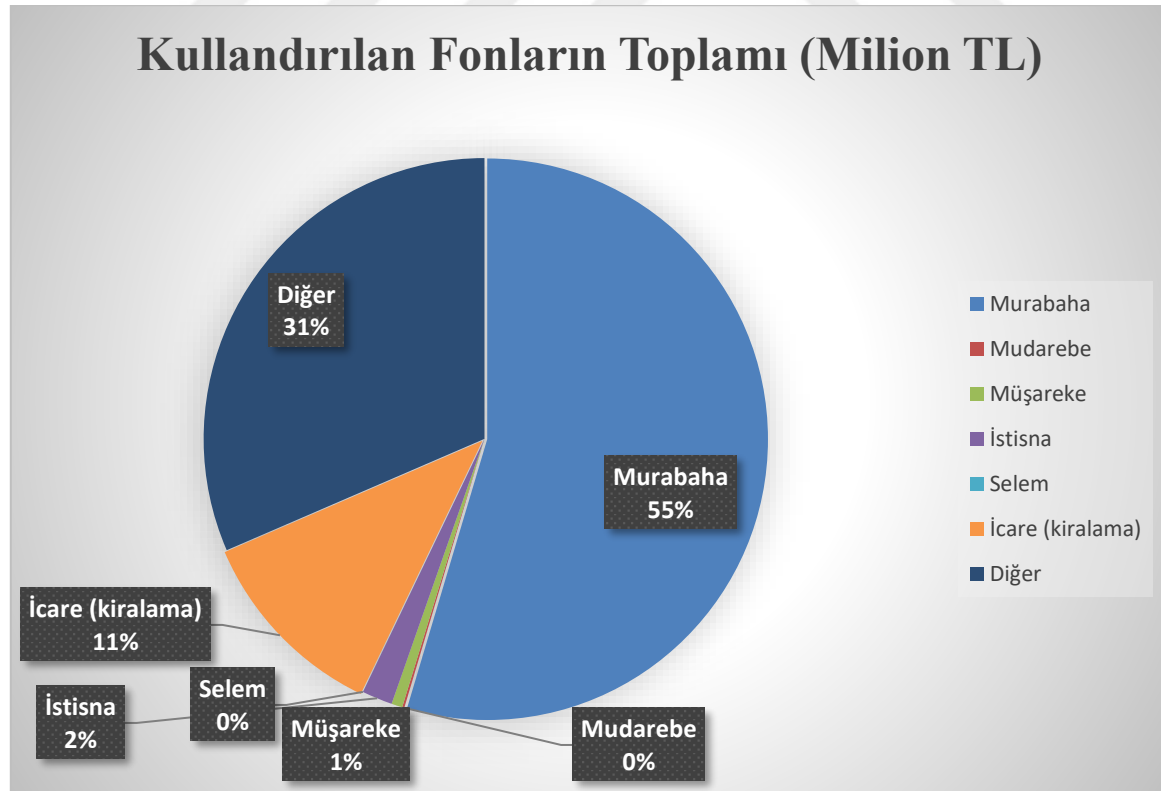
Aynı bağlamda Vakıf Katılım Bankası'nın toplam aktifleri 2022'de 188,0 milyar TL'den (6,369,000,000 USD) 2023'te 315,1 milyar TL'ye (10,677,000,000 USD) çıkmıştır. Toplanan fonlar 138,6 milyar TL'den (4,697,000,000 USD) 2023'te 254,1 milyar liraya (8,608,000,000 USD) yükselmiştir.

Ziraat Katılım Bankası ise 2023 yılında aktiflerini %80 artırarak 383,7 milyar liraya (13,001,000,000 USD) ulaştırmıştır. Bankanın net karı 3,9 milyar lira (132,160,000 USD) olurken, toplanan fonlar da %76 artışla 304,3 milyar liraya (10,310,000,000 USD) yükselmiştir. Sağlanan finansmanın 340 milyar liraya (11,520,000,000 USD) ulaşmasıyla

birlikte, şirketlere ve reel sektöre finansman sağlayan banka, 17,1 milyar lira (579,360,000 USD) değerinde 33 kira sertifikası ihracıyla finansal kaynak tabanını güçlendirmiş ve kaynaklarını çeşitlendirme imkanı bulmuştur.

Yukarıdaki değerlendirmelerde Türk Lirası (TRY) cinsinden değerleri Amerikan Doları'na (USD) çevirmek için Aralık 2023 sonu kuru olan **1 USD = 29.511 TRY** kullanılmıştır. Bu oran, exchangerates.org.uk gibi güvenilir kaynaklardan elde edilen verilere dayanmaktadır. Bu veriler ışığında, Türkiye'deki katılım bankalarının tüm temel finansal göstergelerde büyümeyle birlikte genişleme yolunda ilerlediği söylenebilir. Özellikle bankaların dijital ürünlerini genişleterek, aktif kalitesini yükselterek ve sermaye yeterliliğini artırarak müşteri tabanını genişlettikleri burada da katılım bankacılığı hizmetlerinin sunulma biçiminde bir paradigma değişikliği yaratan dijital bankaların önemine dikkat çekmek uygun olacaktır. Teknolojik yenilik düzeyi açısından dijital bankaların piyasaya girişi, Türkiye'deki bankacılık hizmetlerinin çehresini değiştirerek, öncelikli olarak dijital teknolojiye dayanan yenilikçi finansal hizmetler sunulmaya başlandığı görülmektedir.

Grafik 2. Türkiye’de kullanılan İslami bankacılık ürünlerinin dağılımı(2023)

Kaynak: TKKB

Bankaların İslami bankacılık oranlarını kullanma oranlarına bakıldığında Türkiye katılım bankacılığında en çok kullanılan aracın %55lik oranla murabaha olduğu görülmektedir. Murabahayı toplamda %11 paya sahip olan İcare takip etmektedir.

2023 yılında, Türk katılım bankaları, Irak İslami bankalarına kıyasla hacim ve finansal büyüme açısından önemli bir üstünlük göstermiştir. Türk bankalarının toplam varlıkları 71,16 milyar ABD Doları'na ulaşırken, en büyük Irak bankasının varlıkları yalnızca 1,315 milyar ABD Doları'dır, bu da büyüklük açısından büyük bir farkı yansıtmaktadır. Ayrıca Türk bankaları, varlıklarda %64 ile %88 arasında büyüme ve kârlarda %79 ile %183 arasında artış kaydetmiştir. Irak bankaları ise performansta belirgin bir tutarsızlık göstermekte; bazıları %145 büyüme kaydederken, diğerleri %10,7 oranında düşüş yaşamıştır. Mevduatlar açısından, Türk bankalarında 50,83 milyar ABD Doları'na ulaşmış olup, bu rakam Irak bankalarının varlıklarının 326 milyon ile 1,315 milyar ABD Doları arasında değiştiği düşünüldüğünde çok daha yüksektir.

İslami finansman açısından, Türk bankaları için kesin veriler olmamasına rağmen, devasa varlık hacimleri nedeniyle çok daha büyük olduğu varsayılabilir. Irak bankalarının finansmanları ise yalnızca 1,77 milyon ile 121,5 milyon ABD Doları arasında değişmekte olup, bu nispeten küçük rakamlardır. Likidite ve sermaye açısından, Irak bankaları %501'e varan likidite ve %313'e varan sermaye oranları ile son derece yüksek oranlara sahiptir, bu da istikrarsız bir ekonomik ortamda risk yönetimine yönelik muhafazakâr stratejileri yansıtmaktadır. Türk bankaları ise %64 ile %91,5 arasında değişen ılımlı likidite oranlarını sürdürmekte ve bu oranlar sürdürülebilir büyümeyi desteklemektedir.

Genel olarak, Türk bankaları daha büyük ve istikrarlı bir ekonomik ortamdan yararlanarak olağanüstü finansal performans ve kayda değer büyüme elde etmekte, Irak bankaları ise likidite ve istikrarı korumaya odaklanmakta, bu da onların aynı hızla genişlemelerini sınırlamaktadır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

İslam dünyasında şer'i hükümler doğrultusunda faizsiz bankacılık ihtiyacı islam bankacılığı yada katılım bankacılığı olarak bilinen sistemin oluşmasına kaynaklık etmiştir. İnsanlık tarihinin en eski medeniyetlerine ev sahipliği yapmış Irak 7.yy dan itibaren siyasal toplumsal ve iktisadi yaşamı etkileyen İslam dininin etkisi altında bulunmaktadır. Toplumsal yapıda islami normların güçlü oluşu iktisadi hayata da etki etmiştir. Irak halkının büyük çoğunluğu islam dinine mensup olsa da mezhep farklılıklarının ortaya çıkardığı zorluklar da bulunmaktadır. Bu zorluklar farklı biçimlerde toplumsal ve iktisadi hayatı etkilemektedir. Diğer yandan Irak'ın jeopolitik konumu da benzer zorluklar yaratmaktadır. Çalışma bu zorlukların farkında olarak ve bu zorlukların yarattığı sınırlılık çerçevesinde islam ekonomisi kapsamında islami bankacılığın Irak'ta gelişimi ve islami bankacılık uygulamalarını ele almaktadır.

Irak İslami bankalarına yönelik yapılan bu çalışmada İslami bankacılıkta epey yol katetmiş olduğu görülen Türkiye'deki İslami bankaların performansları karşılaştırıldığında Irak İslami bankalarının gelişmelerini engelleyen çeşitli zorluklarla karşı karşıya olduğu söylenebilir; Irak'taki siyasi istikrarsızlık faizsiz bankacılık sektörünün gelişimini engelleyen en önemli nedenlerden biridir. Devam eden iç siyasi gerilimler, yatırım ve ekonomik büyüme için istikrarsız bir ortam yaratmaktadır. Diğer taraftan Irak'taki İslami bankalara yönelik hükümet desteği hâlâ sınırlıdır, zira ülkedeki 33 bankadan yalnızca bir tanesi İslami devlet bankasıdır. Irak Merkez Bankası'nın sektörü güçlendirme çabalarına rağmen istenilen seviyeye ulaşamamıştır. Irak, bölgesel ve uluslararası siyasi durumdan büyük ölçüde etkilenmekte ve maruz kaldığı dış gerilimler kırılğan Irak ekonomisine dezavantaj yaratmaktadır. Bunun nedeni, Irak ekonomisinin neredeyse tamamen petrole bağımlı olması ve bu durumun onu dış ekonomik ve siyasi şoklara karşı daha savunmasız hale getirmesidir. Irak bankacılık sektörünü dijitalleştirme ve modern teknolojiyi uygulamaya yönelik çabalara rağmen, bu sektör hala önemli bir olgunluk ve operasyonel verimlilik eksikliğinden muzdariptir. Irak, cumhuriyetin kuruluşundan bu yana yaşadığı art arda krizler, savaşlar, ekonomik abluka ve devam eden siyasi krizler, bankacılık sektörü de dahil olmak üzere ekonomik sistemi bir bütün olarak etkilemektedir. Toplumun bankacılık konusunda bilgi eksikliği ve bankacılık

ve finansal hizmetler konusundaki farkındalığının zayıf olması da Irak'ta bankacılık sektörünün geri kalmasına neden olmaktadır. Bankacılık sektörü, bireyler arasında yaygın işsizlik ve finansal istikrarsızlığın yanı sıra nitelikli ve eğitimli personel sıkıntısı çekmektedir. Irak'ta İslami finansın hacmine ilişkin mevcut veri eksikliği sorunu, araştırmacıların ve karar vericilerin karşılaştığı en önemli engellerden biridir. Mevcut veriler her bankanın bireysel performans raporlarıyla sınırlı olduğundan ve sektörün performansını kapsayan kapsamlı bir veri tabanı veya birleşik bir yıllık rapor bulunmadığından, Irak pazarındaki İslami finansmanın toplam hacmi hakkında doğru veya resmi istatistikler mevcut değildir. Bu, İslami bankalar ile Irak Merkez Bankası arasındaki şeffaflığın ve zayıf koordinasyonun eksikliğinin bir göstergesidir.

Irak'taki İslami bankacılık sektörü istikrarlı bir büyüme kaydetmekte, ancak Türkiye'deki Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) gibi bağımsız ve uzmanlaşmış bir düzenleyici otoriteden yoksundur. Irak'ta, 2004 tarihli Merkez Bankası Kanunu uyarınca, İslami bankalar da dahil olmak üzere bankacılık sektörü üzerinde denetim görevini Irak Merkez Bankası yürütmektedir. Bu denetim, düzenleyici politikalar oluşturarak ve mali ile şer'i standartlara uyumu izleyerek gerçekleştirilmektedir. Bunun yanı sıra, İslami bankalar, ürün ve işlemlerin İslam hukukuyla uyumlu olmasını sağlamak için İslam fikhî ve ekonomi uzmanlarından oluşan iç şer'i kurullara dayanmaktadır. Ancak bu kurullar, her bankanın kendi bünyesiyle sınırlı bir şekilde faaliyet göstermekte olup, sektör genelinde merkezi bir koordinasyon veya birleşik bir düzenleyici çerçeve bulunmamaktadır.

BDDK'nın aksine, Türkiye'de katılım bankaları (İslami bankalar) üzerinde, mali istikrar, sermaye yeterliliği ve müşteri haklarının korunmasına odaklanan kapsamlı bir yasal çerçeve aracılığıyla denetim yapan bağımsız bir düzenleyici kuruluş Irak'ta mevcut değildir. Irak'ta düzenleyici çerçeveyi güçlendirmek için bazı resmi olmayan girişimler ortaya çıkmıştır; örneğin, 2005 yılında Irak Anayasası'nın hazırlanması sırasında önerilen yasal düzenlemeler ve bazı finansal ve akademik kurumların İslam Finansal Hizmetler Kurulu (IFSB) ile İslami Finans Kurumları için Muhasebe ve Denetim Örgütü (AAOIFI) tarafından yayınlanan uluslararası standartları benimseme çabaları. Ancak bu girişimler, ulusal bir düzenleyici otoritenin eksikliği, siyasi istikrarsızlık, kurumsal altyapı zayıflığı ve yüksek yolsuzluk oranları gibi zorluklar nedeniyle merkezi olmayan ve sınırlı bir etkiye sahiptir.

BDDK'nın, şer'i risk yönetimi ve likidite gereklilikleri gibi İslami finansın özelliklerini ele alan koordineli düzenleme yaklaşımıyla karşılaştırıldığında, Irak'taki düzenleyici sistem belirgin eksikliklerle karşı karşıyadır. Bunlar arasında uzmanlaşmış bir otoritenin

bulunmaması, şer'i kurullar arasında koordinasyon eksikliği ve uluslararası standartların sınırlı uygulanması yer almaktadır. Irak'taki İslami bankacılık sektörünün istikrarını ve büyümesini güçlendirmek için bağımsız bir düzenleyici otorite kurulması, Merkez Bankası ile şer'i kurullar arasında koordinasyonun artırılması, uluslararası standartların yerel bağlama uyarlanması ve İslami bankacılık düzenlemelerinde uzmanlaşmış insan kaynaklarının geliştirilmesine odaklanması önerilmektedir.

Tüm bu zorluklara rağmen, Irak'taki İslami bankalar, özellikle Irak Merkez Bankası'nın sektörü desteklemeye yönelik stratejik planları sayesinde gelecek vaat eden bir büyüme potansiyeline sahiptir. Türkiye'nin deneyimleri, Irak için önemli bir yol haritası sunmaktadır. Finansal raporların kalitesini yükselterek şeffaflığı artırmak, İslami finans alanında uzmanlaşmış eğitim programları geliştirmek ve dijital bankacılık altyapısına yatırım yapmak, Irak'ın bu potansiyeli realize etmesine yardımcı olabilir. Ayrıca, ekonominin petrole olan bağımlılığını azaltarak çeşitlendirilmesi, bankacılık sektörünün uzun vadeli büyümesi için daha sağlam bir temel oluşturacaktır.

Sonuç olarak, Irak'taki İslami bankaların gelişimi, siyasi, ekonomik ve toplumsal engelleri aşmak için bütüncül bir strateji gerektirmektedir. Türkiye'nin katılım bankacılığı alanındaki başarısı, Irak'a ilham verebilir. İstikrarın sağlanması, devlet desteğinin artırılması ve finansal altyapının modernize edilmesiyle Irak, mevcut zorlukları büyüme fırsatlarına çevirebilir. Bu, İslami bankaların ulusal ekonomiye katkısını güçlendirecek ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmada önemli bir rol oynayacaktır.

KAYNAKÇA

- Abbas, S. (2010). Socialist nationalization laws on July 14, 1964 in Iraq: A historical and economic study. *Journal of Tikrit University for Humanities*, 17(2), 1–20.
- Abbas, S. A., Karim, A. A. M., Ihsan, B. A. (2011). Privatization and Defining Visions for Iraqi Economic Reform. *Journal of Baghdad College of Economic Sciences*, 26, 1–15.
- Abdelbaqi, I. (2016). *commercial bank management* (1st ed.). Ghaida Publishing and Distribution House.
- Abid, Z. (2021). Development according to the principles of liberal philosophy in Iraq for the period 2004–2020. *Journal of Management and Economics at Al-Mustansiriya University*, 130, 106–119.
- Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions (AAOIFI). (2017). *Shari'a Standards*. Manama: AAOIFI.
- Aderemi, M. R., ve Ishak, M. S. I. (2020). Adopting Qard al-Hasan and Mudarabah crowdfunding for micro enterprise. *International Journal of Islamic Economics and Finance Research*, 3(2), 26–38. <https://ijiefer.uis.edu.my/ircief/article/view/40>
- Afar, M. A. (2005). *Islamic Economics*. Cairo: Dar Al-Fikr Al-Arabi.
- Ahmed, H. (2017). *waqf as a tool for sustainable development*. *journal of islamic economics*, Vol. 15, No. 2.
- Akın, F. (2018). Türk bankacılık sektörünün yapısı ve sorunları. *İş ve Hayat*, 4(8), 1–15.
- Al-Ani, O. (2013). Islamic finance for micro enterprises in Iraq: Reality and challenges. *King Abdulaziz University Journal: Islamic Economics*, 26(2), 47–90.
- Al-Arabi Islamic Bank. (2023, June 10). <https://ab.iq/>
- Al-Ataa Islamic Bank. (2023, March 22). <https://ta3ajob.com/>
- Al-Haidari, I. (2008). Baghdad in the fifties: A golden period in Iraq's modern history. *Elaph*. <https://elaph.com/Web/ElaphWriter>
- Al-Hashimi, M. (2022). Islamic banks: Unjustified absence and weak contributions. *IMN Magazine*. <https://magazine.imn.iq/>
- Al-Hiti, Q. (2019). Problems of transition to the Islamic economy: Iraq as a model. *Dinars Magazine*, 15, 1–15.

- Al-Issawi, A. K. (2021). Ways to promote economic diversification in Iraq after 2003: Determinants and opportunities. *Journal of the Islamic University College*, 1(65), 1–20.
- Al-Janoob Islamic Bank. (2023, September 15). <https://www.jib.iq/>
- Al-Kazemi, M. (2018). The role of Islamic banks in facing the financial crisis in Iraq (2012–2014). *Accounting and Financial Studies*, 13(43), 1–15.
- Al-Mostashar Islamic Bank. (2023, July 8). <https://mib.iq/>
- Al-Nasri, M. N. S. (2012). Obstacles facing Islamic banks and solutions for their development. *Islamic Research Center*, 29, 287–333.
- Al-Qabidh Islamic Bank for Finance and Investment. (2023, April 5). <https://qibfi.iq/>
- Al-Qurtas Islamic Bank. (2023, November 12). <https://alqurtas.iq/>
- Al-Rubaie, F. (2020). The identity of the economic system in Iraq between the rentier state and the developmental state. *Arab Future*, 484, 1–15.
- Al-Rufaie, I., Hassan, K., ve Abd, A. (2012). Islamic banks and their role in the economic development process. *Journal of Baghdad College of Economic Sciences University*, 31, 1–20.
- Al-Sanam Islamic Bank. (2023, August 19). <https://alsanambank.com/>
- Al-Taawon Islamic Bank. (2023, May 27). <https://icb-fi.iq/>
- Al-Taif Islamic Bank. (2023, October 3). <https://www.taifib.iq/>
- Al-Tayyar, A. (2018). *islamic banking: principles and practices*. Dar Al-Fikr.
- Al-Thabit, A., Hammadi, A., ve Al-Jumaily, A. (2021). Financing Islamic banks in Iraq: Between theory and practice. *Baghdad Journal of University Economic Sciences*, 65, 1–15.
- Al-Watani Islamic Bank. (2023, January 14). <https://www.nib.iq/>
- Al-Yateem, H. (2016). How did banks originate and develop throughout history? *Independent Arabia*. <https://www.independentarabia.com/node/465036>
- Al-Zubaidi, A. (2016). Evaluation of the performance efficiency of Iraqi Islamic banks in the period 2005–2014 [Master's thesis, Karbala University]. Karbala University Repository. <https://uokerbala.edu.iq/>
- Alkış, A. (2018). İslam hukukunda katılım bankacılığı fon toplama ve kullandırma yöntemleri. *Al Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(3), 120–133.

- Alsayyed, M. (2023). Economic insights. *Al Jazeera*. <https://www.aljazeera.net/ebusiness>
- Amin Iraq Islamic Bank. (2023, February 28). <https://aib.iq/>
- Asia Aliraq Islamic Bank. (2023, December 7). <https://aiib.iq/>
- Awwad Dahi, S. , ve Hasim Bakir, M. (2021). Analysis of the reality of the Iraqi economy post-2003 in light of its rentier nature. *Journal of the College of Basic Education*, 3(SI), 286–303.
- Aziz, H. (2019). The Central Bank of Iraq’s 2016–2022 strategy and its expected role in enhancing financial stability. *Iraqi Journal for Economic Sciences*, 3(61), 1–15. <https://doi.org/10.31272/IJES.2019.61.3>
- Balaani, A. (2014). Risk management of Islamic financing formulas [Master’s thesis, Larbi Ben M’hidi University]. Larbi Ben M’hidi University Repository. <https://univ-oeb.dz/>
- Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu. (2023, June 25). <https://www.bddk.org.tr/>
- Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK). (2023). *Yıllık Rapor 2022*. Ankara: BDDK.
- Basel Komitesi. (2023). *Bankacılık denetim raporu 2023*. Basel Komitesi Yayınları.
- Battal, A., ve Faysal, G. (2021). Measuring and analyzing the effect of banking competition on indicators of financial stability: An applied study on the Iraqi banking sector. *Journal of Business Economics*, 1, 33–56.
- Bozkurt, İ. (2022). Mevduat ve katılım bankalarının güçlü ve zayıf yönleri ve Türkiye ekonomisine katkıları (2005–2020). *TESAM Akademi Dergisi*, 9(2), 1–20. <https://doi.org/10.30626/tesamakademi.1164125>
- Central Bank of Iraq. (2022). *islamic banking regulations and frameworks*. Central Bank of Iraq Publications. <https://cbi.iq/>
- Central Bank of Iraq. (2023, April 30). *Islamic banking services guide*. <https://cbi.iq/static/uploads/up/file-159947277481868.pdf>
- Chapra, M. U. (2008). The global financial crisis: Can Islamic finance help minimize the severity and frequency of such a crisis in the future? (Working Paper No. 08/04). Islamic Development Bank, Islamic Research and Training Institute.
- Cihan Bank – Islamic Investment and Finance P.S. C. (2023, September 30). <https://www.cihanbank.com.iq/>
- Çalım, A. E., ve Çalım, H. (2022). Türk bankacılık sisteminin tarihçesi ve 2001 krizi sonrası gelişimi. *Journal of Politics Economy and Management*, 5(1), 1–15.

- Cetin, A., Arıcan, E., ve Yücememiş, B. T. (2021). Katılım bankalarında muhasebe uygulamaları. In *Yaşayan ve gelişen katılım bankacılığı* (p. 344). Türkiye Katılım Bankaları Birliği.
- Darb, J. (2022). Analysis of the inputs and outputs of the activity of Islamic banks in Iraq for the period 2018–2019. *Iraqi Journal for Economic Sciences*, 20(73), 1–15.
- Dünya Bankası. (2023). *Irak finans sektörü değerlendirme raporu*. Dünya Bankası Yayınları.
- Elasrag, H. (2012). The role of Islamic finance in the development of small and medium enterprises. *Journal of Islamic Finance*, 20, 1–15.
- Elaf Islamic Bank. (2023, August 6). <https://eib.iq/>
- Ernst ve Young. (2020). *Global Islamic banking report 2020*. EY Publications.
- Ersoy, A., ve Hazıroğlu, T. (2019). İslami iktisadı ve İslami finansının temel ilkeleri. In *Yaşayan ve gelişen katılım bankacılığı* (p. 72). Türkiye Katılım Bankaları Birliği.
- Ersoy, M., ve Süner, A. (2019). Türkiye’de katılım bankacılığı ve katılım bankacılığında kamu girişi. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 40(2), 1–15. <https://doi.org/10.14780/muiibd.511026>
- Faris, N. (2021). The Iraqi economy post-2003: Challenges and solutions. *Iraqi Journal for Economic Sciences*, 1–15. <https://doi.org/10.31272/IJES2021.71.6>
- Gönen, İ., ve Gökçen, G. (2017). Katılım bankalarının finans sektörü içindeki yeri ve katılım bankalarına yönelik müşteri algısı. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(1), 1–15.
- Halil Idan, I. (2024). The Iraqi economy between the rentier phenomenon and the requirements for diversification. *Academic Journal of Nawroz University*, 13(1), 1335–1352.
- Hammou, I. A., Abdul Jabbar, A., ve College of Law and Political Science - Al-Iraqia University. (2015). Speculative nature of banking. *Journal of Juridical and Political Science*, 4(1), 1–15. <https://doi.org/10.55716/jjps.2015.4.1.2>
- Hannan, S. (2019). Islamic financing formulas and their role in reducing financial risks [Master’s thesis, Mohamed Khidher University of Biskra]. Mohamed Khidher University Repository. <https://univ-biskra.dz/>
- Harunoğullari, E. (2023). Ak Parti hükümetleri yönetiminde İslami finansın gelişimi. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 6(2), 1–15. <https://doi.org/10.33712/mana.1284628>

- Hassan, M. (2015). *the role of zakat in poverty alleviation. islamic economic studies*, Vol. 23, No. 1.
- Hassan, M. K., ve Lewis, M. K. (2007). *handbook of islamic banking*. Edward Elgar Publishing.
- Hersh, A. F., Samar, M., ve Yilmaz, M. (2020). İslam iktisadında bölüşüm sisteminin bir aracı olarak zekâtın rolü. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 35, 1–20.
- Hussein, M. (2011). The direction of the transition to a market economy in Iraq between openness and transformation. *Baghdad College of Economic Sciences University*, 26, 1–15.
- International Islamic Bank. (2023, July 16). <https://imtb.iq/>
- Iqbal, Z., ve Mirakhor, A. (2011). *An introduction to Islamic finance: Theory and practice* (2nd ed.). Wiley.
- Iraq Islamic Investment and Development Bank. (2023, March 9). <https://www.iraqiislamicb.iq/>
- Irak Menkul Kıymetler Komisyonu. (2023, June 1). Finansal raporlama ve düzenleme bilgileri. <https://www.isc.gov.iq/>
- Irak Merkez Bankası. (2004). *Irak Merkez Bankası Kanunu*. Bağdat: Irak Cumhuriyeti.
- Islamic Financial Services Board (IFSB). (2020). *Islamic Financial Services Industry Stability Report*. Available at: <https://www.eurasiareview.com>.
- Islamic Financial Services Board (IFSB). (2020). *core principles for islamic finance regulation*. Kuala Lumpur: IFSB.
- Islamic Research and Training Institute (IRTI). (2018). *islamic banking and economic growth*. Jeddah: Islamic Development Bank.
- İslamoğlu, M., ve Can, Ş. S. (2023). Türkiye’de katılım bankacılığının gelişimi ve katılım bankacılığının sektörünün SWOT analizi. *Finans, Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(2), 463–474.
- Jewdet, N. (2017). Islamic financial markets. *Encyclopedia of Islamic Economics and Finance*, 1, 1–32.
- Kahraman, Y. E. (2020). Katılım bankacılığının Türkiye’deki gelişimi ve geleceği. *Bankacılık ve Sermaye Piyasası Araştırmaları Dergisi*, 4(10), 1–15.
- Kara, F. Z. (2023). Tarihsel olarak merkez bankalarının bağımsızlığı ve Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası. In Ş. Kara Bulut (Ed.), *iktisadi ve finansal alanda yaşanan gelişmeler: teorik ve politik yönleriyle* (pp. 83–94). Ekin Yayın Evi.

- Kaya, M., Doğan, B. B., ve Narçiçek, N. (2017). Dünya bankacılık sektöründe İslami bankacılık sisteminin gelişimi, çalışma prensipleri ve Türkiye’de İslam bankacılığı üzerinde bir analiz. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(48), 175–190.
- Kayadibi, S. , ve Şirici, Y. (2023). Geleneksel bankacılık ve katılım bankacılığı uygulamaları: Karşılaştırmalı performans analizi. *International Journal of Financial Economics and Banking Practices*, 4(1), 18–42.
- Keitan, A. M. (2021). The reality of the oil industry in Iraq and its economic dimensions post-2003 [Master’s thesis, Mustansiriyah University]. Mustansiriyah University Repository. <https://uomustansiriyah.edu.iq/>
- KIB. (2023, August 4). <https://www.kib.iq/>
- Korkut, C. (2020). Kapitalist iktisat sisteminin dönüşümünün şafağında İslam iktisadı. *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, 20, 1–15.
- LSEG. (2023). *Navigating uncertainty: Global Islamic financial assets expected to exceed \$6.7 trillion by 2027*. LSEG Report.
- Mashreq Arab Islamic Investment Bank. (2023, October 20). <https://amb.iq/>
- Memiş, S. (2020). 20. yüzyıl Türkiye ekonomisi üzerine kısa bir analiz (1923–2000). *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21, 1–15.
- Mesout, R. (2010). Takaful insurance companies. *Journal of Law and Human Sciences - Economic Studies*, 23(1), 170.
- Mohammed, S. (2018). Obstacles to the work of Islamic banks in financing small projects in Iraq. *Baghdad College of Economics University Journal*, 7, 1–15.
- Mohsin, A. (2016). The origin of banks: Learn the full story. *A B Ekonomi*. <https://www.abeqtisad.com/opinions/banks-origine>
- Najjar, A. (2006). *islamic economics: a short history*. Leiden: Brill.
- Nasik Islamic Investment and Finance Bank. (2023, January 25). <https://nasikbank.iq/>
- Noor Iraq Islamic Bank. (2023, April 18). <https://www.inibiq.iq/>
- Ok, R., ve Atar, A. (2019). Türkiye’de İslam ekonomisi ve finansı alanında yapılmış akademik çalışmalar ile katılım bankalarının gelişimi arasındaki ilişki. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(4), 1–15. <https://doi.org/10.29106/fesa.627244>
- Özsoy, M. S. (2012). Katılım bankacılığına giriş. *Bilnet Matbaacılık*

- Pehlivan, P. (2016). Türkiye’de katılım bankacılığı ve bankacılık sektöründeki önemi. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 16(31), 1–15. <https://doi.org/10.30976/susead.302169>
- Qatar News Agency. (2023, June 1). In 20 years: How has the face of Türkiye changed during the era of the Justice and Development Party? *Qatar News Agency*. <https://www.qna.org.qa/>
- Radi, A. (2022). The role of Islamic economics in achieving sustainable development. *Journal of Administration and Economics at Al-Mustansiriya University*, 134, 84–94.
- RIB Bank – For Finance and Investment. (2023, November 28). <https://rib.iq/>
- SveP Global Ratings. (2024). *Islamic finance 2024–2025: Resilient growth expected despite missed opportunities*. SveP Global.
- Savrul, B. K., Özel, H. A., ve Kılıç, C. (2013). Osmanlı’nın son döneminden günümüze Türkiye’de dış ticaretin gelişimi. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 8(1), 55–78.
- Shihata, A. (2004). The impact of the embargo on Iraq. *Al Jazeera*. <https://www.aljazeera.net/>
- Şahin, A., ve Tetik, N. (2020). Katılım bankalarının finansal performans analizi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 34(2), 1–15. <https://doi.org/10.16951/atauniiibd.439927>
- Statista. (2022). *Global bank assets in 2022*. Statista.
- Thabet, H. T., ve Shaker, A. (2018). The role of Islamic banks in financing micro projects to achieve sustainable development: A case study in Iraq. *Al-Kitab Journal for Human Sciences*, 1(1), 1–15.
- Trust International Islamic Bank. (2023, February 13). <https://itbank.iq/>
- Türkiye Katılım Bankaları Birliği. (2023). *2023 activity report*. <https://tkbb.org.tr/upload/TKBBFRA2023MTBuyg44.pdf>
- Uluslararası Şeffaflık Örgütü. (2024). *2024 yolsuzluk algılama endeksi*. Uluslararası Şeffaflık Örgütü.
- Uluyol, O. (2019). 1980–2000 döneminde Türkiye’de bankacılığın gelişimi. *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 17, 73–107.
- Union of Arab Banks. (2021). *Islamic banking and fintech: Opportunities and challenges*. UAB Research Report.
- Usmani, M. T. (2002). *an introduction to islamic finance*. Karachi: Maktaba Ma’ariful Quran.

World Islamic Bank. (2023, May 6). <https://www.wd-bk.iq/>

Yaqoub, I., ve Hamdan, K. (2017). Activating the role of banks in financing small and medium enterprises with bold capital in the Iraqi environment. *Research and Studies in Islamic Finance*, 1(2), 1–15.

Yas, A., ve Jameel, A. (2020). The role of Iraqi Islamic banks in providing Islamic financing services. *Dinars Magazine*, 19, 1–15.

Yetiz, F. (2016). Bankacılığın doğuşu ve Türk bankacılık sistemi. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(2), 1–15.

Yıldırım, O. (2020). Bankacılık sistemindeki gelişmeler ve Türkiye’de bankacılık sistemi. *International Journal of Financial Economics and Banking Practices*, 1(2), 63–77.

Yılmaz, İ., Ateş, B., ve Soylu, M. (2021). İdeal devletten imkânsız devlete: İslam iktisadında devlet düşüncesi. *Adam Academy Journal of Social Sciences*, 11(1), 1–15. <https://doi.org/10.31679/adamakademi.898087>

Zain Iraq Islamic Bank. (2023, December 15). <https://zainbank.iq/>

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ TEZ DEĞERLENDİRME FORMU		
Öğrencinin Adı Soyadı:		Evet
Kapak		
1	Tez başlığı, tutanaktaki başlıkla aynı mı?	
2	Kapakta ay ve yıl savunmaya girilen tarihle tutarlı mı?	
3	Kapak format kılavuzdaki kapak formatına uygun mu?	
4	Kapakta yazılan tüm yazılar doğru olarak verilmiş mi?	
İçindekiler		
5	Sayfa numaraları tam verilmiş mi?	
6	Şekil, çizelge vb. listeleri verilmiş mi? Sıralaması doğru mu?	
7	Özet, abstract, giriş, sonuçlar vb. bölümler var mı?	
8	Yazım hataları kontrolü yapıldı mı?	
Giriş		
9	Hazırlanan tezin önemini anlatıyor mu?	
10	İkinci ve üçüncü dereceden başlık içermemeli kuralına uyuldu mu?	
Özet/Abstract		
11	Kılavuza uygun mu?	
12	Ay ve yıl savunmaya girilen tarihle tutarlı mı?	
13	Özet; tek sayfa, tek aralık, tek paragraf kuralına uygun olarak yazıldı mı?	
14	Bilim kodu, sayfa adedi, anahtar kelimeler ve tez danışmanı yazıldı mı?	
Kaynakça		
15	Kaynakların tamamına metin içinde atıf yapıldı mı?	
16	Kaynak formatı kılavuzdaki kaynak formatına uygun olarak hazırlanmış mı?	
17	Atıf formatı kılavuzdaki atıf formatına uygun mu?	
Atıf Yöntemi APA 7 ☐ CMS ☐ İSNAD ☐		
Genel Değerlendirme		
18	Etik beyan açıklaması okundu, uyuldu ve imzalandı mı?	
19	Kabul/Onay sayfası kılavuzdaki formata uygun olarak düzenlenmiş mi?	
20	Kabul /Onay sayfasında belirtilen oy birliği/oy çokluğu seçeneklerinden uygun olanı savunmayla tutarlı olacak şekilde belirlenmiş mi?	
21	Sayfa kenar boşlukları ve sayfa numaraları kılavuzdaki formatına uygun mu?	
22	Paragraf boşlukları ve metin satır aralığı kılavuza uygun olacak şekilde düzenlenmiş mi?	
23	Başlık yazımları kılavuzdaki başlık formatlarına uygun mu?	
24	Yazı tipi ve boyutu kılavuzdaki yazı tipi ve boyutu formatına uygun mu?	
25	Şekil, çizelge vb. açıklama ve numaralandırmaları kılavuzdaki formata uygun olarak yazılmış mı?	

İmza

Doç. Dr. Fatma Zişan KARA